

35/2

FOLIA HISTORICA BOHEMICA

HISTORICKÝ ÚSTAV
PRAHA 2020

**FOLIA HISTORICA
BOHEMICA**

35

č. 2

Historický ústav
Praha 2020

Redakce:

Jiří MIKULEC (vedoucí redaktor)

Jiří HRBEK (výkonný redaktor)

Redakční rada:

Ivo BARTEČEK, Lenka BOBKOVÁ, Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ,

Václav BŮŽEK, Zdeněk HOJDA, Martin HOLÝ, Tomáš KNOZ,

Antonín KOSTLÁN, Václav LEDVINKA, Eduard MAUR,

Martina ONDO GREČENKOVÁ, Jaroslav PÁNEK, Jiří PEŠEK,

Svatava RAKOVÁ, Tomáš STERNECK, Petr VOREL

International Editorial Board:

Joachim BAHLCKE (Stuttgart), Alessandro CATALANO (Padova),

Marie-Elizabeth DUCREUX (Paris), Henryk GMITEREK (Lublin),

Géza PÁLFFY (Budapešť), James R. PALMITESSA (Kalamazoo),

Karl VOCELKA (Wien)

ISSN 0231-7494

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Praha 2020

I
STUDIE

Pavla Slavíčková

SIROTČÍ ÚČTY Z PROSTŘEDÍ KRÁLOVSKÝCH MĚST.

Příspěvek k dějinám účetnictví v 16. a na počátku 17. století*

ABSTRACT

Orphans' Accounts in Royal Towns. A Contribution to the History of Accounting during the 16th Century and the Beginning of the 17th Century

Administration of issues pertaining to orphans constituted a significant part of agendas of Bohemian and Moravian towns during the early modern age, as is evidenced by a number of preserved archival sources. The study focuses especially on entries pertaining to orphan's accounting and it aims to present these materials in a new perspective, namely through the lens of accounting rules and principles that were characteristic of accounting records of that period. In addition to authentic documents produced by authorities (town councils) or guardians of orphans, the text also draws from various sources of normative nature such as codified town laws, expert treatises published in print and last but not least also from economic instructions. It is true that orphans' accounts basically did not differ from accounting entries pertaining to other subjects of that time. However, the Czech Lands were known for its highly-developed system of guardianship at that time, which means that these documents carried certain specifics thanks to which they can be seen as de facto unique when it comes to research on the history of accounting systems. A typological classification of individual entries as well as a clarification of accounting mechanism on particular examples can help to shed light on limits of these entries for current researchers.

Keywords: Accounting history – orphans during the early modern age – towns during the period preceding the Battle of White Mountain – guardianship – economic history

* Výzkum byl realizován díky podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v rámci projektu s názvem *Jednoduché účetnictví v historické účetní teorii a praxi*, č. FPVC2018/12.

Poručenská správa sirotků byla v předbělohorském období v českém prostředí významnou součástí městské agendy a právní ochrana osiřelých nezletilých dětí patřila mezi nejdetaileji ošetřené oblasti ve středověkých a raně novověkých právních sbírkách a kodifikacích vůbec.¹⁾ Ztráta otce rodiny byla v tomto období nahrazována mocí poručníka, která se zřizovala nejen nad dítětem samotným, ale zejména nad jeho majetkem. Vrchní dohled nad poručenstvím dítěte a správou jeho majetku byl svěřen městské radě, která se však mohla na hospodaření se sirotčími prostředky i aktivně podílet. I přes na svou dobu propracovaný systém bývali sirotci na svých majetkových nárocích mnohdy kráceni, jak dokládají jejich četné apelace k dozorujícím orgánům. Lze tyto výhrady dnes v dochovaných účetních záznamech nějak ověřit? Jakou vypovídací hodnotu sirotčí účty pro současného badatele vůbec mají a jaká je jejich role z pohledu dějin účetnictví? To jsou otázky, na které chce odpovědět následující studie.

Z pohledu účetní materie tvoří sirotčí účty, dochované z období 16. a počátku 17. století v českých a moravských městských archivech, její nezanedbatelnou část. Přesto jim nebyla doposud věnována taková pozornost, jakou by si zasloužily.²⁾ Podle Volfova Popisu městských archivů v Čechách³⁾ jsou prameny obsahující sirotčí záznamy dochovány z předbělohorské doby například v Čelákovících, Frymburku, Lanškrouně, Litoměřicích, Heřmanově Městci, Pardubicích, Rakovnice, Ronově nad Doubravou nebo Solnici, ze 17. století v Chomutově, Dobřanech, Falknově, Frýdlantu, České Kamenici, Lhenici, Novém Městě nad Metují nebo Pacově. S koncem 17. a počátkem 18. století množství takto dochovaných materiálů přibývá, jmenujme alespoň dochovaná sirotčí registra a účty v Bilině, Blatné, Brandýse nad Labem, Vyšším Brodě, Dobrušce, Horním Dvořišti, Hlinsku, Holici,

¹⁾ Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana dětí v předmoderní době*, Praha 2012. Tamtéž i další literatura.

²⁾ Pro svůj výzkum úvěru a zadlužení v poddanském prostředí využila sirotčí účty např. Tereza SIGLOVÁ, *Úvěr a zadlužení obyvatel městeček pardubického panství v 16 a 17. století*, Pardubice 2017; TÁŽ, *Sirotci a vdovy v městečku Dašticích v letech 1563–1618*, Východočeský sborník historický 11, 2002, s. 3–40. Optikou agrárních dějin v severních Čechách v 18. století je zkoumal Josef KŘIVKA, *Zadlužení poddanského zemědělství na roudnickém panství v 18. století*, Praha 1986; TÝŽ, *Výrobní a peněžní výsledky měšťanského zemědělství v 18. století v severních Čechách*, Praha 1975. Z dalších studií např. Gustav HOFMANN, *Náklady na výchovu mladého šlechtice v polovině 18. století (Pohled do sirotčích účtů Josefa Mikuláše z Windischgrätzu z let 1747–1766)*, Západočeský historický sborník 5, 1999, s. 127–145; Martin ŠTINDL, *Bitešští a novoměstští sirotci na přelomu 17. a 18. století*, Západní Morava 8, 2004, s. 44–67; Bronislav CHOCHO-LÁČ, *Sirotčí truhlíce*, in: Radomír Vlček – Tomáš Dvořák – Libor Vykoupil (edd.), *Milý Bore... Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003, s. 43–48. Ke starší literatuře viz P. SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana*.

³⁾ Miloslav VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, Praha 1947.

Kyšperku/Letohradě, Mostě nebo Týništi nad Orlicí.⁴⁾ Zatímco v některých jmenovaných městech se jedná spíše o jednotlivosti, jinde můžeme mluvit o celém souboru souvislých záznamů pokrývajících desítky let. Takovým případem jsou i České Budějovice, které mají z 16. století dochovány sérii *Knih příjmů a vydání sirotčích peněz* (1558–1566, 1560–1589, 1563–1590),⁵⁾ nebo Uherské Hradiště, jehož *Purkrechtní a sirotčí kniha* obsahuje záznamy za období od 1584 do 1715.⁶⁾ Sirotčí účty ve formě spisů jsou dochovány z období raného novověku mimo jiné v Jihlavě⁷⁾ nebo Uherském Brodě.⁸⁾ Rovněž plzeňská sirotčí kniha z let 1526–1603 vznikla z původně jednotlivých zápisů o sirotčím majetku a správě psaných na volných listech.⁹⁾

Typologicky však uvedené sirotčí prameny neobsahují vždy výhradně pouze záznamy sirotčího účetnictví, právě naopak. Mnohdy obsahují i řadu dalších záznamů nebo vložených dokumentů více či méně spojených se sirotčí agendou. Příkladem může být *Liber orphanorum* v Chrudimi z let 1505–1637¹⁰⁾ nebo již zmíněná sirotčí kniha v Plzni obsahující povětšinou záznamy o splácení dluhů, inventáře a šacunky majetku, různé smlouvy o vyrovnání mezi stranami, smlouvy o prodeji sirotčích statků, kvitance, opisy korespondence aj.¹¹⁾ Nutno dodat i to, že v některých městech byly sirotčí záležitosti vedeny (alespoň po určité období) společně s další městskou agendou, jak tomu bylo třeba v 15. století v případě uherskohradištské městské knihy *Liber negotiorum civitatis Hradisch*¹²⁾ nebo knihy počtů a smluv *Liber cetificationum* z let 1564–1669 dochované dodnes v Českém Brodě.¹³⁾

K rozrůznění záznamů sirotčí agendy do samostatně vedených knih docházelo v českých a moravských městech oproti jinému typu záznamů pozvolna.¹⁴⁾ Při-

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ Státní okresní archiv (dále SOKA) České Budějovice, Archiv města (dále AM) České Budějovice, inv. č. 65, kniha příjmů a vydání sirotčích peněz pro město a městské vsi (1558–1566); tamtéž, inv. č. 64, kniha příjmů a vydání sirotčích peněz (1560–1589); tamtéž, inv. č. 45, kniha příjmů a vydání sirotčích peněz (1563–1590).

⁶⁾ SOKA Uherské Hradiště, AM Uherské Hradiště, inv. č. 422, sign. 281, purkrechtní a sirotčí kniha (1584–1715).

⁷⁾ SOKA Jihlava, AM Jihlava, sign. II B b 5, věci sirotčí (1529–1718).

⁸⁾ SOKA Uherské Hradiště, AM Uherský Brod, kart. 249, sirotčí účty.

⁹⁾ AM Plzeň, inv. č. 35, sirotčí kniha (1526–1603).

¹⁰⁾ SOKA Chrudim, AM Chrudim, inv. č. 368, sign. B 9, *Liber orphanorum* (1505–1637).

¹¹⁾ AM Plzeň, inv. č. 35, sirotčí kniha (1526–1603), fol. 92–251.

¹²⁾ Jedná se o nejstarší uherskohradištskou městskou knihu. Vydána jako Magdalena ČOUPKOVÁ (ed.), *Liber negotiorum civitatis Hradisch*, Uherské Hradiště 2001.

¹³⁾ SOKA Kolín, AM Český Brod, inv. č. III.8, kniha počtů a smluv – *Liber cetificationum* (1564–1669).

¹⁴⁾ Typologie městských knih viz např. Jiří ČÁREK – Bořivoj LŮŽEK, *Názvosloví městských knih v severozápadních Čechách*, Sborník archivních prací 18, 1968, s. 452–477; Jiří ČÁREK, *Měst-*

kladem může být Olomouc, jejíž sirotčí úřad vedl již v 16. století samostatně mimo jiné i *Knihu ustanovených poručníků sirotků* (z let 1538–1578),¹⁵⁾ dochovány jsou však ze stejného období také další záznamy včetně *Knihy rozhodnutí rady ve věcech sirotčích* (1509–1551), *Protokolu městské rady o kvitování poručníků sirotků a rozhodnutí ve sporných případech* (1569–1652), *Knih příjmů poddanských sirotčích peněz* (1584–1606 a 1606–1632), *Knih vydaných poddanských sirotčích peněz* (1585–1606 a 1606–1632), *Počtů poddanských sirotčích peněz z období 1634–1641* nebo *Knihy radou ustanovených poručníků sirotků a povolení sirotků k sňatku* z let 1653–1693 aj.¹⁶⁾

Kromě záznamů sirotčí agendy, která je, jak je i z výše uvedených příkladů jasně patrné, v mnoha směrech torzovitá, což bezesporu možnosti interpretace obsahu sirotčích účtů výrazně znesnadňuje, máme k dispozici i prameny normativního charakteru. Vedle soudobých právních předpisů se jedná zejména o hospodářské příručky oblíbené v období raného novověku. Tyto nepravé instrukce, jak je nazýval Václav Černý,¹⁷⁾ nebo také tištěné rady, sloužily úředníkům ve městech a na panstvích jako návody pro správu celé jednotky nebo konkrétního úseku hospodaření.¹⁸⁾ Jedním z autorů, který do svého textu zahrnul i pokyny týkající se vedení účetních záznamů a správy sirotčího majetku, byl žatecký měšťan Mikuláš Černobýl (1495–1556). Jeho spis ve zkráceném názvu *Jiná kratší zpráva, jednomu každému pánu velmi užitečná*¹⁹⁾ vyšel tiskem společně s dílem úředníka na rožmberském

ské a jiné úřední knihy archivu hlavního města Prahy, Praha 1956; Václav VOJTÍŠEK, *O studiu městských knih českých*, Praha 1953, s. 52–87.

¹⁵⁾ SOKA Olomouc, AM Olomouc, inv. č. 4622, kniha ustanovených poručníků sirotků (1538–1578).

¹⁶⁾ SOKA Olomouc, AM Olomouc, inv. č. 4619, kniha rozhodnutí rady ve věcech sirotčích (1509–1551); tamtéž, inv. č. 4620, protokol rady v záležitostech poddanských sirotků, kupy nemovitostí (1514–1557); tamtéž, inv. č. 142, protokol městské rady o kvitování poručníků sirotků a rozhodnutí ve sporných případech (1569–1652); tamtéž, inv. č. 4624, kniha radou ustanovených poručníků sirotků a povolení sirotků k sňatku (1653–1693); tamtéž, inv. č. 4631, 4632, kniha příjmů poddanských sirotčích peněz (1584–1606), (1606–1632); tamtéž, inv. č. 4633, 4634, kniha vydaných poddanských sirotčích peněz (1585–1606), (1606–1632). Z pozdějšího období k sirotčí agendě ještě dochovány tamtéž, inv. č. 4621, protokolní kniha městského sirotčího úřadu (1745–1764); tamtéž, inv. č. 4625–4628, sirotčí rejstříky z let 1672, 1677, 1678, 1680; tamtéž, inv. č. 4629, 4630, rejstřík sirotků a jejich jmění 1726; tamtéž, inv. č. 4635, počty poddanských sirotčích peněz 1634–1641; tamtéž, inv. č. 4636, sirotčí účty z let 1722, 1738, 1740.

¹⁷⁾ Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*, Praha 1930.

¹⁸⁾ K tomu dále Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Účetnictví mezi tradicí a racionalitou v českých zemích od středověku do počátku 18. století*, Praha 2017.

¹⁹⁾ Celý název díla zněl: „*Jiná kratší zpráva, jednomu každému pánu velmi užitečná, kterak statek svůj i úředníky své řídití, spravovati a k nim dohlédati má; též také úředník, počnouc od hejtmana,*

panství Jana Brtvína z Ploskovic, který má obdobný charakter, v roce 1587 zásluhou Daniela Adama z Veleslavína.²⁰⁾ Konkrétně spis Mikuláše Černobýla nařizoval vést sirotčí registra, do kterých měl být na počátku sepsán majetek včetně dluhů (a zřejmě pohledávek) každého, kdo po své smrti zanechal nezletilé děti. Vedle toho mělo být do register poznamenáno „*kdo jsou ti sirotci a jací jsou, kterak jim říkají a kde přebývají.*“²¹⁾ Následně pak měly být „*pořádné a pro budoucí věci a pamět*“²²⁾ zapisovány všechny transakce, které se na majetku odehrály.

O něco detailnější je druhý spis Jan Brtvína z Ploskovic, který vyšel tiskem původně samostatně v roce 1540 pod názvem *Knížka tato dvě stránky v sobě drží.*²³⁾ Podle Brtvína měla být sirotčí registra rozdělena podle jednotlivých vesnic, a dále pak mělo být do záznamu uvedeno, kdy a kdo zemřel a jaké děti po sobě zanechal „*píšíc je po starších, syna napřed a potom dcery, každého zejména, a v kolika letech, předkem mateř postavice.*“²⁴⁾ Následovat měly informace o majetku pozůstalém po zemřelém, a to, jak byl mezi dědici rozdělen. „*Potom přivést k tomu, ať se ten grunt hned s koňmi i dobytky, též i s jinými nábytky, shledajíc všecko všudy, spravedlivě pošacuje. Však proto do register ať se prvé od největšího až do nejmenšího všecko spíše, což v tom aneb k tomu gruntu se najde, dluhové též, jsou-li jací u toho k vyupominání. Zase proti tomu byl-li co nebožtík komu dlužen, aby se porovnálo a sepsalo.*“²⁵⁾ Následně měl být majetek předán poručníkům, kteří měli zajistit, „*aby se z něho nikam nic*

kterýž k úředníkům dohlédá, purkrabě, podpurkrabě, písař, kuchmistr, klíčník, šafář, a tak všelijací úředníci, kteříž co na práci a v moci své mají, kterak se jeden každý při svém úřadě zachovati má, a jak k takovým menším úředníkům i k lidem po panství a k sirotkům vyšší z povinnosti dohlédati mají. To vše pořádk v této knížce sepsáno najdeš. Sepsaná někdy od Mikuláše Černobýle, měština a senatora města Žatce“.

²⁰⁾ Název tohoto tisku zní: „*Hospodář. Knížka velmi užitečná, zavírajíc v sobě předně na vedení života křesťanského jakby ti, kterýž v světě nad jinými panují, sami sebe i sobě poddané spravovati měli. Potom gruntovní správu a pořádek všelijakého hospodářství, zvláště při panstvích a zbožích potřebná pánům, kteříž veliké statky na zemi mají.*“ Byl vydán v Praze na Starém Městě pražském v roce 1587, věnován Janu Labounskému z Labouně a na kláštere Hradišti nad Jizerou (+ 1601) a kromě obou zmíněných spisů obsahuje ještě *Traktát o odúmrti Mistra Jana Husa*. V textu dále citováno toto vydání spisu, jehož exemplář je uchován ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, inv. č. 16560. Detailně viz Pavla SLAVÍČKOVÁ – Zdeněk PUCHINGER, *Účetní pravidla v tisku ze 16. století z Vlastivědného muzea v Olomouci*, Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, č. 310, 2015, s. 27–36.

²¹⁾ M. ČERNOBÝL, *Jiná kratší zpráva*, s. 213.

²²⁾ Tamtéž, s. 213.

²³⁾ Jan BRTVÍN z PLOSKOVIC, *Knížka tato dvě stránky v sobě drží: v přední stránce jest o způsobu a životu křesťanském, kterak by člověk sám sebe, při tom i jiné, vésti měl, zvláště pak kteří v světě nad jinými panují; v druhé stránce o pořádku slušné a užitečné z strany hospodářství kratičce shledáno*, Praha 1540.

²⁴⁾ Tamtéž, s. 92.

²⁵⁾ Tamtéž, s. 92.

neztratilo.²⁶⁾ Shodně oba autoři doporučovali vyčlenit na peníze sirotků zvláštní truhlici, „a tam ty peníze sirotčí, což by se jich při posudku na právé kladlo, aby se schovávaly.“²⁷⁾ Do zmíněné truhlice byly takto uloženy peníze všech sirotků, na jejichž poručení městská rada (příp. rychta) dohlížela. Aby nemohlo dojít k zámeně, měla k nim být vždy připojena cedulka s informací, o čí peníze se jedná. Taková pokladnice pak byla jistěna třemi způsoby: „někdo hodnověrný aby tu truhlici u sebe míval a jiný klíček od ní choval a úředník zámek sekretem svým zapečetoval.“²⁸⁾ Před uschováním peněz, jak jinde Brtvín poznamenává, měly být tyto nejprve pečlivě za přítomnosti další úřední osoby přepočítány a zapsány.²⁹⁾ O samotné formě zápisu se však Brtvín již více nerozepisuje.

Uvedené pokyny se v mnoha ohledech shodují s těmi, které obsahovaly hospodářské instrukce určené pro správu městských majetků, a to jak šlechtické, tak i komorní.³⁰⁾ I ty mimo jiné nařizovaly zřídit zvláštní truhlu pro uložení sirotčích peněz, umístěnou za železnými dveřmi opatřenými dobrými zámky, „aby se ohněm ani vylopáním téhož sklepu na truhlách a penězích sirotčích nižádná škoda státi nemohla.“³¹⁾ Zneužití sirotčích peněz mělo zabránit i rozdělení klíčů od zámků mezi více osob tak, „aby jeden bez druhého v nižádné potřebě k těmž penězům sám přijíti, jich se dotýkati nemohl.“³²⁾ Navíc v komorní instrukci nalezneme třeba zákaz půjčovat sirotčí peníze, nebo jen se souhlasem komory a na základě zaručení.³³⁾ Toto nařízení se opíralo o výnos císaře Rudolfa II. z roku 1580, nicméně v praxi příliš respektováno nebylo.³⁴⁾ Komorní instrukce také přikazovala provést soupis majetku po zemřelém a zřídit registra pro evidenci osiřelých dětí.³⁵⁾ Jak by měly být evidovány finanční operace s tímto majetkem spojené, však instrukce nijak neošetřovaly.³⁶⁾

²⁶⁾ Tamtéž, s. 92.

²⁷⁾ M. ČERNOBYL, *Jiná kratší zpráva*, s. 232; J. BRTVÍN Z PLOSKOVIC, *Knížka tato*, s. 93.

²⁸⁾ J. BRTVÍN Z PLOSKOVIC, *Knížka tato*, s. 93.

²⁹⁾ M. ČERNOBYL, *Jiná kratší zpráva*, s. 232; J. BRTVÍN Z PLOSKOVIC, *Knížka tato*, s. 94.

³⁰⁾ Tento fakt ostatně konstatoval již V. ČERNÝ, *Hospodářské instrukce*, s. 13.

³¹⁾ Srov. instrukci hejtmanskou na panstvích komorních 1603–1702. Josef KALOUSEK (ed.), *Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626*, Praha 1905, s. 375.

³²⁾ Tamtéž, s. 375.

³³⁾ „Peníze sirotčí bez povolení a poručení komory naší české lidem z truhel rozpůjčovány ven jinak za lidmi zanechány bejti nemají. A jestli by i komu kdy pro škody vzaté, s vědomím a povolením též komory naší české, co peněz sirotčích do kterého času zapůjčeno bejti mělo, to se též ne jinak státi má, nežli proti dostatečnému zaručení, tak aby sirotci dorostli v čas potřeby spravedlivosti své kderé jistotě hledati na najíti věděli.“ Tamtéž, s. 378–379.

³⁴⁾ Tamtéž, s. 379.

³⁵⁾ Doslova v instrukci stojí: „...jak mnoho sirotkův mužského i ženského pohlaví, většího a menšího zrostu, se nachází, a kterak kterému říkají,“ Tamtéž, s. 386.

³⁶⁾ Překvapivé je to i s ohledem na jinak podrobný návod na správu např. útrat v kuchyni, příp. účtování v jednotlivých odvětvích hospodářství (dvory, pivovary, sladovny, mlýny aj.).

Skoupá na pokyny o tom, jak vést sirotčí účty, je i soudobá legislativa. V případě měst v období raného novověku je nutné vzít v potaz zejména zákoník schválený panovníkem v roce 1579, známý pod označením *Práva městská Království českého Pavla Kristiána z Koldína*.³⁷⁾ V něm je poručenským záležitostí věnována nebývalá pozornost, konkrétně o vedení účetních záznamů při správě sirotčího majetku však pojednává pouze malá část (zejména články D XIII až D XIX).³⁸⁾ Na rozdíl od výše zmíněných odborných pojednání a instrukcí pak tento předpis ošetřuje zejména správu sirotčího majetku v rukách poručníků, nikoliv úřadu.³⁹⁾ Stejně jako již citované dokumenty nařizuje zákoník (v jeho případě poručníkům) zřídit sirotčí registra, „do nichž by se příjmy ze statku sirotčího i také obzvláštní proti tomu vydání a náklady na sirotky a na jich statek pořádně poznamenávali.“⁴⁰⁾ Před předáním majetku měl pouze úřad zajistit jeho soupis, a to přísedícím písařem za přítomnosti dvou a více konšelů v roli svědků. Takový inventář (v textu doslova *Inventarium*) měl být uložen na radnici, dokud sirotci nedosáhli dospělosti.⁴¹⁾ Další vztah městské rady vůči poručníkům byl ryze kontrolní. Význam této role nabýval na síle zejména v závěrečné fázi poručenské správy, kdy poručníci museli předat majetek zpět do rukou již dospělých sirotků. Vzájemné vyrovnání obou stran mělo probíhat pod dohledem veřejné moci, jejíž povinností bylo mimo jiné i v případě potřeby rozhodnout ve sporných situacích.⁴²⁾

Porovnáme-li obsah normativních pramenů s dodnes dochovanými záznamy obsahujícími informace o správě sirotčího majetku, můžeme si povšimnout několika zajímavých věcí. Z účetního hlediska, které je ostatně hlavním předmětem tohoto příspěvku, jde zejména o vymezení subjektu, o němž je účtováno (účetní jednotky). Na první pohled jednoduchá skutečnost, neboť se jedná o majetek nezletilých dětí pozůstalých po smrti otce, se nebývale komplikovala s ohledem na systém poručenské správy v českých a moravských městech raného novověku. Jak již bylo jinde ukázáno,⁴³⁾ výjimečné zřejmě nebylo rozdělení povinností při správě sirotčího jmění, kdy městská rada přebírala peníze na hotovosti, ať už z pozůstalosti, nebo získané při prodeji sirotčího majetku, zatímco poručník se staral o správu zbylých

³⁷⁾ K vývoji městského práva detailně Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Vývoj městského a zemského práva v českých zemích v předmoderní době*, in: Táž, *Právní ochrana dětí v předmoderní době*, Praha 2012, s. 18–35.

³⁸⁾ Karel MALÝ a kol., *Práva městská Království českého. Edice s komentářem*, Praha 2013, s. 143–144.

³⁹⁾ Detailně k této problematice včetně srovnání i s obsahem dalších právních předpisů z této doby viz P. SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana*.

⁴⁰⁾ K. MALÝ a kol., *Práva městská*, čl. D XIV, s. 143.

⁴¹⁾ Tamtéž, čl. D XIII, s. 143.

⁴²⁾ Tamtéž.

⁴³⁾ P. SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana*, s. 183–185.

nemovitosti včetně polního (i jiného) hospodářství, a také o sirotky samotné. Přestože ve skutečnosti reálná správa majetku spočívala v rukách poručníků, původcem drtivé většiny dochovaných záznamů zmíněných výše byl úřad, tedy městská rada. Dochování poručenských záznamů o správě majetku je oproti tomu celkem vzácné, příkladem mohou být dvojí poručnická registra uložená v archivu města Kouřimi⁴⁴⁾ nebo podobný typ pramene původem z Brna.⁴⁵⁾ V případě kouřimských poručenských účtů bylo jejich soudobé označení odvozeno od rodinného jména sirotků (Haškovská, Trubačovská), prokazatelně se jednalo o zápisy poručníka spravujícího blíže neurčený majetek nezletilých dětí. Pouze z obsahu účetních záznamů lze vyvodit, že v případě prvně jmenovaných byly jeho součástí lázně (příjmy z prodeje, náklady na opravu), polnosti (prodej obilí, náklady na jejich obdělání) a vaření piva, kromě toho jsou ve výdajích obsaženy také náklady na sirotky (zejména na staršího Petra, výrazně méně na mladšího Kryštofa) a odvedené berně.

Z účetního hlediska se jedná o typické průběžné záznamy peněžních operací v chronologickém pořadí zahrnující i transakce, k jejichž úhradě v dané chvíli reálně nedošlo (dluhy a pohledávky), tedy (z hlediska moderní účetní terminologie) záznamy výnosů a nákladů. Na rozdíl od příjmů a výdajů, k jejichž plnění (přirůstků nebo úbytku peněžních prostředků) došlo bezprostředně, bývají tyto transakce v účtech označeny: „*V sobotu před sv. Stanislavem sypan Janovi Hauškoví slad z sirotčí peníze za sumu 5 kop 10 gr. za ten dlužen*“⁴⁶⁾ nebo „*prodáno Anně Haškovy 15 korců žita po 1 kopě 6 gr, učiní 16 kop 30 gr, peníze dátí, když se počet bude dielati sirotků.*“⁴⁷⁾ Nicméně informace o tom, zdali a kdy plnění fakticky nastalo, v účtech chybí, což jejich výpovědní hodnotu s ohledem na výsledek hospodaření značně zkresluje.

Z dochovaných materiálů není zřejmé, jestli kouřimské poručenské účty byly kontrolovány průběžně tak, jak výše citované normativní prameny doporučovaly, nebo byla jejich kontrola provedena až ve chvíli, kdy mělo být poručenství ukončeno. Nedílnou součástí této kontroly bylo uzavírání účtů, přičemž je nutné rozdělit účetní uzávěrku a účetní závěrku. Účetní uzávěrka má v těchto účtech (podobně

⁴⁴⁾ Jedná se o dvě skupiny účtů. Méně obsažné jsou účty rodiny Trubačů: SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 554, registra poručnická (1556–1557); tamtéž, inv. č. 555, registra poručnická – otcovská (1556–1561); tamtéž, inv. č. 556, registra poručnická trubačovská – příjemná registra (1557–1561); tamtéž, inv. č. 557, registra poručnická trubačovská – příjmuov a vydání 1565. K rodině Hašků: tamtéž, inv. č. 558, registra poručnická haškovská 1558–1569; tamtéž, inv. č. 559, registra poručnická haškovská – příjem obilí 1559–1562; tamtéž, inv. č. 560, registra poručnická haškovská (1559–1561); tamtéž, inv. č. 561, rejstřík Petra Haška 1563; tamtéž, inv. č. 562, počet Petra Haška (1565–1568).

⁴⁵⁾ AM Brna, inv. č. 7301, 7302, sirotčí počty.

⁴⁶⁾ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 558, registra poručnická haškovská (1558–1569).

⁴⁷⁾ Tamtéž.

jako např. v městských knihách počtů ze stejné doby)⁴⁸⁾ podobu prostého součtu provedeného zvlášť pro příjmovou a zvlášť pro výdajovou stranu, a to buď dílčího obvykle na konci listu (*summa parth[icularis]*, *suma částečná*), nebo celkového za dané časové období, v tomto případě kalendářní rok (*summa příjmů*, *summa sumy všeho nadepsaného příjmu*, *summa za rok XY vydání* apod.). Účetní závěrku v podobě, jakou o ni máme představu dnes, tedy jako výkaz zisku a ztráty, na základě tako vedených záznamů nebylo možné sestavit.⁴⁹⁾

Konkrétně v případě rodiny Hašků v Kouřimi došlo ke kontrole účtů prokazatelně v momentě, kdy starší ze sirotků Petr dosáhl dospělosti a poručenská správa nad ním i majetkem díky tomu zanikla. Právo mluví o tzv. *počtu*. Za podklad měla být vzata zmiňovaná sirotčí registra, aby „*tíž poručníci při počtu, jimž sirotkům, když let dojdou, povinni budou, v přítomnosti úřadu konšelského jsouce, mohli a uměli o všem správu učiniti.*“⁵⁰⁾ V souladu s tímto nařízením je i citovaný pramen uveden větou: „*JMC rychtář*⁵¹⁾ *učinil z těchto register počet před purkmistrem a pány radními v přítomnosti Petra Haškova a Kryštofa bratra jeho roku 1568.*“⁵²⁾ Tak, jak právo předepisovalo,⁵³⁾ předložil v takové chvíli poručník úřadu a sirotkům ke kontrole své účetnictví. Zdali se jednalo o autentické záznamy pořizované průběžně během poručení, nebo o čistopis, což je vzhledem k charakteru pramene pravděpodobnější, lze dnes jen těžko jednoznačně určit. Pokud poručníci pro správu sirotčího jmění použili i vlastní prostředky a byly-li tyto uznány za opodstatněné, bylo povinností sirotků je poručníkům nahradit.⁵⁴⁾ Posuzována přitom byla i účelovost a smys-

⁴⁸⁾ K tomuto detailněji P. SLAVÍČKOVÁ, *Účetnictví*, s. 159–163.

⁴⁹⁾ Tamtéž.

⁵⁰⁾ K. MALÝ a kol., *Práva městská*, čl. D XIII, s. 143.

⁵¹⁾ Role rychtáře není v poručenské správě nijak definována, proto se lze domnívat, že rychtář v tomto případě vystupoval na místě poručníka. Je možné, že právě spojení funkce poručníka a rychtářského úřadu bylo důvodem pro uchování těchto sirotčích register, která v případě jiných poručníků byla zřejmě po uzavření počtu běžně ničena.

⁵²⁾ SOKA Kolín, AM Kouřim, Registra poručnická haškovská, inv. č. 558.

⁵³⁾ Citovaná registra pochází z období před vydáním *Práv městských*. V té době se město řídilo právem pražským, které mělo základ v brněnsko-jihlavských sentencích. V případě předpisů týkajících se poručení toto nehraje zásadnější roli. Pro srovnání obsah příslušného článku z právní sbírky Brikiho z Licka: „*Poručníci dědicuov, by byl i starší bratr mladších sestr a bratří ochránci, neb který koli přítel, neb cizí je opatroval, mají dědicuom, když k létuom příjdu, počet činiti z věcí poručenských a z příjmuov i z vydání. A což by nepokázali, že by krádežem neb jiným neštěstím beze lsti sešlo, ale jich nedbánilostí, to vše budau povinni svým statkem zaplatiti a doložiti. Avšak náklady činili jest pro dobré svrchupsaného statku, z téhož zase zboží aneb statku vezme plným právem.*“ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikiho z Licka Práva městská*, Praha 1880, kap. XIV, art. VII, s. 97. Více k vývoji a vzájemnému prolínání právních předpisů viz P. SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana*.

⁵⁴⁾ „*Také když poručníci počet sirotkům činiti budou, což by se tu koli našlo a vyhledalo, že by od poručníkův pro dobré a užitečné tak dobře statku sirotčího, jako i těchž sirotkův z vlastního statku*

luplnost vynaložených prostředků, neboť jak v právu doslova stálo, cílem kontroly bylo následující: „... *byli-li by nákladové a outraty na statek sirotčí i také na též sirotky při též počtu kladeny v mírnosti a v náležité spravedlnosti. Neb ne to, což by se poručníkům se vidělo a zdálo na počet klásti, ale to, což by za spravedlivé přisežní uznali, průchod míti bude.*“⁵⁵⁾

Poté, co došlo pod dohledem úřadu k vyrovnání obou stran, bylo povinností sirotků poručníky závěrem tzv. *kvitovat*, tedy zprostit je závazku a poručenskou správu a spolu s tím i sirotčí účetnictví definitivně uzavřít. V případě kouřimských sirotků tento proces zkomplikoval nesoulad v soupise dluhů, který byl součástí závěrečného přehledu. Konkrétně tento záznam obsahoval pět položek, z nichž dvě byly označeny za tzv. „*vymazané*“ a dvě za tzv. „*založené*“, dále „*sumu na dlužích*“ a kolik „*čistého zůstává*“. Sporným se stal dodatečný zápis, který sirotek neuznal a na jeho základě celý tento „*počet*“ odmítl přijmout.⁵⁶⁾ K uzavření celé záležitosti tak došlo zřejmě až poté, co byla věc urovnána. O tomto aktu byl následně proveden zápis a pořízena „*kvitanci na tato registra od Petra Haška učiněná, v knihách městských zapsaná.*“⁵⁷⁾

Zdali se poručníkům podařilo majetek za dobu svého spravování uchovat alespoň v takové výši, v jaké jej převzali, jak by se obecně předpokládalo a jak nařizoval normativ, v takové chvíli zjišťováno nebylo. V porovnání s účetnictvím jiných subjektů ve stejném období u nás, např. měst, cechů nebo i velkostatků, by to přitom teoreticky bylo snadné, a to díky existenci již zmiňovaného inventáře. Z hlediska účetních principů je totiž tento dokument naprosto klíčový, neboť jako jediný poskytuje přehled o stavu majetku účetní jednotky v určitém okamžiku, a může tak sloužit k následnému srovnání. Na jeho základě lze ze zjištěného rozdílu mezi počátečním a konečným stavem vyhodnotit změny v objemu a struktuře majetku a zjistit, zdali došlo během hospodaření k úbytku (snížení) nebo naopak nárůstu (navýšení) kapitálu. Přestože zmiňované normativní prameny apelovaly na vlastníky a správce majetků, aby byl takový soupis sestavován v pravidelných intervalech, nebo alespoň v klíčových momentech, jako byla například změna ve vlastnictví, nástup nového úředníka, začátek funkčního období nové městské rady apod., zůstal tento příkaz v drtivé většině případů nevyслуšen.⁵⁸⁾ Oproti tomu v souvislosti se správou sirotčího majetku se již na konci středověku stal ve městech zřejmě běžnou praxí, což ostatně dokládá i řada dodnes dochovaných záznamů tohoto

poručníkův vynaloženo bylo, tehdy sirotci budou k tomu právem přidržáni, aby jim, poručníkům, z statku svého zase to nahradili a navrátili; a to prvé, nežli by jim postoupení statku od poručníkův se stalo.“ *Práva městská*, čl. D XV, s. 143–144.

⁵⁵⁾ K. MALÝ a kol., *Práva městská*, čl. D XIX, s. 144.

⁵⁶⁾ SOkA Kolín, AM Kouřim, Registra poručnická haškovská, inv. č. 558.

⁵⁷⁾ Tamtéž.

⁵⁸⁾ K tomuto více P. SLAVÍČKOVÁ, *Účetnictví*, s. 170–171.

typu.⁵⁹⁾ Jedná se jak o pozůstalostní inventáře, tak o šacunky, přičemž rozdíl mezi oběma dokumenty mohl v praxi splývat. Obecně lze říci, že zatímco inventář obsahoval prostý soupis majetku po zemřelé osobě, šacunk, jak už z termínu vyplývá (šacovat = ocenit), zahrnoval i peněžní vyjádření hodnoty sepsaného jmění. Na rozdíl od pozůstalostního inventáře, který mohl být vyhotoven z mnoha různých důvodů, byl šacunk pořizován často právě v situaci, kdy po zemřelém pozůstaly nezletilé děti. Přestože povinnost provést takový soupis majetku měla městská rada, případně pověřený úřad, podle citovaných *Práv městských* měli mít zájem na jeho provedení poručníci, kterým by sloužil jako určitá forma pojistky vůči případným budoucím nárokům jim svěřených sirotků či jiných osob: „*Avšak ten poručník aneb poručníci od práva sirotkům dání prvé, než by se statku sirotčího dotýkali a v spravování jeho vešli, dle uvarování budoucího nebezpečnosti mají za to práva žádati (ač nebyla-li by taková věc prvé právem opatřena), aby všecek ten statek sirotčí, movitý i nemovitý, na gruntech, na svrších, nábytcích, na penězích hotových, a tak summou na všem ze jména vyhledán a popsán byl.*“⁶⁰⁾

Jako příklad pro ilustraci nám může posloužit unikátní soubor šacunků majetku měšťanů v Táboře pokrývající období od roku 1541 do roku 1720.⁶¹⁾ Ty obsahují soupisy veškerého majetku vždy jedné konkrétní rodiny mnohdy jdoucí do nejmenších detailů, pořízené za účelem rozdělení tohoto jmění mezi existující dědice (ne nezbytně bezprostředně po smrti otce rodiny, ale i např. v momentě, kdy se vdova znovu vdala). Tomu odpovídá i struktura soupisu, který sice obvykle postupuje od nemovitých věcí (dům, polnosti, rybníky apod.) přes cenné movitosti (šperky, cenné nádobí, dobytek, zásoby obilí apod.) až po věci denní potřeby (obyčejné nádobí, ošacení, lůžkoviny). Jednotlivé oddíly jsou však rozděleny s ohledem na podíly náležející konkrétním osobám, „*aby každý věděl, co jest tu jeho.*“⁶²⁾ Samostatnou část obvykle tvoří také soupis dluhů, případně pohledávek po zemřelém, které měly být ještě před samotným dělením majetku uhrazeny, resp. upomínány. Peníze dochované na hotovosti byly bez ohledu na reálnou minci v šacunku vyjádřeny v jednotné peněžní jednotce, stejně jako hodnota ostatního majetku, nikoliv však souhrnně. Vzhledem k tomu, že se šacunku zúčastnila řada různých osob z několika zájmových stran (vdova, zletilí potomci, nezletilí potomci s poručníky, radní, další příbuzní), o úplnost zřejmě nemusíme mít obavy. Co se ocenění nemovitostí týče,

⁵⁹⁾ Viz např. Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle*“, Ústí nad Labem 2002. Další literatura k tématu tamtéž.

⁶⁰⁾ K. MALÝ a kol., *Práva městská*, čl. D XIII, s. 143.

⁶¹⁾ SOkA Tábor, AM Tábor, inv. č. 174, kniha šacunků a sirotčích peněz (1541–1593); tamtéž, inv. č. 175, druhé knihy šacunkové (1588–1668); tamtéž, inv. č. 176, knihy třetí šacunkové (1642–1720).

⁶²⁾ Tamtéž, inv. č. 174, kniha šacunků a sirotčích peněz, fol. 13.

jak už na jiném typu materiálů ukázal Bronislav Chochohláč,⁶³⁾ spíše než o tržní cenu mohlo jít o jakýsi konsensus zainteresovaných subjektů zohledňující i řadu jiných skutečností (např. budoucí výživu sirotků apod.), a proto je nutné s těmito informacemi nakládat s určitou opatrností.

Ačkoliv tento typ pramene obsahuje obrovské množství informací, které jistě uspokojí badatele z různých oborů, pro výzkum účetní techniky mají bohužel minimální výpovědní hodnotu. Přestože svým charakterem by mohly obstát, nelze dnes doložit to, že by pozůstalostní inventáře a šacunky byly jako účetní nástroj v tomto období využity, a také účel jejich pořízení byl odlišný. Jak je ostatně i na tábořských šacunkách patrné, poručníci dostávali do své správy veškerý majetek skutečně jen ve velmi výjimečných případech. Obvykle byly od něho předem odděleny podíly ostatních oprávněných dědiců, ať už vdovy nebo zletilých potomků, a taktéž správa jednotlivých částí majetku náležejícího konkrétnímu sirotkovi, stejně jako jeho výchova, mohly být odlišné.⁶⁴⁾ Nemáme-li proto vedle poručenských register, zachycujících průběh poručnickova hospodaření, k dispozici také přímou informaci o hodnotě majetku, který do své správy poručník na počátku přijal, nelze z tohoto srovnání fakticky nic odvodit.

Pokud sirotčí majetek tvořily peníze na hotovosti, ať už dochované z pozůstalosti, nebo častěji získané z prodeje nemovitostí, přebírala je do své správy městská rada. Na rozdíl od citovaných odborných pojednání a hospodářských instrukcí, *Práva městská Království českého* stejně jako např. právní sbírka Brikcího z Licka nevěnovala této běžné praxi zvláštní pozornost. Přestože citované normativy požadovaly oddělenou správu takových prostředků od ostatního jmění města, zůstává otázkou, jestli toto nařízení města skutečně dodržovala. Účetní záznamy zachycující pokladní operace se ve městech z tohoto období nedochovaly, pokud byly vůbec vedeny. Podle Brtvína měl být stav sirotčí pokladny kontrolován pravidelně při zasedání soudu (tzv. posudku): „*Když čas přijde a posudek se držeti má, tu což se při soudu nedorovnálo, ať se dorovná, jako nejvíc o peníze gruntovní a sirotčí, na tom aby se bedlivě posedalo a do register co se komu a zač klade, pořádně zapisovalo, aby o to mezi lidmi na potomní časy žádných hadruňkův nebývalo.*“⁶⁵⁾ Poté se hned zase měly peníze schovat do truhlice, která měla být opět zapečetěna.

Nejen odděleně od ostatních peněz, ale i samostatně pro jednotlivé sirotky tak, jak popisoval Černobýl s Brtvínem, byly snad sirotčí peníze spravovány na radnici v Českých Budějovicích. Alespoň to evokují tamní záznamy.⁶⁶⁾ Již zmíněné sirotčí

⁶³⁾ Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999.

⁶⁴⁾ Detailněji viz P. SLAVÍČKOVÁ, *Právní ochrana*.

⁶⁵⁾ J. BRTVÍN, *Knížka tato*, s. 175.

⁶⁶⁾ SOKA České Budějovice, AM České Budějovice, inv. č. 65, kniha příjmů a vydání sirotčích peněz pro město a městské vsi (1558–1566); tamtéž, inv. č. 64, kniha příjmů a vydání sirotčích

knihy byly rozděleny na účty jednotlivých rodin, ze kterých sirotci pocházeli, v rámci nichž byly evidovány příjmy na straně jedné a výdaje na straně druhé. Kromě datace zápis obsahoval i stručný popis obsahu dané finanční operace. Záznamy byly vedeny v jednotné měně (kniha má dokonce pro tento účel předem nalinkovanou strukturu), a to v kopách grošů českých. Některé položky častěji v příjmové části byly přeškrtnuty, výjimečně se to týká i celých záznamů, pak lze mluvit o výmazu, který snad představoval neuskutečněnou operaci. Součty položek u účtu většinou chybí stejně jako jakékoliv další informace. Při vyplácení prostředků, tedy o tom, komu bude určité množství peněz vyplaceno, rozhodovala městská rada. Nárok mohl vznést poručník, nebo i sirotek samotný: „*A když by který sirotek co peněz na díl svůj potřeboval a žádal, sluší to uvážiti, má-li se mu co dáti, čili nic, aby jich marně neutratil.*“⁶⁷⁾ Opakovaný apel, který se v normativech objevuje, „*peníze sirotků také aby se shledávaly a do register pořádně aby se vše zapisovalo,*“⁶⁸⁾ svědčí o tom, že úplnost záznamů je nutné brát s určitou rezervou.

Ne všude však byly údaje o sirotčích penězích vedeny odděleně od ostatních městských financí. Takovým příkladem může být Uherský Brod, kde byly výdaje na sirotky zaznamenávány mezi ostatními do městské knihy počtů. Konkrétně v *Knize příjmů a vydání obecních peněz* z let 1634–1636 tvořily sirotčí peníze jeden z účtů (rubriku) na straně výdajů. Za celé období však do ní byl zanesen zápis pouze o třech operacích s celkovým objemem prostředků ve výši 23 kop grošů, což je na takové město relativně málo.⁶⁹⁾ V *Registru důchodův stálých i běžných* z let 1616–1617 byl sirotčí počet zahrnut jako součást účetní uzávěrky a dozvídáme se z něho, že zatímco zůstatek z předchozího období činil 1746 kop 26 gr. a 3 d., nově bylo přijato 14 kop 27 gr. 5 d. Celkový objem sirotčích peněz v Uherském Brodě tak k danému dni podle těchto záznamů činil 1761 kop 24 gr. 1,5 d., což je naopak nebývale vysoká suma.⁷⁰⁾ Není přitom divu, že řada dodnes dochovaných záznamů nám podává svědectví o tom, že i přes četné záказы bylo s těmito prostředky aktivně nakládáno a byly využívány nejen pro potřeby sirotků, ale zejména jako dostupný zdroj peněz pro krytí aktuálních potřeb města. Je však nutné poznamenat, že přístup normativů nebyl v této věci jednotný, konkrétně citovaná *Práva městská Království českého* konkrétně doporučovala poručníkům, aby prostředky na hotovosti vhodně investovali, „*aby darmo peníze sirotčí neležely.*“⁷¹⁾ Doklady o tom, že

peněz (1560–1589?); tamtéž, inv. č. 45, kniha příjmů a vydání sirotčích peněz (1563–1590).

⁶⁷⁾ J. BRTVÍN, *Knížka tato*, s. 93.

⁶⁸⁾ Tamtéž, s. 161.

⁶⁹⁾ SOKA Uherské Hradiště, AM Uherský Brod, inv. č. 78, kniha příjmů a vydání obecních peněz (1634–1636), fol. 22.

⁷⁰⁾ SOKA Uherské Hradiště, AM Uherský Brod, sign. 77, registrum důchodův stálých i běžných města Brodu Uherského (1616–1617), fol. 91.

⁷¹⁾ K. MALÝ a kol., *Práva městská*, čl. D XXV, s. 146.

byly sirotčí peníze aktivně půjčovány, máme z řady měst, mimo jiné z Uherského Hradiště,⁷²⁾ Českého Brodu,⁷³⁾ Tábora⁷⁴⁾ nebo Plzně.⁷⁵⁾ Do jaké míry byly sirotčí peníze v takovém případě i fyzicky odděleny od ostatních prostředků města, se dnes můžeme jen dohadovat. To, co se však na této úrovni ztrácí zcela jistě, je evidence majetku konkrétních sirotků, neboť v rámci městského účetnictví tvořily sirotčí peníze v této podobě jeden jediný celek.

Shrneme-li výše řečené, můžeme říci, že sirotčí účty měly v období raného novověku v českých a moravských městech i přes řadu rozdílných prvků obdobnou strukturu, která jednoznačně korespondovala se strukturou tzv. správního účetnictví.⁷⁶⁾ Je nutné přitom rozlišit agendu poručníků od sirotčí agendy města, stejně jako vzít v potaz, že oba tyto subjekty se mohly na správě majetku konkrétních sirotků podílet zároveň. Zatímco poručníkům obvykle příslušela starost o nemovitosti a děti samotné, město si osobovalo správu sirotčích peněz. Tomu pochopitelně odpovídal i charakter záznamů, které o nakládání s jemu svěřenými prostředky daný subjekt vedl. Propracovanější strukturu mají bezesporu účty poručníků, kterých se však oproti jiným sirotčím záznamům dochovalo dodnes naprosté minimum. Svým charakterem se tyto účty nijak nelišily od jiných typů účtů z daného období, stejně jako ony nerozlišovaly mezi peněžními toky ve smyslu reálně uskutečněných operací (příjmů a výdajů) a těmi, k jejichž plnění teprve v budoucnu mělo dojít (výnosy a náklady). Dluhy a pohledávky byly sice v záznamech označeny, zjistit, zdali došlo k jejich reálné úhradě, je však pro současného badatele takřka nemožné. Nespornou výhodou sirotčí agendy je oproti například městskému nebo cechovnímu účetnictví pořizování pozůstalostních inventářů, resp. šacunků majetku po zemřelém, jejich potenciál však nedokázalo soudobé účetnictví ještě jakkoliv zužitkovat. Celkově je proto nutné konstatovat, že z účetního hlediska je výpovědní hodnota dochovaných sirotčích účtů relativně nízká, a to zejména s ohledem na zjišťování výsledku hospodaření ve chvíli ukončení poručenské správy. Posoudit tedy, jak bylo nadneseně řečeno v úvodu, jestli sirotci mohli být během nad nimi vedené poručenské správy majetkově poškozeni, je dnes i vzhledem k použité účetní technice fakticky nemožné.

⁷²⁾ M. ČOUPKOVÁ (ed.), *Nejstarší uherskohradištská městská kniha*, č. 84.

⁷³⁾ SOKA Kolín, AM Český Brod, inv. č. III. 8, kniha počtů a smluv – Liber cetificationum (1564–1669).

⁷⁴⁾ SOKA Tábor, AM Tábor, inv. č. 174, kniha šacunků a sirotčích peněz (1541–1593), fol. 16.

⁷⁵⁾ AM Plzeň, inv. č. 35, sirotčí kniha (1526–1603), fol. 176.

⁷⁶⁾ Srovnání jednotlivých účetních systémů, zejména účetnictví jednoduchého a kamerálního viz P. SLAVÍČKOVÁ, *Účetnictví*, s. 185–201.

Pavla Slavíčková

**ORPHANS' ACCOUNTS IN ROYAL TOWNS.
A Contribution to the History of Accounting during
the 16th Century and the Beginning of the 17th Century**

SUMMARY

Administration of issues pertaining to orphans constituted a significant part of agendas of Bohemian and Moravian towns during the period preceding the Battle of White Mountain, as is evidenced by a number of preserved sources. Yet not all of them contained only accounting entries, quite the contrary. Orphans' registers usually also contained other documents, entries on outstanding debts, inventories and property estimates, various contracts about settlements between different parties, contracts on the sale of orphans' possessions, receipts, copies of correspondence, etc. Diversification of entries on the orphans' agenda into independent registers was thus rather slow in the Bohemian and Moravian towns compared to other types of entries. Since the preserved material is quite fragmented, other sources of normative nature were also used as regards the interpretation of orphans' accounts. Firstly, it is the legislation which was in place at that time - namely the first codified town laws in Bohemia and Moravia that came into existence in 1579 and are known under the Czech title *Práva městská Království českého* - and secondly economic instructions intended for chamber estates and expert treatises published in print, namely those by Mikuláš Černobýl and Jan Brtvín of Ploskovice. Instructions pertaining to orphans and the administration of their property included in the economic instructions and expert treatises were intended mainly for clerks who were responsible for these issues, while the codified town laws dealt especially with the administration of orphans' estates entrusted to the hands of their guardians. What holds true for all types of normative materials, though, is that although great attention was paid to the agenda of orphans (especially in the codified town laws), instructions regarding the management of accounting and the administration of money constituted only a minor part. As regards the authenticity of the entries on orphans, of the greatest information value are tutelary accounts - yet only a minute fraction of them has been preserved in Bohemian and Moravian towns. As explained in the text, it could be so because these entries were purposely destroyed after a guardianship had ended, the books had been closed and a control had been carried out. The guardians usually took care not only of the actual children, but also of property and economic units (mill houses, fields, ponds, etc.),

while town councils had the authority to manage orphans' money. This money was supposed to be administered by a town hall separately from other town finances, yet it was not always the case. From the accounting perspective it can be generally said that the orphans' accounts administered by Bohemian and Moravian towns during the early modern age had – despite many different elements – a similar structure which clearly corresponds with the then usual system of administrative accounting. The character of these accounts did not differ from other types of accounts from the same period; there was also no differentiation between cash flows in the sense of transactions made in reality (incomes and expenses) and those that were to be settled in the future (revenues and expenses). Debts and receivables were marked differently in the entries, yet it is almost impossible for current researchers to ascertain whether they were settled in reality. If we were to compare the orphans' agenda for instance with town or guild accounting, the orphans' agenda has one indisputable advantage – namely inventories of estates of the deceased or estimates of property of the deceased; yet the contemporary accounting was not able to make use of this potential. Thus, it has to be said that from the accounting point of view the information value of the preserved orphans' accounts is generally quite low, especially with respect to ascertaining economic results of the administration after the end of the guardianship.

Translated by Daniela Reischlová

Stanislav Kasík - Soňa Černocká - Petr Kopicčka

JAN CARAMUEL Z LOBKOWICZ.

Otázky interpretace jeho původu*

ABSTRACT

Juan Caramuel y Lobkowicz. Issues Pertaining to Interpretations of his Origin

The article introduces a spectrum of interpretations pertaining to the kinship of famous scholar Juan Caramuel and the Bohemian noble Family of Lobkowicz that have been appearing since 1639 well to the present. Its purpose is to verify various interpretations and their sources and to confront them with facts presented in both hand-written and printed sources of various provenience and especially with the ones in the family archives of the House of Lobkowicz. The performed research has shown that the answer to the main question: Was Juan Caramuel really kindred with the Princes from the House of Lobkowicz and thus distantly also with many noble families from central and southern Europe? – has to be negative, although many ingenious theories stemming from misleading information used to genealogically connect him with these families in the past.

Keywords: Juan Caramuel – genealogical fiction – the House of Lobkowicz – fictional kinship – history of seventeenth-century philosophy

Dnes se chápe spíše jako bonmot okřídlená sentence amerického antropologa Roberta F. Murphyho: „*Rodokmeny jsou částečně smyšlené mapy minulosti, které slouží k ospravedlnění přítomnosti.*“¹⁾ Platí však nadále pro badatele zaměřené na společ-

* Poznámka redakce: Rozsah tohoto článku výrazně překračující požadavky na rozsah textů publikovaných ve FHB redakce po dohodě s autory výjimečně akceptuje. Toto publikování však nic nemění na vymezení délky příspěvků přijímaných do FHB, které je uvedeno v pokynech pro autory. Redakce také na žádost autorů této studie ponechává jejich citační způsob starých tisků, který neodpovídá citačnímu úzu FHB.

¹⁾ Robert F. MURPHY, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha ²2006, s. 102.

nosti středověké a raně novověké Evropy, zvláště jejich elity.²⁾ Vede k obezřetnosti při práci s prameny a literaturou o osobách či rodinách, které se buď za urozené vydávaly, nebo o nobilitace a s nimi spojené výsady usilovaly.

Vlastní rodokmen zkresloval také slavný polyhistor Jan Caramuel z Lobkovic, ačkoli se tím zřejmě nepotřeboval existenčně ospravedlňovat v žádných místech svého působení.³⁾ K tomuto výroku nás vedou poměrně závažná zjištění na výchozí otázku: „Byl Jan Caramuel skutečně pokrevně spřízněn s knížaty z Lobkovic, a tím vzdáleně i s mnoha šlechtickými rodinami střední a jižní Evropy?“

Nejsme zdaleka první, kdo si tuto otázku položil. Naší drobnou výhodou ovšem je, že se můžeme opřít o (po)zapomenuté i dosud neznámé písemnosti v lobkovických archivech, s nimiž jsme profesně i badatelsky spjati a bez nichž by nemohla vzniknout první tištěná příručka mapující šestisetleté trvání rodu.⁴⁾ Navíc dnes máme mnoho starých tisků včetně Caramuelových prací pohotově po ruce v digitálních knihovnách, dostupných snadno a rychle přes webové vyhledávače.⁵⁾

Text strukturujeme do šesti logicky návazných oddílů: 1. Caramuelova životní data v novodobé odborné literatuře; 2. Caramuelova vlastní slova o rodičích a lobkovických předcích; 3. Výklady Caramuelova původu v 17. až 19. století; 4. Rešerše lobkovického archiváře a knihovníka Kašpara Bouška v letech 1813 a 1816; 5. Příbuzenské vazby v nedávno objeveném genealogickém vývodu z roku 1677; 6. Fakta a otázky.

²⁾ Elitami rozumíme v širším smyslu teorie V. Pareta vyšší sociální vrstvy, dělicí se na vládnoucí elity a nevládnoucí elity, neboli vysoce postavené společenské skupiny (do osvícenství výhradně panovnické dynastie a dvorské aristokracie) versus zájmové nebo účelové platformy osobností nadaných intelektem, vzděláním, mimořádnými schopnostmi a dovednostmi, v neposlední řadě majetkem (které se dle Paretova modelu „cirkulace elit“ od 17. století stále silněji sblížovaly s vládnoucími elitami, až je zformované v nové skupiny pozvolna či náhle nahradily). Není nutné tu představovat či rozebírat Paretovy teorie a modely, ani citovat jeho práce; zde pouze signalizujeme naše nepejorativní chápání pojmu „elita“. Blíže o něm a jeho díle Jan KELLER, *Dějiny klasické sociologie*, Praha 2007, s. 291–326 (8. kapitola „Vilfredo Pareto“); v koncentrovaném širším ohledu Ondřej LÁNSKÝ – Lubomír SOCHOR (edd.), *Materiály k teorii elit a k jejich kritice. Od klasiků do sedmdesátých let 20. století*, Praha 2018.

³⁾ Volíme způsob psaní „Jan“ a „Lobkovic“ s ohledem na jazyk a časové zaměření naší práce i obecnou známost postavy. Jinými slovy, v této česky psané studii s těžištěm v 17. století bereme ohled více na nerušivou formu vlastních jmen a názvů než např. na rodinnou úmluvu z roku 1919 o občanském příjmení (po zrušení šlechtictví v ČSR) v podobě staročeského tvaru „Lobkowitz“, samozřejmě kromě přepisů a citací zdrojů, v nichž beztak převažuje německý tvar „Lobkowitz“. Stejně se stavíme i k dalším původně českým predikátům, jako např. „Martinic“.

⁴⁾ Stanislav KASÍK – Petr MAŠEK – Marie MŽYKOVÁ, *Lobkovicové. Dějiny a genealogie rodu, České Budějovice 2002*, zde zejména s. 115 (č. 112). Jiné celkové zpracování dějin a genealogie rodu neexistuje, kromě populární nekomplikované knihy Pavel JUŘÍK, *Lobkovicové. Popel jsem a popel budu*, Praha 2017.

⁵⁾ Proto zde všechny digitalizované publikace citujeme bez tzv. hyperlinků.

Životní data

Po vydání posledního Caramuelova životopisu před jednatřiceti lety⁶⁾ výzkum o jeho skutcích, díle a odkazu nabral nový dech; rozvinul se zejména v dějepiscectví některých vědních oborů, v nichž Caramuel vynikal, zejména lingvistiky, matematiky, logiky a architektury, a také v církevně-politické historiografii. Radu nových poznatků či zpřesnění vyslovili badatelé, již je publikovali při příležitosti čtyřsetletého výročí Janova narození.⁷⁾ Obraz jeho životní pouti však zůstává v mnoha úsecích stereotypně neměnný. Předkládáme jej zde v parafrázi relevantního biografického hesla od Petra Dvořáka, specialisty na dějiny scholastické filozofie a logiky:

CARAMUEL z Lobkovic, Juan, * 23. 5. 1606 Madrid, † 8. 9. 1682 Vigevano. Otec Vavřinec (Lorenzo) Kramer alias Caramuel, matematik, astronom a vojenský inženýr na dvoře Rudolfa II.; matka Kateřina z Friesu, dcera Reginy rozené Lobkovicové.

Studoval na univerzitách v Alcalá de Henares (filozofie) a Salamance (teologie). Během studií vstoupil do cisterciáckého řádu v klášteře La Espina poblíž Valladolidu, v němž složil roku 1627 řádové sliby. Strídaně pak pobýval v dalších klášterech na Iberském poloostrově. V letech 1635 až 1638 studoval na teologické fakultě v Lovani, kde dosáhl doktorátu. Poté se stal po přimluvách vyslanec Svatého stolce v Kolíně nad Rýnem Fabia Chigiho, pozdějšího papeže Alexandra VII., titulárním opatem zaniklého kláštera v Melrose ve Skotsku, roku 1644 pak opatem kláštera ve falckém Disibodenbergu. Ten však shledal válkou zcela zničený. Zdržoval se pak několik let v jihoněmeckých městech Bad Kreuznach, Speyer, Frankenthal, kde se jako vojenský inženýr mj. aktivně účastnil obrany frankenthalské pevnosti. Roku 1645 se stal koadjutorem arcibiskupa kurfiřta mohučského, 1646 vyslancem španělského krále Filipa IV. na císařském dvoře ve Vídni. Téhož roku jej císař Ferdinand III. jmenoval na přímluvu Bernarda Ignáce hraběte z Martinic opatem kláštera montserratských benediktinů v Praze v Emauzích. Tuto funkci vykonával *in situ* od srpna 1647. O rok později velel jedné ze tří kněžských setnin při úspěšné obraně Starého Města pražského proti Švédům. Vedle toho se zasloužil o uzavření vestfálského míru spisem *Sacri Romani Imperii Pax licita demonstrata*. Roku 1649 pobýval ve Vídni. Poté v letech 1650–1654 vykonával úřad generálního vikáře a oficiála pražské arcidiecéze, kdy proslul jako tvrdý rekatolizátor a pomocník kardinála Harracha usilujícího

⁶⁾ Julian VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel. Vida y obra*, Oviedo 1989.

⁷⁾ V ČR zejména sborník: Petr DVOŘÁK – Jacob SCHMUTZ (edd.), *Juan Caramuel Lobkowitz. The Last Scholastic Polymath*, Praha 2008; v zahraničí kupř. Luisa GIORDANO (ed.), *Lo „ze-lantissimo pastore“ e la città. Vigevano nell'età del vescovo Caramuel*, Pisa 2006.

o kontrolu nad univerzitou, o nápravy v řádovém školství, jakož i lepší zaopatření arcibiskupského semináře. Roku 1654 jej Ferdinand III. designoval budoucím biskupem v Hradci Králové, 1655 však musel odcestovat ke Svatému stolci do Říma. Po návratu byl roku 1658 donucen k abdikaci na funkci opata v Emauzském klášteře, o rok později k zřeknutí se nominace na královéhradecké biskupství. Mezitím – již roku 1657 – získal od papeže Alexandra VII. spojené biskupství satrijské a campagnské v Neapolsku, v němž působil až do roku 1673. Pak se stal biskupem ve Vigevanu v Lombardii (poblíž Milána). Pochován byl v tamní katedrále, v boční lodi vlevo od hlavního oltáře.⁸⁾

Zaměříme-li se v recentních pracích na charakteristiky Janových rodičů, najdeme v nich zpravidla shodné údaje o jejich původu, jaké jsme právě jako *pars pro toto* uvedli. Z následujícího výčtu stanovisek několika předních badatelů vychází najevo jistá regionální příklonnost ke kulturně a jazykově blízkým autoritám, tedy také hlavně českými badateli vyslovovaná lobkovická vazba k bábě Regině.

Začneme kritickou poznámkou španělského historika Antonia Bonet Correy: „*Ačkoli je Caramuelova biografie známá již od 17. století, dodnes se životopisci rozcházejí v jednom detailu, totiž v původu jeho rodičů. Podle Nicoláse Antonia byl synem Lorenza Caramuela z lucemburské šlechtické rodiny a Kateřiny z Frisu z německého rodu Lobkoviců. Jiní životopisci tvrdí, že jeho otec byl Čech a matka Vlámska. Někteří uvádějí, že Janův děd pocházel z Lucemburska a byl služebníkem císaře Karla V. V knize Lorenza Crassa, vydané za Janova života, se konstatuje, že jeho matka byla původem Lobkovicová. Konečně Velarde Lombrana cituje Caramuelova slova z dopisu Gassendimu z roku 1645 (in Gassendi, Opera VI, 487b), že byl po matce Čech a po otci Lucemburčan [mater Bohema et pater Lutzelburgensi natum].*“⁹⁾

⁸⁾ KOLEKTIV AUTORŮ, *Biografický slovník českých zemí [C]*, Praha 2008, s. 385–386. Autor biogramu, jeden z čelních tuzemských znalců Caramuelova díla a odkazu (vedle Stanislava Sousedíka, Pavla Štěpánka, Ondřeje Koupila a Daniela Dominika Novotného) a mj. spolupřatel sborníku citovaného v pozn. 7, publikoval o něm několik článků a knižní monografii: Petr DVOŘÁK, *Jan Caramuel z Lobkovic. Vybrané aspekty formální a aplikované logiky*, Praha 2006. V ní životní pouť Jana Caramuela představil v hutné zkratce s odkazem na podrobnější vylíčení ve dvou monografiích Stanislava SOUSEDÍKA (*René Descartes a české baroko*, Praha 1996, s. 9–24; *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 185–196). Druhý spolupřatel sborníku (pozn. 7), Jacob Schmutz, je autorem rozsáhlého hesla v zásadním německém biografickém slovníku: „Caramuel y Lobkowitz, Juan“, *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon XVII*, Herzberg 2000, sl. 224–232. Podobně též heslo v životopisném slovníku: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila KAŠPÁRKOVÁ a kol., *Historiam scribere. Řádová historiografie raného novověku II. Biografický slovník*, Praha – Olomouc 2018, s. 167–169.

⁹⁾ Antonio BONET CORREA, *Juan Caramuel de Lobkowitz – paradigmatische Persönlichkeit des Barock*, in: Klaus Bußmann – Heinz Schilling (edd.), 1648. Krieg und Frieden in Europa II:

Podobně se podívil také argentinsko-americký filozof Ignacio Angelelli: „*Jan (Juan) Caramuel (Caramuel Lobkowitz) se narodil 1606 v Madridu a zemřel 1682 v Itálii. Jeho rodiče pocházeli z Čech a Flander. Badatelé se však rozcházejí v otázce, kdo z nich byl původem z Čech a kdo z Flander, tudíž není jasné, který z jeho rodičů měl příbuzenský vztah k rodu Lobkoviců. Caramuel sám se považoval za Španěla: hispanus sum (v jeho Omnium operum catalogus, s. 4, příloze jeho spisu Theologia Moralis, Frankfurt 1652).*“¹⁰⁾ A našli by se další skeptici; jejich výhrady by se mnoho nelišily.

Poslední důkladný životopisec, španělský filozof Julian Velarde Lombrana, miní (ve zkratce), že Jan byl synem lucemburského inženýra Lorenze Caramuela a z Čech pocházející Kateřiny z Frisu, a sice na podkladu reprodukce Janova křestního matričního zápisu a jeho přiznání v listu francouzskému učenci Petru Gassendimu. O vazbě na rod Lobkoviců se však nevyjádřil; buď mu nepřišla důležitá, nebo nechtěl marně spekulovat, když nic bližšího nezjistil, možná z obou důvodů. Pouze druhou reprodukcí nabídl čtenářům autentickou informaci o Janově otci Lorenzovi, že byl najisto lucemburského původu. S tím se spokojil.¹¹⁾

Týž názor na národnosti Janových rodičů zastávají – bez ohledu na osobité styly podání a detaily – Češi Petr Dvořák (viz výše), Stanislav Sousedík,¹²⁾ Pavel Štěpánek¹³⁾

Kunst und Kultur, Münster – Osnabrück 1998, s. 369–375, pozn. 5. Část výtky převzal A. Bonet Correa z hesla „Juan Caramuel Lobkowitz“ od Santiaga Garma Ponce ve slovníku *Diccionario Histórico de la Ciencia Moderna en España I*, Barcelona 1983, s. 168–171. Data ze zmíněných děl Nicoláse Antonia a Lorenza Crassa prezentujeme v 3. oddíle.

¹⁰⁾ Ignacio ANGELELLI, *Ioannes Caramuel Lobkowitz: nota Bio-Bibliográfica*, Revista Internacional de Filosofía, vol. 6, 1976, n. 3–4, s. 513–518, zde s. 513. Angelelli tu vyšel z práce Lucien CEYSSSENS, „*Autour de Caramuel*“, Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome 33, 1961, s. 329–410.

¹¹⁾ J. VELARDE LOMBRANA, *Juan Caramuel*, s. 9–10, 13. Matričnímu zápisu, Janovu vlastnímu vyjádření v dopise Gassendimu a reprodukovánému dokladu o Lorenzovi dáváme náležitý prostor v následujících oddílech.

¹²⁾ S. SOUSEDÍK, *Filosofie v českých zemích*, s. 185: „*Jan Caramuel z Lobkovic se narodil r. 1606 v Madridu, Španěl rodem však nebyl. Jeho otec Vavřinec pocházel z Lucemburska, žil však po léta jako matematik a astronom při dvoře Rudolfa II. V Praze se sňatkem s Kateřinou De Vries spříznil s rodinou Lobkoviců, jejíž jméno si jeho syn, náš Jan, připojoval po španělském způsobu ke jménu otcovskému.*“

¹³⁾ Pavel ŠTĚPÁNEK, *Španělská etapa Emauzského kláštera*, in: Klára Benešová – Kateřina Kubinová (edd.), *Emauzy. Benediktinský klášter na Slovanech v srdci Prahy*, Praha 2007, s. 125–151, zde s. 146, pozn. 35; a doslova TÝŽ, *Kapitoly z dějin česko-španělských kulturních styků a vztahů*, Praha 2018, s. 115: „*Narodil se v Madridu 23. 5. 1606 jako syn Vavřince Caramuela, nizozemského šlechtice zřejmě španělského původu, působícího mj. u španělského a snad i u pražského rudolfinského dvora, a Kateřiny z Friesu (dcery Reginy z Lobkovicz), pocházející z rodu Lobkoviců.*“

a Ondřej Koupil;¹⁴⁾ z jazykově německých zemí například Rudolf Schüßler¹⁵⁾ či Herbert Jaumann;¹⁶⁾ z francouzských badatelů Jacob Schmutz¹⁷⁾ nebo Olivier Chaline;¹⁸⁾ z italských zejména Alessandro Catalano¹⁹⁾ a amerických Julia Fleming.²⁰⁾ Protichůdný menšinový názor reprezentuje kupříkladu jihočeský badatel Daniel Dominik Novotný.²¹⁾

¹⁴⁾ Ondřej KOUPIL, *K dílu Jana Caramuela z Lobkovic*, Listy filologické 125, 2002, s. 258–288, zde s. 258: „Jan Caramuel z Lobkovic, autor spisů, jimiž se budeme dále zabývat (1606 Madrid – 1682 Vígevano), syn české matky a lucemburského otce (architekta)...“

¹⁵⁾ Rudolf SCHUESSLER, *The Debate on Probable Opinions in the Scholastic Tradition*, Leiden 2019, s. 358: „Juan Caramuel y Lobkowitz ... was born in Madrid in 1606 to a father from Luxembourg and a mother from the great Bohemian noble family of Lobkowitz.“

¹⁶⁾ Herbert JAUMANN, *Handbuch Gelehrtenkultur der Frühen Neuzeit I: Bio-bibliographisches Repertorium*, Berlin – New York 2004, s. 164–165 (heslo „Caramuel y Lobkowitz, Juan“): „Der väterliche Großvater Eugen Caramuel ein Adeliger aus Luxemburg, im Dienste Karls V. nach Madrid übergesiedelt. Die Eltern Lorenz Caramuel u. Katharina von Frisse-Lobkowitz, aus der böhmischen Familie Lobkowitz. Die Verbindung der Familiennamen des Vaters u. der Mutter sind gewöhnlicher Brauch in Spanien.“

¹⁷⁾ Shodný náhled Jacoba Schmutze a Petra Dvořáka na původ Jana Caramuela je mj. zřejmý především z jejich společného úvodu v jimi editovaném sborníku P. DVOŘÁK – J. SCHMUTZ (edd.), *Juan Caramuel Lobkowitz*, s. 11–12: „Born in Madrid in 1606, Juan Caramuel Lobkowitz was apparently himself of Central European descent. His curious name betrays his origins: Caramuel is a Spanish-sounding version of Cramer, since his father was of Luxemburgish origin; his mother's name was von Fries (or de Vries, when written in the Spanish fashion), but her own mother was Regina, the youngest daughter of Jan Popel von Lobkowitz (1521–1590).“

¹⁸⁾ Olivier CHALINE, *Bílá hora*, Praha 2013, s. 435: „Narodil se 23. května 1606 v Madridu, jeho otcem byl lucemburský šlechtic, inženýr a amatérský astronom, a matkou příbuzná české rodiny Lobkovičů.“ V českém překladu Františka X. Halase z francouzského originálu *La bataille de la Montagne Blanche (8 Novembre 1620). Un mystique chez les guerriers*, Paris 2000.

¹⁹⁾ Alessandro CATALANO, *Juan Caramuel Lobkowitz (1606–1682) e la riconquista delle coscienze in Bohemia*, Römische historische Mitteilungen 44, 2002, s. 339–392, zde s. 340: „Caramuel era nato a Madrid ed era figlio di un lussemburghese che aveva soggiornato a Praga alla corte di Rodolfo II e si era imparentato con la famiglia boema dei Lobkowitz (lui stesso scriverà nel 1645 a Gassendi „Matre Bohema et Patre Lutzelburgensi natum“).“

²⁰⁾ Julia FLEMING, *Defending Probabilism. The Moral Theology of Juan Caramuel*, Washington 2006, s. 7: „Like probabilism, Juan Caramuel y Lobkowitz was a child of Spain, although his mother was from Bohemia and his father, an engineer and amateur astronomer, from Luxembourg. Born in Madrid in 1606, Caramuel was educated at a Jesuit school before moving on to more advanced studies at Alcalá ...“

²¹⁾ Daniel D. NOVOTNÝ, *Ens rationis from Suárez to Caramuel. A Study in Scholasticism of the Baroque Era*, New York 2013, s. 21: „Caramuel was born in Madrid in 1606 to a Czech father and a Luxemburgian mother.“

Další vyjádření by tu bylo zbytečné snášet a kumulovat. Je evidentní, že moderní literatura uspokojivý výklad nenabízí.²²⁾ Spíše zmatek. Výjimkou je kniha Jorgeho Fernández-Santos Ortiz-Iribas, *Juan Caramuel y la probable arquitectura*, Madrid 2014, obsahující řadu nových archivních nálezů. Těch lze však adekvátně užít až po následujícím zmapování originálních výpovědí. Poznatky španělského historika a naše zjištění spolu úzce souvisejí.

Caramuelova vlastní slova o rodičích a lobkovických předcích

Jan Caramuel se začal psát „z Lobkovic“ evidentně až roku 1636. Prvně se takto zvýraznil v svém spisu *Declaracion Mystica*, vydaném bruselským tiskařem Lukášem Meerbequem po 1. červnu 1636, kdy byl dán „imprimatur“. Jak v titulu, tak v dedikaci datované v Lovani 16. května 1636, se shodně uvedl a podepsal *Iuan de Caramuel y Lobkowitz*.²³⁾

O rok dříve, ve dvou svých vůbec prvních tištěných dílech, tj. *Psalterio*, schváleném cenzurou 29. července 1635,²⁴⁾ a *Steganographiae*, aprobovaném již 3. února 1635,²⁵⁾ se představil na titulních stranách pouze s rodinným jménem po otci. V prvním zmíněném v podobě „*Iuan de Caramuel*“, ve druhém poněkud zastřeně jako „*Ioannes Caramuel L.*“ Zkratkou „L“ tu zřejmě naznačil přídomek „Lobkowitz“. Z nějakého důvodu se však zdržel jeho úplného vypsání.

²²⁾ Tím samozřejmě nezpochybňujeme obrovský přínos impozantní „caramuelovské literatury“ v mnoha dalších ohledech. K výše citovaným titulům tu doplňujeme ještě alespoň dvě podstatné italské práce: Dino PASTINE, *Juan Caramuel: Probabilismo ed Enciclopedia*, Florence 1975; Alfredo SERRAI, *Phoenix Europae. Juan Caramuel y Lobkowitz in prospettiva bibliográfica*, Milano 2005.

²³⁾ *Declaracion Mystica de las Armas de España invictamente belicosas. Por el Maestro Juan de Caramuel y Lobkowitz, profesor de Sagrada Theologia y Monje de nuestro P. S. Bernardo*, En Bruselas, en casa de Lucas de Meerbeque 1636 [Brusel 1636]. Srov. María Inmaculada RODRÍGUEZ MOYA – Victor Manuel MÍNGUEZ CORNELLES, *Symbolical Explanation of the Spanish Coats of Arms According to Juan de Caramuel (1636)*, *Emblematica. An Interdisciplinary Journal for Emblem Studies* 16, 2008, s. 223–251.

²⁴⁾ *Psalterio en que vn gran principe Lvsitano descubriendo soberanias de Espiritu con eloquencia deuotissima, y contricion conceptuosa, confiesa á Dios sus culpas, y pide perdon de sus peccados. Por el P. Iuan de Caramuel letor de Santa Theologia, y monje de N. S. P. Bernardo*, En Bruselas, por Lucas de Meerbeque 1635 [Brusel 1635].

²⁵⁾ *Steganographiae nec non claviculae Salomonis Germani, Ioannis Trithemii abbatis Spanheimensis, Ordinis S. Benedicti ... genuina, facilis, dilucidaque declaratio ... A Ioanne Caramuel L. Sacrae Theologiae Professore Cist. ..., Coloniae Agrippinae. Typis Egmondanis, Sumptibus Auctoris. Anno M. DC. XXXV.* [Kolin nad Rýnem 1635].

Tiskem se tedy k Lobkovicům přihlásil až ve svých třiceti letech. Così to signalizuje. Přinejmenším Janovu potřebu vyjevit konečně evropským elitám svůj vynikající šlechtický původ, ačkoli byl mnichem cisterciáckého řádu, toho času příslušným k opatství Dunes jinak Ten Duinen v Bruggách v západních Flandrech.

V dalších zhruba patnácti letech podepisoval svá knižní díla již úplně bez zábran „po španělském způsobu“. Bližší nás budou zajímat ale jen taková a do té míry, nakolik se v nich objevují nějaké rodopisné údaje či indicie.

Jan Caramuel dal poprvé najevo, proč se honosí českým aristokratickým predikátem, v svém politicko-apologetickém pojednání *Philippus prudens*, vydaném v Antverpách roku 1639 na obhajobu legitimních nároků španělského krále Filipa II. na portugalský trůn.²⁶⁾ V něm se bez obalu označil za potomka knížat z Lobkovic a dánských velmožů z Frisu / či z Frísu („de Friesse“), potažmo několika středověkých panovnických rodů. V dechberoucí zkratce představil linii svých excelentních předků v rozrodu třetího portugalského krále Alfonse II. z burgundské dynastie (1185–1223) a jeho manželky Urracy (1186–1220), dcery kastilského krále Alfonse VIII. a Eleonory Anglické z dynastie Plantagenetů. V našem českém lineárním přepisu: Alfons II., portugalský král, pojal za manželku Urracu, dceru Alfonse VIII., kastilského krále, a Eleonory Anglické. → [dcera] Eleonora provdaná za krále dánského. D. Rodrigus v VII. knize citované práce tvrdí, že zemřela bezdětná, ovšem mylně, jak bude dále ukázáno. → N. král se oženil s Eleonorou, dcerou infanta ze Serpy, jak dokládá Duarte Nuñez v *Životě Alfonse II.*, fol. 70. → Marie provdaná za N. pána de Frisse, prvního v Dánsku. → Anna provdaná za knížete z Lobkovic, z kterýchžto knížat, vévodů, hrabat a též pánů z Lobkovic pochází z matčiny strany i autor této knihy.²⁷⁾ Dle předlohy na obr. 1.

Samozřejmě tu nejde o rozrod v pravém slova smyslu, nýbrž o jakési „zhuštěné“ schéma bez časových údajů a identifikovatelných jmen v dané posloupnosti, kromě výchozích. Nejspíš to bylo Janovým cílem. Šířka tiskové strany jej přirozeně limitovala v grafickém znázornění celého rodokmenu, nikoli ale nepřekonatelně. V nava-

²⁶⁾ *Philippus prudens Caroli V. imp. filius, Lusitaniae, Algarbiae, Indiae, Brasiliae legitimus rex demonstratus. A D. Ioanne Caramuel Lobkowitz religioso Dunensi Ord. Cister. S. T. doctore Louaniensi et Melrosensi Abbate, Antverpiae ex officina Plantiniana Balthasaris Moreti. M. DC. XXXIX. [Antverpy 1639].*

²⁷⁾ Tamtéž, s. 21. *Životem Alfonse II.* od D. Nuñeze minil J. Caramuel nesporně kapitolu v díle *Primeira parte das Chronicas dos Reis de Portugal, reformadas pelo licenciado Duarte Nuñez do Lião ...*, Em Lisboa. Impresso por Pedro Crasbeeck. Anno M. DC. [Lisabon 1600], fol. 67–70. Zde je na listu 70v skutečně pasáž, na kterou se Caramuel odvolával ve schématu, ve smyslu, že Fernando infant ze Serpy, syn portugalského krále Alfonse II., pojal za manželku Sanchu Fernandez, dceru hraběte Fernanda de Lara, s níž měl dceru Eleonoru, která se prý vdala za dědičného prince Království dánského, pravděpodobně za syna královny Eleonory. Caramuel tedy odkazoval na značně hypotetické vyjádření D. Nuñeze!

Obr. 1: Rozrod třetího portugalského krále Alfonse II. v publikaci *Philippus prudens*, s. 21 (citované v pozn. 26).

zující komentáři měl relativně neomezený prostor vyjádřit se podrobněji a jasněji, pokud by chtěl; konečně sám si ho vyhradil. V tom však nadnesené údaje pouze podepřel obšírným výkladem jím nalezených pramenů:

Byly prý kdysi „v královském klášteře *La Espina*, vzdáleném šest mil od *Valladolidu* a tři míle od kláštera v *Riosecu*, v překrásně sklenuté kapli s dvěma portály do kláštera (ambitu) a jedním do chrámu, dva náhrobky z nejlepšího mramoru s nápisy, napravo: *LIANORA AFONSI III. LVSIT. R. FILIA | IANI DACIAE R. CONIVX. CHRISTERNI | R. MATER* (česky: *Eleonora dcera Alfonse, třetího portugalského krále, manželka Jana, dánského krále, matka krále Kristiána*), a menší nalevo: *HIC IOANNA LIANORAE REGINAE | CONSANGVINEA. R. IN P.* (česky: *Zde [leží] Johana, pokrevní příbuzná královny Eleonory. Requiescat in pace*).“ S tím odmítl tvrzení arcibiskupa D. Rodriga v jeho VII. knize, V. kapitole: „*Král Alfons II. měl také dceru Eleonoru, která se vdala za krále Dánska, kde bez potomstva skonala.*“²⁸⁾

Celé to Caramuel korunoval výňatkem z jedné staré pamětní knihy kláštera, fol. 5, v našem překladu: „*Pohřbená byla Eleonora dcera krále Alfonse v ambitu kláštera. Tato byla ženou dánského krále Jana a měla královského syna Kristiána, po něm vnučku Marii, manželku pána de Friße, nejpřednějšího v Dánsku, matku Anny, která se vdala za knížete z Lobkovic; od ní je tento rod. Páni Alburquerqueové, již zbudovali nový klášter, dali ve smutku uložit kosti Eleonory a Johany, pokrevních příbuzných, do kapitulní kaple.*“²⁹⁾ A ihned dodal: „*V tomto starém již zbořeném klášteře spočívají ostatky našich vzácných předků, jejichž hroby zdobí – po uloupení náhrobních kamenů – jen divoká zeleň rostoucí samovolně z jejich prsti ... etc.*“³⁰⁾

Seřadíme-li uvedená jména za sebou podle generací po dvaceti až třiceti letech, spatříme v časové ose defilé tří tajemných potomků fakticky existující Eleonory Portugalské (asi 1211 – † 28. 8. 1231): ante 1231 narození Kristiána → 1250–1260 nar. Marie → 1270–1290 nar. Anny z Frisu. Čili Anna by se stala kněžnou z Lobkovic kolem roku 1300!

²⁸⁾ *Philippvs prvden*s, s. 22.

²⁹⁾ „*In Claustro Lectionis sepeliebatur Lianora Regis Afonsi filia: haec nupserat Iano Daniae Regi, et habuerat filium Regem Christernum, neptem Mariam uxorem Domini de Friße Primoris Daciae, matrem Annae, quae nupsit Principi Lobkovitz; a qua haec familia. DD. Alburquerquei Claustrum novum aedificaverunt; et in sacello apud Capitulum ossa Lianorae et Joannae consanguinearum moesti posuerunt.*“ Tamtéž, s. 22. Vazba „*in claustro lectionis*“ tu nejspíš označuje část křížové chodby (ambitu) před vchodem do kostela, kde se konávala pravidelná duchovní čtení mnichů, tzv. *lectio divina*. Spojením „*a qua haec familia*“ Caramuel minil zřejmě lobkovický rod.

³⁰⁾ „*Antiquum divina. Spojením „a qua haec familia“ Caramuel minil zřejmě lobkovický rod.*“ Tamtéž, s. 22.

Historie lobkovického rodu se však začala psát až v 15. století a jeho knížecí linie dokonce v 17. století. Ve zkratce: Zakladatelem rodu Lobkoviců byl Mikuláš z Újezdu zvaný Chudý († cca 1435), syn Mareše „Martina“ z Újezdu († post 1390), nevýrazného venkovského zemana. Mikuláš začal užívat nového přídomku od roku 1410 poté, co se stal majitelem vsi Lobkovice u Neratovic ve středních Čechách.³¹⁾ Do smrti však zůstal rytířem. Až jeho dva synové Mikuláš (II.) Hasištejnský a Jan Popel byli povýšeni 3. srpna 1459 císařem Fridrichem III. do stavu říšských svobodných pánů.³²⁾ Prvním říšským knížetem se stal Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic z roudnicko-chlumecké větve rodu diplomem Ferdinanda II. ze dne 17. srpna 1624.³³⁾ Příběh rodu byl v domácnostech Lobkoviců a jejich aristokratických příbuzných, k nimž se Jan tak originálně hlásil, poměrně dobře znám, vypravován a znázorňován. Víceméně se tak udržoval v povědomí dvorských elit habsburské dynastie jak ve Vídni, Innsbrucku a Štýrském Hradci, tak v Madridu a Bruselu.³⁴⁾

Caramuel své chatrné schéma založil na popření faktu smrti Eleonory Portugalské v Dánsku bez potomstva. Důkazy o jejím dožití v Kastilii a pohřbu v klášteře

³¹⁾ S. KASÍK – P. MAŠEK – M. MŽYKOVÁ, *Lobkowiczové*, s. 17–18, 57–60; Jiří KOŘALKA (ed.), *Lobkovický zámek v Neratovicích v životě a díle Františka Palackého*, Praha 2007, s. 47–48.

³²⁾ Listina je zpřístupněna v rámci edičního podniku *Regesta Imperii* v svazku: Heinrich KOLLER – Paul-Joachim HEINIG – Alois NIEDERSTÄTTER (edd.), *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet* 26. *Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Tschechischen Republik*, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 235–236 (č. 570).

³³⁾ Thomas KLEIN, *Die Erhebungen in den weltliche Reichsfürstenstand 1550–1806*, Blätter für deutsche Landesgeschichte 122, 1986, s. 137–192 (zde s. 150–151). V širších souvislostech Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 69, 323–326, 336–338. Podrobnosti a okolnosti obou těchto klíčových nobilitací (1459, 1624) zde ponecháváme stranou, jakož i odkazy na listinné dokumenty v rodinném archivu. Středověké a raně novověké dějiny rodu a jeho předních sídel slavně obsáhle strukturované heslo (se základní bibliografií) Pavel MAREK – Petr KOPIČKA, *Lobkowitz*, in: Werner Paravicini (ed.), *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Grafen und Herren, Ostfildern* 2012, s. 898–933.

³⁴⁾ Jak mj. dokládá a přibližuje v mnoha publikacích historik a hispanista Pavel Marek, Srov. Pavel MAREK, *Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 134–156 (zde zejména 146–151); TÝŽ, *Sdenco Adalberto Popel de Lobkowicz: la carrera de un cliente español en la corte imperial*, in: José Martínez Millán – Rubén González Cuerva (edd.), *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio I–III*, Madrid 2011, s. 647–669; TÝŽ, *La embajada española en la corte imperial (1558–1641). Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha 2013; TÝŽ, *Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*, Praha 2018; TÝŽ, *Videňská slavnost Řádu zlatého rouna z roku 1621 pohledem cestovního deníku Jeana Hervarta*, in: Josef Hrdlička – Pavel Král – Rostislav Smíšek (edd.), *Symbolické jednání v kultuře raného novověku. Věnováno Václavu Bůžkovi k jeho životnímu jubileu*, Praha 2019, s. 79–91.

La Espina, které snesl, jsou však zjevně nekritické a účelové. Konfrontoval je výlučně s kronikou toledského arcibiskupa Rodriga Jiméneze de Rada *De rebus Hispaniae* (dovedenou do roku 1243), a sice s jeho krátkou zmínkou v sedmé knize, páté kapitole, jak výše parafrázujeme: „[Alfons II.] *habuit etiam filiam Lianoram, quae nupsit Regi Daciae, & ibi fuit mortua sine prole.*“³⁵⁾ Žádné jiné kroniky, historie či genealogie nevzal v potaz. Jen dále sugestivně přesvědčoval čtenáře, že se Eleonora po smrti královského manžela vrátila z Dánska do Kastilie.³⁶⁾ Celou tuto pasáž, dvě tiskové strany (po úvodním schématu), věnoval pouze jí, nikomu dalšímu z rodiny Alfonse II.! Pointoval ji řečnickou úvahou s ohledem na ideové zaměření knihy: „*Ale proč se Eleonora odebrala do Kastilie a nehledala ochranu v Portugalsku? Možná snad tvrdý otec či lakomí bratři vehnali tuto vdovu do domu kastilského krále. Katolictí monarchové jsou odedávna nejpřívětivějšími hostiteli cizích královen.*“³⁷⁾

Fakticky bylo vše jinak. Eleonora, dcera třetího portugalského krále Alfonse II. (23. 4. 1185 Coimbra – 25. 3. 1223 Coimbra), narozená asi v roce 1211, se stala 24. června 1229 v Ribe manželkou dánského krále Valdemara Mladého, syna a spoluvládcy Valdemara II. Zemřela 28. srpna 1231, pravděpodobně při porodu; pochována byla v klášterním kostele sv. Benedikta v Ringstedu. Valdemar Mladý skončil o tři měsíce později při lovu. Dále pak v Dánsku vládl jeho otec Valdemar II., po něm postupně jeho zbylí tři synové: Erik, králem v letech 1241–1250, Abel 1250–1252 a Kryštof 1252–1259. Jejich matkou byla Berengarie Portugalská, teta Eleonory; matkou nejstaršího tragicky zemřelého Valdemara Mladého byla Markéta alias Dagmar, dcera českého krále Přemysla Otakara I.³⁸⁾

³⁵⁾ Viz text s pozn. 28. Caramuel zde citoval buď z prvního tištěného vydání Rodrigovy kroniky z roku 1545 (viz dále), nebo druhého z roku 1608 (ve Frankfurtu v rámci ediční řady *Hispaniae Illustratae*, zde sv. II, s. 25–194). Správnost odkazu a znění úryvku jsme si ověřili v první dotčené edici s titulem: *Reverendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Roderici Toletanae Diocesis Archiepiscopi rerum in Hispania gestarum Chronicon ...*, Apud in clytam Granatam. Anno M. D. XLV. Mense Octobri. Cum imperiali privilegio [Granada říjen 1545], Liber Septimus, Caput V (*De ortu & genealogia Regum Portugalliae*), fol. XLIIb.

³⁶⁾ *Philippus prvdens*, s. 23. Další Janovo podružné dosvědčování tu není třeba podrobně prezentovat.

³⁷⁾ „*Sed cur ad Castellam Lianora? An non praestitisset Lusitania? Forte aut Patris seueritas, aut Fratris parcitas, coegerunt viduam confugere ad Regem Castellanum. Monarchae enim Catholici iam a multis saeculis benignissimi sunt hospites Reginis peregrinis.*“ Tamtéž, s. 23. Titulu „Katolické Veličenstvo“ alias „Katolický král“ užívali všichni následovníci Ferdinanda II. Aragonského a Isabely Kastilské, čili španělští králové z habsburské dynastie v období 1516–1700.

³⁸⁾ Kromě rozličných slovníků (a samozřejmě Wikipedie) se tato data objevují ve všech standardních kompendiích o dějinách dotčených zemí, resp. evropských panovnických rodů, kupř. Jiří LOUDA – Michael MACLAGAN, *Heraldry of the Royal Families of Europe*, New York 1981, table 16, 115, 116.

Bud' záměrně, nebo z neznalosti nevyužil Caramuel monumentálního díla dánského dvorního historiografa Jana Izáka Pontana *Rerum Danicarum historiae libri decem*, vydaného roku 1631 v Amsterdamu.³⁹⁾ V něm by se dočetl o Eleonořině svatbě s Valdemarem Mladým, o jejich úmrtích v roce 1231, o ní doslova: „... *Leonora, utpote quae 3. idus Maii una cum nato recenter filio puerpera animam coelo reddidit*“ („... *Eleonora, která o třetích květnových idách se svým právě narozeným synem po porodu /v šestineděli/ skonala*“); a spočinutí v Ringstedu.⁴⁰⁾ A zvláště o tamním královském mauzoleu s hroby Valdemara I., Knuta VI., Valdemara II., Valdemara Mladého (III.) a jeho manželky Eleonory, královen Markéty řečené Dagmar a Berenarie.⁴¹⁾

Úhrnem jde o důmyslnou fiktivní konstrukci *par excellence*. Caramuel nebyl prvním ani posledním rodopisným falzifikátorem v dané době; „metodou“ a slohem ovšem výjimečným.⁴²⁾ Jde o mistrně napsanou pasáž, zdánlivě pramenně věrnou, fakticky neověřitelnou kvůli zániku místa paměti (zvláště oněch epitafů), vkomponovanou do rozsáhlé genealogické části knihy *Philippus prudens* o legitimních nárocích Habsburků na Portugalské království.⁴³⁾

³⁹⁾ *Rerum Danicarum Historia Libris X Vnoque Tomo ad Domum usque Oldenburgicum deducta. Authore Ioh. Isacio Pontano Regio Historiographo. Accedit Chorographica Regni Daniae ...*, Amstelodami, Sumptibus Ioannis Ianſonii. Anno 1631 [Amsterdam 1631].

⁴⁰⁾ Tamtéž, s. 316, včetně genealogických schémat na s. 323, 324, 355.

⁴¹⁾ Tamtéž, s. 730. Svatbu, úmrtí a pohřby Valdemara Mladého (III.) a Eleonory zachycují v těch samých datech a místech především středověké dánské, resp. skandinávské, kroniky a analý. Viz kupř. edici Jacobus LANGEBEK (ed.), *Scriptores rerum Danicarum mediæ aevi II*, Hafniae 1773, s. 260–261. Nelze tu zajisté obviňovat Caramuela, že po nich nepátral a nečerpal z nich. Pontanovu práci však užít mohl a měl, pokud se jinak obracel k bezpečtu titulů řady autorů napříč spisem *Philippus prudens*. Jejich jmenný seznam otiskl v závěru mezi obsahem a seznamem pramenů na nečíslovaných stranách.

⁴²⁾ Blíže o tvorbě a funkcionalitě genealogických fikcí v českých zemích Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 273–293; P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 92–94.

⁴³⁾ Ve zkratce pozadí, podstata a vyústění sporu: portugalská větev burgundské dynastie, počínaje Jindřichem Burgundským († 1112), otcem prvního portugalského krále Alfonse I. (od roku 1139, † 1185), po něm jinak zvaná alfosinská dynastie, vyhasla po meči úmrtím Ferdinanda I. roku 1383; následná dynastie Avizů založená Janem I. (králem 1385–1433), nemanželským synem Petra I. Portugalského († 1367), velmistrem Řádu sv. Benedikta v Avizu (odtud název) zanikla s Jindřichem I. roku 1580. V letech 1580 až 1640 bylo Portugalsko pod vládou Habsburků, počínaje Filipem II. (v království prvním, jinak zvaným Moudrým); tvořilo se Španělskem personální unii. Filip II./I. byl po matce Isabele Portugalské vnukem krále Manuela I. Roku 1637 vypuklo v Portugalsku povstání proti Filipu IV. (v zemi třetímu), resp. proti politice jeho prvního ministra vévody Olivarese. Dne 1. prosince 1640 byl při palácovém převratu provolán novým králem Jan, osmý vévoda z Bracancy, vnuk Kateřiny, vnučky krále Manuela I., roku 1563 provdané za Jana, šestého vévodu z Bracancy. Zakladatelem vévodského rodu z Bra-

Obr. 2: Novodobá pamětní deska v klášterním chrámu sv. Bendta v Ringstedu se jmény všech v něm pochovaných dánských králů a královen. Foto Stanislav Kasík, 2020.

Běžní čtenáři se nad tím příliš nepozastavovali.⁴⁴⁾ Jen ojediněli zapřísáhli kritici a obeznalí badatelé mu to neodpouštěli, někteří ovšem v marné snaze objasnit zmatení výchozích figur v schématu a textu: Eleonory Portugalské, ústřední hrdinky kapitoly, a Eleonory, dcery infanta ze Serpy, kterou Jan zahrnul do řady předků v úvodním rozrodu hned za královskou jmenovkyní bez jakéhokoli dalšího komentáře. Právě těmito způsoby byla předmětná pasáž čtena a rozporována.

Zatímco první dva významní oponenti, hájící nástupnictví Jana vévody z Brancanzy na portugalský trůn a nezávislost země, této genealogické konstrukci nevěnovali pozornost, třetí v řadě ji rázně odmítl. Pořadí dotčených polemik bylo následující: Nejprve se ohradil Antonio Paez Viegas, sekretář portugalského krále Jana IV., rozsáhlým pojednáním *Principios del Reyno de Portugal* a apologii *Manifiesto do Reyno de Portugal* v roce 1641.⁴⁵⁾ Caramuel zareagoval dvousetstrannou replikou *Respuesta al Manifiesto del Reyno de Portugal*, vytištěnou v Antverpách 1642.⁴⁶⁾ Záhy kontroval Antonio de Sousa de Macedo, sekretář portugalského ambasadora ve „Velké Británii“ Antonia de Almada, spisem *Juan Caramuel Lobkowitz ... Convencido en su libro intitulado „Philippus prudens ...“ y en su „respuesta al manifiesto del Reyno de Portugal* vydaným v Londýně 1642.⁴⁷⁾ Téhož roku vyšel v Lovani latin-

cançy byl Alfons (1377–1461), nemanželský syn výše zmíněného krále Jana I. Po vleklém válečném konfliktu uznalo Španělsko nezávislost Portugalska až lisabonskou mírovou smlouvou z 13. 2. 1668.

⁴⁴⁾ Ojedinělým příkladem „politologické“ reflexe Caramuelovy knihy jsou anonymní *Observations svr vn livre intitvle Philippes le Prudent, fils de Charles le Qvint, verifié Roy legitime de Portugal, des Algarues, des Indes & du Brasil. Compose en latin par D. Iean Caramvel Lobkowitz, religieux de l'Ordre de Cisteaux, Docteur de Louvain, et Abbé de Melrose, a Anvers, A Paris, Chez P. Rocolet, Impr. & Lib. ordinance du Roy ...* M. DC. XXXX. [Paříž 1640]. Autorem *Observations* byl pravděpodobně francouzský právník a akademik Daniel de Priézac.

⁴⁵⁾ *Principios del Reyno de Portugal. Con la vida y hechos de Don Alfonso Henriquez su primero Rey y con los principios de los otros Estados Christianos de Hespania. Al Principe N. Señor por Antonio Paez Viegas, Comendador de N. Señora de la Charidad en la Ordé de Christo y Alcayde Mayor de la Villa de Barcelos, [explicit] En Lisboa. Con licencia de la S. Inquisicion, Ordinario, y del Rey. Por Paulo Craesbeeck Impressor, y mercader de libros. Anno M. DC. XXXXI. [Lisabon 1641]; a anonymně *Manifiesto do Reyno de Portugal. No qual se declara o direyto, as causas, & o modo, que teve para exemir se da obediencia del Rey de Castilla, & tomar a voz do Serenissimo Dom Ioam IV. do nome, & XVIII. entre os Reys verdadeyros deste Reyno, Com todas as licenças necessarias. Em Lisboa. Por Paulo Craesbeeck. Anno 1641 [Lisabon 1641].**

⁴⁶⁾ *Respuesta al Manifiesto del Reyno de Portugal. Por D. Ivan Caramvel Lobkowitz, Religioso de Dunas, Doctor de S. Theulugia, Abad de Melrosa, y Vicario General de la Orden de Cister por los Reynos de Ingalaterra, Irlanda, Escocia etc., En Anberes. En la Oficina Plantiniana de Balthasar Moreto. M. DC. XLII. [Antverpy 1642].*

⁴⁷⁾ *Jvan Caramvel Lobkowitz. Religioso de la Orden de Cister Abbad de Melrosa etc. Convencido en su libro intitulado Philippus prudens Caroli V. Imper. filius, Lusitaniae, etc. Legitimus Rex demonstratus, Impresso en el anno de 1639. Y En su respuesta al manifiesto del Reyno de Portu-*

ský překlad Caramuelovy *Respuesta* pod názvem *Ioannes Bargantinus Lusitaniae illegitimus rex* od Leandra van der Bandta.⁴⁸⁾ V našem ohledu je podstatná až následná obrana Paezova *Manifestu* a zároveň třetí obšírná kritika Caramuelova spisu *Philippus prudens* od Manuela Fernandes de Villa Real, portugalského diplomata v Paříži, s příznačným titulem *Anticaramuel o Defenca del Manifesto del Reyno de Portugal*.⁴⁹⁾ Obsahuje mimo jiného tato ironická slova: „*Tedy sluje Caramuel Lobkovicem a přitom je tzv. generálním vikářem cisterciáckého řádu v královstvích irském, anglickém, skotském etc. Označuje se za Kastilce. Jak ale zachovává řeholní sliby, píše-li tak neuvěřitelně a bez důkazů. Již při prvním čtení jsem byl velmi skeptický k tvrzení v jeho „Filipovi“, jak po královně Eleonoře, dceři Alfonse třetího portugalského, provdané za krále dánského, pocházejí páni de Frissa a z nich de Lobkowitz. Nerozumím tomu z řeči opata. Jednou se zdá být Norem, podruhé Kastilcem, někteří mi říkají, že je prý Irem. Brzy bude po Svaté Marii z celého světa. Leč na každý pád nás přivedl k myšlence, jestli by se nechtěl ucházet o portugalskou korunu jakožto potomek oné královny, ačkoli by měl být pro nevděk k pokrevním předkům vyloučen z nástupnictví.*“⁵⁰⁾ Villa Real pak ještě lakonicky zmínil národnosti Janových rodičů v podobě vsuvky v nesouvisejícím souvětí, sice že opat je „*po matce Němec a poloviční Kastilce*

gal, *Impressa en este anno 1642. Dedicado A Don Anton. d'Almada embaxador extraordinario del serenissimo Principe Don Juan Rey de Portugal, al serenissimo Principe Carlos Rey de la Gran Bretaña. Por El Dotor Antonio de Sousa de Macedo, del supremo Senado de Justicia de su Magstad de Portugal, y su Residente por la Embaxada ordinaria junto a la persona de su Magstad de la Gran Bretaña*, En Londres. Impresso, por Ric. Herne, AD 1642 [Londýn 1642].

⁴⁸⁾ *Ioannes Bargantinus Lusitaniae illegitimus rex demonstratus a D. Ioanne Caramuel Lobkowitz Dunensi Religioso, Melrosensi Abbate & Cisterciensi Ordinis per Angliam, Scotiam, Hiberniamque Progenerali. Translatus in idioma Latinum a D. Leandro Vander Bandt Dunensi Religioso Sacrae Theol. Professore, Lovanii. Typis Everardi de Witte. Anno 1642 [Lovaň 1642].*

⁴⁹⁾ *Anticaramuel o Defenca del Manifesto del Reyno de Portugal. A la Respuesta que escrivio Don Ivan Caramuel Lobkowitz Religioso de Dunas, Doctor de S. Theologia, Abbad de Melrosa, y Vicario general de la Orden de Cister por los Reynos de Ingalaterra, Irlanda, Escocia etc. Por el Capitan M. F. de Villa Real*, En Paris. En la Oficina de Migvel Blageart ... M. DC. XLIII. [Paříž 1643].

⁵⁰⁾ „*Pues llamandosse Caramuel Lobkovits, y siendo, como el dize, Vicario general de la Orden de Cister, en los Reynos de Irlanda, Ingalaterra, Escocia etc. Se califica de nacion Castellano; pero como tiene hecho voto de escribir como tal, no merece ser creydo sin informacion: Hame por tanto dado algun cuidado, el aver leydo en su Filipe, que de la Reyna doña Leonor hija de Don Afonso tercero de Portugal, casada con el Rey de Dacia, deciden los señores de Frissa, y dellos los de Lobkovits. No entiendo el modo de hablar del Abbad, vna vez se haze Noruego, otra Castellano, algunos me dizen que es Irlandes, presto será de Santa Maria de todo el Mundo. Mas si acazo le ápassado por el pensamiento, el querer aspirar a la Corona de Portugal, como decendiente de aquella Reyna? aunque como ingrato a la sangre de sus accendientes está excluydo de la sucession.*“ Tamtéž, s. 28–29.

po otci“.⁵¹⁾ Tím se s otázkou jeho původu definitivně vypořádal. Manuel Fernandes de Villa Real byl prvním, kdo se jí otevřeně zabýval a zaujal k ní stanovisko.⁵²⁾

Caramuel nechal Villa Realův posměch bez odezvy. Ani do „publicistické války“ pak již znovu nezasahoval. Druhé vydání jeho *Respuesta*, vedle výše dotčeného latinského překladu, to nepřímo potvrzuje.⁵³⁾ Zastánci nezávislosti Portugalska ovšem neutichli. Pro ilustraci, hned dalšího roku 1644 vyšel v Lisabonu spis Francisca Velasca de Gouvea *Justa Acclamação do Serenissimo Rey de Portugal Dom João o IV.*, 1645 v Londýně spis Antonia de Sousa de Macedo *Lusitania Liberata ab Injusto Castellorum dominio* nebo 1646 v Lisabonu italský překlad pojednání *Injustas sucessões dos reis de Castela e de Leão e isenção de Portugal* (1642) od Joãoa Pinty Ribeiry, portugalského vyslance v Římě, pod názvem *Anatomia delli Regni di Spagna ... Con la distintione della Corona di Portogallo da quelle di Leone e di Castiglia*.⁵⁴⁾ Kampaň obránců legitimacy krále Jana IV. z Bracancy kulminovala prací teologa Pedra de Sousa Pereira *Mayor Triumpho da Monarchia Lusitana*, vy-

⁵¹⁾ „Uno y otro son bien notorios en Portugal sin que el Abbad, Tudesco por Madre, y medio Castellano por Padre, se dé la vanidad de a verlos descubierto su diligencia, en los Archivos de Portugal.“ Tamtéž, s. 41–42. Celé souvětí česky: „Oba jsou všeobecně známí v Portugalsku, aniž by opat, po matce Němec a poloviční Kastilec po otci, musel samolibě dávat na odív svou pílí v portugalských archivech.“ Předchozí řádky se týkaly portugalských králů Jana I. a Alfonse V. Ti tu byli myšleni jako „oba“ notoricky známí.

⁵²⁾ Pestrý život tohoto vojáka, obchodníka, diplomata a politického myslitele popraveného lisabonskou inkvizicí v prosinci 1652 přiblížila s důrazem na jeho pařížskou misi naposledy Carsten L. WILKE, *Manuel Fernandes Vila Real at the Portuguese Embassy in Paris, 1644–1649: New Documents and Insights*, *Journal of Levantine Studies* 6, 2016, s. 153–176.

⁵³⁾ *Respuesta al Manifiesto del Reyno de Portugal, dala el illustrissimo Señor D. Iuan Caramuel ... y en ella haze evidente demonstracion del derecho del Rey D. Philippe el Prudente, Primero deste nombre en Portugal, y Segundo en Castilla; y prueba manifiestamente, que el Duque de Bergança no tiene ninguno a la Corona*, Santangel de la Fratta. En la Empreenta Obispal. 1665. Místo „Santangel de la Fratta“ bývalo sídlem campagnských a satrijských biskupů v Neapolském království, toho času Caramuelovým s vlastní biskupskou tiskárnou.

⁵⁴⁾ Vybrané příklady tu obšírně necitujeme s poukazem na četné portugalské bibliografie a bohatou literaturu k tématu, kupř. *Bibliotheca Lusitana Historica, Critica e Cronologica*, Lisboa 1741, s. 342–343, 399–403, passim (ovšem bez biogramu a praci Manuela Fernandes de Villa Real, odsouzeného Svatým oficiem, jež dílo schvalovalo k tisku); *Bibliographia historica Portugueza*, Lisboa 1850, s. 47–66; Luís Reis TORRAL, *Ideologia política e teoria do estado na restauração I*, Coimbra 1981, zejména s. 298–318; Iva DELGADO, *Escritores Políticos de Seiscentos*, Lisboa 1986 (= Série Pensamento e Ciência *Biblioteca Breve*, Vol. 106); Maria Inmaculada RODRÍGUEZ MOYA, *Caramuel, Felipe IV y Portugal: genealogía e imagen dinástica en el contexto de la pérdida del Reino*, in: IV. Congresso internacional do barroco ibero-americano, Coimbra 2006, s. 554–568; David Lewis TENGWALL, *The Portuguese Revolution (1640–1668). A European War of Freedom and Independence*, Lewiston 2010, passim.

tištěnou v Lisabonu 1649.⁵⁵⁾ Všechny tyto propagandistické tisky byly více či méně namířeny proti Caramuelovi, přestože nebyl jediným „advokátem“ španělských Habsburků. Jeho výkladu o Eleonoře Portugalské si ale zvláště nevšímaly, až na jednu výjimku. Tou je *Genealogia Regum Lusitaniae* z roku 1643 od Antonia de Sousa de Macedo, výše zmiňovaného diplomata v Londýně.⁵⁶⁾

Sousa měl tento výklad – „*dle jakéhosi epitaфу*“ – za Caramuelovu šalbu neznalých čtenářů. Konkrétně zdůraznil, že Eleonora byla dcerou Alfonse II., nikoli III., a že Kristián I. – prý její syn s neexistujícím králem Janem [!] – pocházel až z hraběcího rodu Oldenburgů a na dánský trůn dosedl volbou [roku 1448, dodáváme], dle všeobecně známých geneologií od Reusnera, Ganse aj. („*ut constat ex Reusnero in Genealogico, ex Ioanne Gans in arboreto Austriac., arbor. 9., ac aliis*“).⁵⁷⁾ Sousa čerpal také z *Rerum Danicarum historiae* od Jana Izáka Pontana, přímo jich tu ale neužil.

Takových kritik časem zvolna přibývalo. Byly již většinou rozsáhlejší než Villa Realova a Sousova z roku 1643 a více či méně korektivní. Tím že Caramuelovu konstrukci strhávaly, vylučovaly samo sebou i jeho lobkovický původ. Detailně se tím ale nezabývaly. Postačí proto na pár z nich poukázat z období, kdy se ujímala a fixovala domněnka o tomto jeho pokrevenství po matce, totiž na čtyři kritiky portugalských a dánských historiků v publikacích: *Jus aulicum antiqum Norvagicum & Jus aulicum antiqum Danicum* od Jense Nielsena Dolmera a Pedera Hansena Resena z roku 1673;⁵⁸⁾ *Catalogo chronologico historico, genealogico, e critico das*

⁵⁵⁾ *Mayor Trivmpho da Monarchia Lvsitana. Em qve se prova a visaõ do campo de Ourique, que teve, e jurou o pio Rey Dom Affonso Henriques com os tres Estados em Cortes. Com qve se da satisfaçaõ ao que sobre a mesma visaõ se pede per Castella em o livro, que se imprimio em Anvers an. 1639 intitulado Philippus Prudens demonstratus Author o Doutor Ioão Caramuel. Composto por Pero de Sova Pereira theologo ...*, Em Lisboa. Com licença da S. Inquisição, Ordinario, e Paço. Por Manoel da Sylva, anno MDCXLIX [Lisabon 1649].

⁵⁶⁾ *Genealogia Regvm Lvsitaniae. Serenissimo Principi Theodosofio Principi Lvsitaniae, etc. Serenissimi, ac Potentissimi Regis Ioannis IV, Primogenito D. Per Antonium de Sousa de Macedo, Senatorem in Lusitaniae supremo justitiae Senatu, etc.*, Londini. Ex Officina Richardi Hearn, 1643 [Londýn 1643]. Žel nevíme, zda se k tomu nevyjadřuje také pamflet z téhož roku vydaný pod pseudonymem Pedro Garcia se štíplavým titulem *Caramuel ridiculus Caramueli convicto*, vzácně dochovaný, v digitálních knihovnách nedostupný.

⁵⁷⁾ *Genealogia Regvm Lvsitaniae*, s. 108–109. Sousa tím zřejmě poukázal na dílo Eliase Reusnera, profesora historie na univerzitě v Jeně: *Basilikon. Opvs genealogicvm catholicvm de praecipvis familiis Imperatorvm, Regvm, Principivm, aliorvmqve Procervm Orbis Christiani ...*, Francofurti. Ex Officina Typographica Nicolai Bassaei. M. D. XCII. [Frankfurt nad Mohanem 1592], s. 98, 357–360; a nesporně na příručku vídeňského jezuita Johanna Ganse: *Arboretvm genealogicvm exhibens omnes fere Imperii Principes, et Evropaie hodie Reges, linea recta á Rvdolpho I. Imperatore descendentes*, Impressum Iussu Regio. Praegae. Typis Ioannis Bilinae etc. Anno M. DC. XXXV. [Praha 1635], Arbor IX.; či její druhé vydání z roku 1638.

⁵⁸⁾ *Jus aulicum antiqum Norvagicum lingvã antiqvã Norvagicã „Hird-Skraa“ vocatum á Jano Dolmero Dano, in lingvam Danicam & Latinam translatum notisque, Danicis & Latinis illustratum, cu-*

Rainhas de Portugal Joze Barbosy (1727);⁵⁹⁾ *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam* Erika Pontoppidana (1740);⁶⁰⁾ *Historia ecclesiae Lusitanae* Thomase ab Incarnatione (1763).⁶¹⁾ Bylo by tu zbytečně vyjimat z nich jednotlivé výhrady a korekce, jelikož se v zásadě kryjí s našimi, mimoto že navíc akcentují existenci prvního dánského krále Jana až na konci 15. století.⁶²⁾ My jsme naproti tomu nepřikládali význam zdánlivému omylu o Eleonořině otci Alfonsu III., jelikož řadovou číslici na onom epitafu „*Lianora Afonsi III. Lusit[aniae] R[egis] filia ...*“ lze číst dvojím způsobem, buď jako pořadí toho jména, nebo celkově králů na portugalském trůně, jak soudíme. Je jasné, že Caramuel čtenáře mystifikoval, bloudem ale nebyl. Svě „klášterní prameny“ představil v kapitole o třetím portugalském králi Alfonsi II. (tak i nadespané a uvedené, viz obr. 1); dobře věděl, co kam píše.

Pokud víme, Caramuel o svých bájných předcích již nikdy nic nezvěřejnil. Fikce, kterou zakomponoval do knihy *Philippus prudens*, splnila účel: spojení příjmi po otci s predikátem cizokrajného knížecího rodu „z matčiny strany“ bylo jaksi vyjeveno, a tak dáno do éteru.

Několikrát se však zmínil o rodičích. Poměrně známé je jeho přiznání k otci v knize *Mathesis audax* z roku 1644.⁶³⁾ V ní vyzdvihl v souvislosti s vynálezy pal-

*jus versio & illustratio Danica unà cum textu Norvagico Haffniae An. 1666, vivo adhuc autore, edita est; versio vero & illustratio Latina nunc primum post mortem autoris in lucem prodit curis & sumptibus Petri Joh. Resenii à quo huic juri aulico Norvagico adjungitur Jus aulicum antiquum Danicum „Witherlags Raet“ dictum cum versione Danicà & Latinà ac notis praedicti Resenii, Haffniae, Literis Georgii Gödiani, Reg. Majest. Typog. An. Chr. M. DC. LXXIII. [Kodaň 1673], zde v části *Additamenta ad Jus aulicum Danicum*, s. 720–722.*

⁵⁹⁾ *Catalogo chronologico, historico, genealogico, e critico das Rainhas de Portugal e seus filhos ordenado por D. Joze Barbosa, clerico regular, academico real da historia Portugueza, e Chronista da Serenissima Casa de Bragança, Lisboa Occidental. Na Officina de Joseph Antonio da Sylva, impressor da Academia Real. M. DCC. XXVII. [Lisabon 1727], s. 237–246.*

⁶⁰⁾ *Gesta et vestigia Danorum extra Daniam praecipue in Oriente, Italia, Hispania, Gallia, Anglia, Scotia, Hibernia, Belgio, Germania et Sclavonia ... in tres tomos distincta I, Lipsiae et Hafniae. Sumptibus Jacobi Preussii. MDCCXL [Lipsko, Kodaň 1740], s. 176–179. Zde je začátek pasáže označen výstížně marginálii: „*Discussio erroris circa Epitaphium Reginae Danicae in Hispania exstans.*“*

⁶¹⁾ *Historia ecclesiae Lusitanae per singula saecula ab Euangelio promulgato: auctore D. Thoma Ab Incarnatione, canonico regulari Lateranensi Congregationis Reformatae S. Crucis, in Academia Pontificia historiae ecclesiasticae professore publico, & doctore theologo Colimbriensi IV, Collimbriae M. DCC. LXIII. [Coimbra 1763], s. 294–297.*

⁶²⁾ Viz pasáž s poznámkami č. 38–41. Jan I. byl synem Kristiána I. z oldenburské dynastie; v Dánsku kraloval v letech 1481–1513.

⁶³⁾ *Mathesis avdax rationalem, natvralem, svpernatvralem, divinamqve sapientiam arithmeticis, geometricis, catoptricis, staticis, dioptricis, astronomicis, mvsicis, chronicis, et architectonicis, fundamentis svbstrvens exponensqve avthore Ioanne Caramvel Lobkowitz ..., Lovanii. Apud Andream Bouvet. M. DC. XLIV. [Lovaň 1644].*

ných zbraní Michaela Florentia van Langren v knížce Hendrika van der Put *De belli fulmine Langreniano* důmyslnou inovací Lorenze Caramuela před padesáti lety v Praze. Označil jej přitom za svého nejmilejšího otce a učitele matematiky.⁶⁴⁾ Tuto drobnou emocionální vzpomínku a následnou „technickou zprávu“ přetavili novodobí badatelé-životopisci ve floskuli o Vavřincovi-matematikovi a vojenském inženýru na dvoře Rudolfa II.

Jeho přítomnost v českém hlavním městě před „padesáti lety“ je velmi pravděpodobná, a sice nejspíš roku 1592 v doprovodu císařského vyslance u španělského dvora Hanse Khevenhüllera. Ten dlel v Praze od 9. března do 19. listopadu 1592, mimo jiného s posláním přímět Rudolfa II. k dlouho odkládanému sňatku s infantkou Isabelou Klárou Evženií. Vavřinec měl k ambasadorovi blízký služební vztah, jak později doložíme. K hofštátu Rudolfa II. ale nikdy ani vzdáleně nepříslušel.⁶⁵⁾

Je pozoruhodné, že se Jan k otci přiznal otevřeně na tomto místě, v knize *Mathesis audax*, s jeho vojenským vynálezem zkonstruovaným v císařské metropoli; k matce jmenovitě nikdy, v žádném spisu. Jednou se ale k oběma rodičům přihlásil „národnostně“, a to shora avizovanou zmínkou v dopise Petru Gassendimu, dvornímu matematikovi v Paříži, že je po nich napůl Čechem a napůl Lucemburčanem: „*matre Bohema & patre Lutzelburgensi natum*“.⁶⁶⁾ Důležitý je kontext: Jan Caramuel Lobkovic, nově cisterciácký opat v Disibodenbergu, požádal Gassendiho, aby se za něj s přáteli u francouzského dvora přimluvil u mohučského arcibiskupa, a dopomohl mu tak k získání slíbeného úřadu světicího biskupa. Pro jistotu Pařížanům navrhl, jakým způsobem by jej měli kurfiřtovi písemně doporučit. A účelnější mu přišlo poukázat na onen dvojnásobný původ po rodičích ze zemí Svaté říše římské, než na

⁶⁴⁾ *D. Laurentius Caramuel, meus Parens amantissimus, & in mathematicis Praeceptor, ante annos quinquaginta, Praegae in lucem emisit modum ingeniosissimum explodendi in plures & diversos scopos. Cujus inventio, quoniam subtilis & curiosa, debet hic accuratius exponi ...* . Tamtéž, s. 76–77. Tohoto Caramuelova přiznání si všiml mj. J. VELARDE LOMBRANA, *Juan Caramuel*, s. 10, pozn. 5; Olivier CHALINE, *Caramuel et le siège de Prague en 1648*, in: P. Dvořák – J. Schmutz (edd.), *Juan Caramuel Lobkowitz*, s. 308, pozn. 2. Janův popis Vavřincova vylepšeného díla necháváme odborníkům na tehdejší artilerii.

⁶⁵⁾ Viz Jaroslava HAUSENBLASOVÁ (ed.), *Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612*, Prag 2002. Pobyt vyslance Khevehüllera v Praze roku 1592 nejnověji přiblížil (slovy jeho deníku) Alfredo ALVAR EZQUERRA, *El Embajador Imperial Hans Khevenhüller (1538–1606) en España*, Madrid 2015, s. 505–514.

⁶⁶⁾ Dopis byl záhy publikován v Gassendiho sebraných spisech, konkrétně v šestém svazku jeho korespondence s učenci a literáty: *Petri Gassendi Diniensis ecclesiae praepositi, et in Academia Parisiensis matheseos Regii professoris Epistolae, quibus accenserunt clarissimorum quorundam ad ipsum epistolae, et responsa: in quibus humaniorum, philosophicarum, & mathematicarum rerum complura luculenter admodum enucleantur, atque explicantur. Tomus sextus cum indicibus necessariis*, Lugduni. Sumptibus Laurentii Anisson, & Ioannis Baptistae Devenet. M. DC. LVIII. [Lyon 1658], pag. 487.

španělský, jímž se jinak patrioticky prezentoval. Tím jaksí nepřímou potvrdil údaj v knize *Philippus prudens*, že matčinými předky byli Češi, respektive Lobkovicové. Nic jiného se za tím neskrývá. Dopis datoval ve Frankfurtu nad Mohanem 25. ledna 1645.

Caramuel byl v tu dobu opět „bezprizorním“ opatem. Hodnost sufragána by mu zajistila existenci a značně zvýšila prestiž; s biskupským svěcením by mohl snáze aspirovat na nějakou uprázdněnou diecézi kdekoli v říši, resp. katolické Evropě. Na této příležitosti mu evidentně velmi záleželo.

Pro porozumění Caramuelově situaci v okamžiku jeho dalšího, již posledního autentického výroku o rodinném původu zde nastiňujeme podstatné životní okolnosti: Není známo, kdy přesně Caramuel přesídlil do Španělského Nizozemí, možná již roku 1632. Kromě studií na lovaňské univerzitě a vědecké činnosti se profilloval také politicky. Účastnil se prý jako ženista a velitel opevňovacích prací obrany města Lovaně proti Francouzům a Holanďanům v roce 1635. Za to byl odměněn čestným titulem královského kazatele a přízní generálního guvernéra v Bruselu, kardinála-infanta Ferdinanda Španělského. Dne 12. června 1638 přijal z rukou Clauda Largentiera, opata v Clairvaux, na přimluvu francouzské královny matky Marie Medicejské (toho času exulantky v Bruselu), jmenování titulárním opatem v Melrose ve Skotsku a generálním vikářem cisterciáckého řádu v Anglii, Skotsku a Irsku; 22. září 1638 byl v Lovani promován doktorem teologie. Rok nato publikoval „pružnou“ obhajobu vlády španělských Habsburků v Portugalsku, knihu *Philippus prudens*. Dedikoval ji španělskému králi Filipu IV. Jak víme, vyvolala řadu kritik, zvláště diplomatů a právníků Jana IV. z Bracancý. V domovském klášteře Dunnes v Bruggách kandidoval na místo opata po Bernardu Campmansovi, zemřelém 26. prosince 1642. Zvolen však nebyl. Ze 132 hlasů, z toho 44 konventuálů v Dunnes, obdržel pouhých 13, ačkoli jej opat Campmans před smrtí doporučil novému generálnímu guvernérovi Franciscu de Melo (kardinál-infant *Don Fernando* zemřel 9. listopadu 1641). Caramuel se pak hleděl zalíbit tomuto místodržiteli genealogií *Excellentissima domus de Mello*, vytištěnou v Lovani 1643, představující jeho rod v příbuzenské síti s předními dynastiemi Evropy, počínaje starověkými římskými císaři. Jeho přízeň si ale nezískal. A jelikož se nemínil spokojit s pozicí řadového mnicha v klášteře v Bruggách, dávajícího o sobě vědět jen vědeckými pracemi, byla-li mu dříve odeprána katedra teologie v Lovani, chopil se záhy možnosti odejít do Rýnské Falce.⁶⁷⁾

⁶⁷⁾ Uvedená data čerpáme převážně z biografie J. VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel*, s. 22–30 (tj. z první kapitoly představující Caramuelovo působení a dílo do roku 1644, podkapitoly 1. *Caramuel en los Países Bajos*, části 1.1. *Caramuel y la política*). Denní datum jeho doktorské promoce doplňujeme z dobového univerzitního „almanachu“: *Fasti academici studii generalis Lovaniensis, id est origo & institutio: rectores, cancellarii, conservatores, doctores & professores, fundatores & benefactores, res'que aliquot memorabiles ejusdem Universitatis ...*, Lovanii.

Naskytl se mu opatství v Disibodenbergu při soutoku řek Nahe a Glan, přibližně 20 kilometrů jihozápadně od města Bad Kreuznach. Klášter – původně benediktinský, od 13. století cisterciácký, po sekularizaci v druhé půli 16. století správní centrum bývalého klášterství – obnovil císař Ferdinand II. po obsazení a ovládnutí Rýnské Falce (lat. *Palatinatum*) Španěly v letech 1620–1621. Následné pokusy o jeho revitalizaci komplikovaly časté operace a pobyty vojenských jednotek, zejména švédských ve 30. letech 17. století. Po dalším obsazení *Palatinatu* Španěly roku 1639 obdržel opatství učený cisterciák Gaspar Jongelinus. Ten je roku 1642 nabídnul Caramuelovi, neboť měl již jiné v Eußerthalu. Formálně mu je přenechal rezignací 20. listopadu 1643. Caramuel se k němu vydal 9. února 1644 z Lovaně. Cestoval přes Brusel, Antverpy, Kolín nad Rýnem, Koblenz, Sankt Goar a Bingen nad Rýnem do Bad Kreuznachu, do nějž přijel pravděpodobně 20. dubna 1644. Klášter v Disibodenbergu shledal v zuboženém stavu.⁶⁸⁾ Zakrátko se ale přesunul do Špýru (možná se však jen spěšně vrátil, datace v Caramuelových pramenech kolidují). V září 1644 pomáhal bránit Frankenthal proti obléhatelům, poté se uchýlil do Frankfurtu nad Mohanem. Zde se seznámil s mohučským arcibiskupem, kurfiřtem Anselmem Kazimírem Wamboltem z Umstadtu. Svedla je tam dohromady nová válečná kampaň. Po bitvě u Freiburgu im Breisgau 3.–5. srpna 1644 Porýní rychle dobyla francouzská armáda pod velením Ludvíka Bourbona, knížete de Condé (později vévody d’Enghien) a maršála Henriho de La Tour d’Auvergne, vikomta de Turenne. Dne 29. srpna se vzdalo město Špýr, 9.–10. září Philippsburg,

Apud Hieronymum Nempaeum. M. DC. L. [Lovaň 1650], s. 143. Caramuelova genealogie rodu de Melo není digitálně dostupná, můžeme tedy pouze ocitovat její plný titul, beztak výmluvný: *Excellentissima domus de Mello ab imperatoribus Romanis, Constantinopolitanis, Hispanis, Francis, Saxonibus, Franconibus, Suevis, Bavaris, Austriacis, a regibus Castellanis, Legionensibus, Lusitanis, Algarbicis, Aragonibus, Siculis, Gallis, Anglis, Saxonibus, per genealogicos gradus deducta. Cum summis imperatoribus, regibus, et principibus Europae composita. Stylo Ioannis Caramuel Lobkowitz, Louvain: Everardus de Witte, 1643* [Lovaň 1643]. Podle on-line katalogů je tento tisk dochován ve Vatikánské knihovně a v národních knihovnách v Paříži a ve Vídni; v jiných jako v Lisabonu, Madridu, Bruselu, Londýně ani Mnichově není evidován žádný exemplář.

⁶⁸⁾ Klášter ovšem nebyl „zcela zničený“, jak se často v souvislosti s Caramuelem opakuje; rozpadat se začal až v 18. století. Svědčí o tom veduta již značně poškozených, leč stále ještě hmotných budov, nadepsaná *Rudera coenobii Disibodenbergensis*. Mědirytina je jedinou obrazovou přílohou knihy Georga Christiana JOANNISE, *Tabvlarvm litterarvmqve vetervm vsqve hvc nondvm editarvm spicilegvm, idqve primvm, complectens chartvlarivm Coloniense, diplomatarivm Disibodenbergense, chartvlarivm Collegialis Asschaffen[bvrgensis], diplomatarivm Eppensteinese, diplomatarivm Brevbergense, diplomatarivm Miscellvm ...Georgivs Christianvs Ioannis ...*, Francofrti ad Moenvm. Apvd Ioannem Maximilianvm a Sande. Anno M. DCC. XXIV. [Frankfurt nad Mohanem 1724]. Reprodukovaná s výkladem, související ikonografii a regionální bibliografii je vystavená na webu: <https://www.regionalgeschichte.net/bibliothek/aufsaeetze/reiseckloster-s-disibodi-berg.html> (přístup 31. 1. 2020).

17. září Mohuč a naposled 4. listopadu 1644 Bad Kreuznach. Francouzskou okupací ztratil „Španěl“ Caramuel klášter v Disibodenbergu a s ním i vyhlídky na důchody z příslušného statku. Nadále byl závislý na podporách cisterciáckého řádu, katolické církve a přátel. Již několik let vedl „intelektuální“ korespondenci s Fabiem Chigim, apoštolským nunciem v Kolíně nad Rýnem, resp. v Münsteru, kam přesídlil v březnu 1644 k mírovým jednáním. Tehdy jej v Kolíně ještě zastihl; týden před odjezdem.⁶⁹⁾ Ve Frankfurtu o adventu nabídl mohučský arcibiskup Caramuelovi úřad sufragána, uprázdněný smrtí Ambrože Saibaeuse 20. listopadu 1644.⁷⁰⁾ V dal-

⁶⁹⁾ Caramuel navštívil Chigiho v jeho rezidenci 7. 3. 1644. Konrád REPGEN (ed.), *Diarium Chigi 1639-1651 I: Text* (Acta Pacis Westphalicae, Serie III, Abt. C, Bd 1), Münster 1984, s. 205–207. Šlo zřejmě o jejich první osobní setkání. Vzájemnou korespondenci podává Ceysensova edice (viz pozn. 10). Je pozoruhodné, že v edicích nunciatury Fabia Chigiho z let 1639–1645 není o Caramuelovi sebemenší zmínka kromě ojedinělého psaní nuncia opatovi z července či srpna 1644 (vydaného též Ceysensem v jeho edici), reagujícího mj. na obdrženu cestovní zprávu (viz níže pozn. 70). Svědčí to nepřímo o mizivých (nanejvýš ústně tlumočených) nunciiových referencích o Caramuelovi v oficiálním styku s římskou kurií do 2. 6. 1645, tzn. do data poslední vydané zprávy. Vlastimil KYBAL – Giovanni INCISA DELLA ROCCHETTA (edd.), *La Nunziatura di Fabio Chigi (1640-1651)*, Vol. I – Par. 1, Roma 1943 (= *Lettere da Colonia dal 1640 al 1644*: Nr. 1 – Nr. 221 /zde č. 94, s. 431–433/), Vol. I – Par. II, Roma 1946 (= *Lettere da Münster dal 1644 al 1645*: Nr. 222 – Nr. 409 /2. 6. 1645/); druhý díl nevyšel. Maria Teresa BÖRNER (ed.), *Nuntiatuerberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. Die Kölner Nuntiatuer IX/1: Nuncius Fabio Chigi (1639 Juni – 1644 März)*, Paderborn 2009. V edičních řadách *Acta Pacis Westphalicae* dokládá Chigiho ohledy na Caramuela pouze výše citované diarium.

⁷⁰⁾ I v této části exkurzu vycházíme z Velardovy biografie: J. VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel*, s. 175–202 (tj. 3. kapitola *Caramuel en Alemania y Austria 1644-1654*, 1. podkapitola *En el Palatinado inferior*); z práce Jorge FERNÁNDEZ-SANTOS ORTIZ-IRIBAS, *Juan Caramuel's Journey from Flanders to the Palatinate: A Travel Diary Presented to Fabio Chigi in 1644*, in: P. Dvořák – J. Schmutz (edd.), *Juan Caramuel Lobkowitz*, s. 353–404; z hesel a) „Gaspar Jongelinus“ v on-line životopisném slovníku *Biographia Cisterciensis*: <http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Jongelinus>, Gaspar (přístup 29. 1. 2020); b) „Jongelinus, Gasparus, OCist“ in: K. Bobková-Valentová – J. Kašpárková a kol., *Historiam scribere*, s. 386–387; z historické topografie cisterciáckých klášterů od téhož mnicha: *Notitia abbatiarum ordinis Cisterciensis per orbem universum: libros X complexa ... eruebat & publicabat Gaspar Jongelinus Antuerbiensis, abbas montis S. Disibodi, Coloniae Agripinae Sumpribus Auctoris MDCXXXX [Kolín nad Rýnem 1640]*, kniha druhá, s. 61 (tj. stať o Disibodenbergu; zde kromě historických dat Jongelinus podotkl, že byl téhož roku jmenován a potvrzen opatem, zdůraznil polohu kláštera v půvabné vinařské krajině nad soutokem dvou řek, ani slovem se však nedotkl jeho stavu – tedy jistě neležel v troskách, viz pozn. 68); a také z lexikonu klášterů v mohučské arcidiecézi: *Monasticon Moguntiacum sive Succincta Veterum Monasterium in Archi-Episcopatu Moguntino ... per R. P. Oliverium Legipontium, O. S. B. Cong. Bursfeld. Caenobitam, Disibodibergensis Abbatiae Praefectum ...*, [bez místa 1746], s. 27 an; vedle publikací citovaných v pozn. 68 a 74.

ším roce kurfiřt stvrdil nominaci a poslal ji k potvrzení do Říma. Konfirmační proces byl zahájen se značnou prodlevou, vlekl se, po dvou letech tiše ustal.⁷¹⁾ Důvodem byl povýtce Caramuelův spis *Sacri Romani Imperii Pax licita demonstrata*, vydaný v rámci prudké morálně-teologické polemiky dvou katolických táborů na mírovém kongresu v Münsteru, mnohokrát již přibližně.⁷²⁾ V zjednodušující zkratce: Caramuel tím právně-historicky podepřel císařskou delegaci, usilující realisticke o kompromisní mír, oproti extrémnímu stanovisku kurie neustoupit švédským a francouzským diplomatům v ničem z vlastních nároků. Caramuel tak završil svůj složitý „transfer“ do Vídně a znovu osvědčil loajalitu k habsburskému rodu, tentokrát k císaři Ferdinandovi III. V létě 1647 přijel do Prahy jako čerstvě jmenovaný opat kláštera montserratských benediktinů v Emauzích. Velmi se o to zasloužil Bernard Ignác z Martinic a na císařův příkaz také pražský arcibiskup a kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (záhy nejbližší Caramuelův nadřízený).⁷³⁾

⁷¹⁾ O pomalém průběhu svědčí zprávy jezuita Nitharda Bibera mohuškému arcibiskupovi: Georg HANSEN (ed.), *Briefe des Jesuitenpaters Nithard Biber an den Churfürstentzen Anselm Casimir von Mainz, geschrieben auf seiner Romreise 1645/46*, Archivalische Zeitschrift, Neue Folge IX, München 1900, s. 132–175 (zde zejména s. 142–143, 149, 166, 173–175); a list kardinála Pamfilioho témuž kurfiřtovi z 15. 1. 1646: Walter FRIEDENSBURG, *Regesten zur deutschen Geschichte aus der Zeit des Pontifikats Innocenz' X (1644–1655). Aus der Abtheilung „Lettere“ des Vatikanischen Geheim-Archivs*, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken IV, Rom 1902, s. 263 (č. 132).

⁷²⁾ Caramuelův důležitý traktát (druhý takový po *Philippus Prudens*) představil v souvislostech českým čtenářům již Stanislav SOUSEDÍK, *Jan Caramuel, opat emauzský (1606–1682)*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis IX/2, 1968, s. 115–138 (s oporou v objevené práci Ludwiga Steinbergera z roku 1906, kterou tu netřeba citovat); a nesčetněkrát již vyložila řada zahraničních badatelů, buď v podstatnějších pracích o Caramuelovi, zejména A. CATALANO, *Juan Caramuel Lobkowitz (1606–1682)*, s. 347 an; Anne-Marie BARRANDE-AZAM, „*Haec quo magis publica, eo magis sunt infallibilia*“: la validité des preuves historiques dans le *Philippus Prudens et la Pax licita de Caramuel*, in: P. Dvořák – J. Schmutz (edd.), *Juan Caramuel Lobkowitz*, s. 185–199; Julia A. FLEMING, *Defending Probabilism*, zvláště s. 49–72 (= 3. kapitola: *Using Probabilism*); nebo v publikacích o vestfálském míru, primárně Konrád REPGEN, *Dreißigjähriger Krieg und Westfälischer Friede. Studien und Quellen*, Paderborn 2015. Dlužno dodat, že i tentokrát byl Jan odměněn „Anticaramuelem“, a sice od jezuita Adama Adamiho (pod pseudonymem „Humano Erdeman Oecomontano“): *Anti-Caramvel sive Examen & refutatio Dispytationis Theologico-politicae, qvam de potestate Imperatoris circa bona Ecclesiastica proposvit Ioannes Caramvuel Lobkovits. Hvmano Erdeman Oecomontano auctore*, Trimonadi. Typis Wilhelmi Frey. Anno M. DC. XLVIII. [„Trimonadium“ je fiktivní lokalita, 1648].

⁷³⁾ Caramuelovo pražské období nově představuje a (re)interpretuje Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008 (v českém překladu Petra Mati z italského originálu *La Boemia e la riconquista delle coscienze. Ernst Adalbert von Harrach e la Controriforma in Europa centrale (1620–1667)*,

Dne 9. října 1647 zemřel ve Frankfurtu nad Mohanem arcibiskup Anselm Kazimír. Caramuel se po celou dobu vydával – ač nepotvrzen / nevysvěcen – za mohučského sufragána a titulárního biskupa misenského (dle města a poloostrova Misenum/Miseno v Neapolském zálivu, nikoli tedy míšeňského!). Zřejmě nepochyboval, že dojde kýžené konsekrace; adjektivem „designovaný“ se tudíž příliš neobtěžoval. Církevní elity v Porýní a Římě tím ale nemohl zmýlit. Některé exponenty kurie jeho svéhlavost udivovala a pohoršovala, například Fabia Chigiho v listu kardinálu sekretáři Pancirolimu z 20. března 1648 o „samizdatu“ knihy *Pax licita*, kterou před pár dny znenadáni dostal.⁷⁴⁾ Nepochybně překvapovala i nového mohučského arcibiskupa Jana Filipa ze Schönbornu, zvoleného 19. listopadu 1647.

V souvislosti s touto designací vyzdvihl Caramuel po letech jak své zásluhy, tak překvapivě i urozené předky. Dne 10. října 1652, krátce před sjezdem kurfiřtů v Praze (*Kurfürstentag*) k předběžnému jednání s císařem o volbě jeho syna Ferdinanda (IV.) římským králem na příštím říšském sněmu (*Reichstag*), napsal Caramuel mohučskému arcibiskupovi žádost o dání podnětu k dokončení jeho konfirmačního procesu v Římě. Bez obalu jej vybídl k odeslání listu papeži dle vlastního přiloženého konceptu. A zakrátko se mu ještě sebevědomě připomenul.⁷⁵⁾ Jan Filip ze Schönbornu to ovšem odmítl. Měl již svého sufragána a dalšího usazeného v Praze rozhodně nepotřeboval; takový by mu v mohučské arcidiecézi nebyl nic platný.⁷⁶⁾ Caramuel, tou dobou vážený generální vikář a oficiál pražské arcidiecéze, na to reagoval značně nevybíravým listem, napsaným kvapně 29. října 1652 v emauzkém klášteře. Tím kurfiřta rozhněval. Záhy se o tom doslechl císař. Aby Caramuel předešel nejhoršímu, obrátil se s prosbou na pátera Valeriána Magniho o zprostředkování žádosti o odpuštění. Vlivný kapucín, rovněž Harrachův spolupracovník, se za něj postavil.⁷⁷⁾ O dalších krocích prameny nevyprávějí; nejspíš se

Roma 2005), TÝŽ, *Juan Caramuel Lobkowitz (1606-1682)*, viz pozn. 19. My je tu pochopitelně necháváme stranou.

⁷⁴⁾ L. CEYSSENS, „*Around Caramuel*“, s. 385–386. Dopis pak znovu vydal Friedhelm JÜRGENSMEIER, *War Johannes Caramuel y Lobkowitz (1606-1682) Weihbischof von Mainz?*, Archiv für mittelrheinische Kirchengeschichte 24, 1972, s. 259–266 (zde s. 261–262); a do širších souvislostí s ohledem na tutéž otázku zasadil TÝŽ, *Johann Philipp von Schönborn (1605-1673) und die Römische Kurie. Ein Beitrag zur Kirchengeschichte des 17. Jahrhunderts*, Mainz 1977, s. 169–171. Obdržení Caramuelovy knihy 17. 3. a sepsání relace do Říma 19. 3. 1648 si nuncius poznamenal do deníku: K. REPGEN (ed.), *Diarium Chigi 1639-1651*, s. 386.

⁷⁵⁾ Obě Caramuelova psaní arcibiskupovi včetně přílohy k prvnímu z nich vydal F. JÜRGENSMEIER, *War Johannes Caramuel*, s. 263–265.

⁷⁶⁾ F. JÜRGENSMEIER, *Johann Philipp von Schönborn*, s. 170.

⁷⁷⁾ Jak Caramuelův urážlivý list kurfiřtovi, tak jeho prosebné psaní Magnimu vydal F. JÜRGENSMEIER, *War Johannes Caramuel*, s. 265–266.

to urovnalo ústní omluvou. Jisté je, že se Caramuel nikdy nestal konfirmovaným sufragánem mohučského arcibiskupství!⁷⁸⁾

Pro nás je zde podstatné jeho vyjádření o šlechtickém původu v dotčeném listu z 29. října 1652: „*Jsem natolik zahanben, že bych se neodvážil znovu přiblížit k nohám Vaší Výsosti a Eminence; já vskutku nepocházím z knížecích rodů, nýbrž rytířských, a raději bych umřel, než porušil slib*“.⁷⁹⁾ Čpi z toho ironický tón celého listu s cílem urazit adresáta. Caramuel zřejmě nepočítal s kurfiřtovou přímou reakcí, ovšem ani s nepřímou, potenciálně nebezpečnější, totiž s jeho stížnostmi císaři, kardinálu Harrachovi a dalším. To je kontext námi tlumočeného Janova výroku o vlastním rytířském či obecněji nižším šlechtickém původu (*nobilitas*), ačkoli se stále honosil predikátem „de Lobkowitz“. Výrok paradoxně vytěšňuje, ba popírá genealogickou konstrukci, podanou o třináct let dříve v knize *Philippus prudens*. V té, jak víme, autor zmínil zakladatele knížecího rodu Lobkoviců ve své mateřské linii kolem roku 1300. Jak absurdní!

S tím příznačně koresponduje fakt, že Caramuel v oficiálních písemnostech tohoto predikátu neužíval.⁸⁰⁾ Setkáváme se s ním porůznu buď v soukromých listech přátelům a učencům, nebo markantně v jeho tiscích. Ovšem jen do roku 1652, nejpozději v díle *Theologia moralis fundamentalis*, vydaném ve Frankfurtu nad Mohanem, cenzurou schváleném již v červenci 1651.⁸¹⁾

⁷⁸⁾ Slovy editora a arcibiskupova životopisce: „*Sicher jedoch ist, daß Caramuel nie bestätigter Mainzer Weihbischof wurde*.“ F. JÜRGENSMEIER, *Johann Philipp von Schönborn*, s. 171. Před časem jsme se obrátili na arcibiskupský archiv v Mohuči, nacházejí-li se v jeho fondech a sbírkách nějaké dokumenty týkající se Jana Caramuela. Dostali jsme zápornou odpověď: „*Archivalien, die sich auf Johann Caramuel Lobkowitz beziehen, sind im Dom- und Diözesanarchiv leider nicht vorhanden*“; a kopii článku F. Jürgensmeiera z roku 1972. Za obojí vděčně děkujeme pani Gisele Manstein M.A.

⁷⁹⁾ „*Tanto pudore suffundor, ut non audeam ad pedes Vrae Em^{mae} Celsitudinis redire: ego enim sum non ex principibus sed ex nobilibus natus, et mallem mori, quam promissa violare*.“ F. JÜRGENSMEIER, *War Johannes Caramuel*, s. 265.

⁸⁰⁾ Žádné výjimky jsme neobjevili. Ani v Archivu benediktinského kláštera v Emauzích v Praze, v jeho nejstarší spisové části ze 17. až 19. století (kart. 1), ani v Archivu pražského arcibiskupství (I), v souborech spisů k těmž klášteru pod inv. č. 3389–3392 a jednotlivostech, inv. č. 5559, 5566, ani ve Staré manipulaci, fasciklech dokumentů ústřední proveniencie týkajících se téhož kláštera na Slovanech, sign. B 45/2 (zvláště fasciklech B 45/2 – č. 10, 13, 15), vše v Národním archivu v Praze; konečně ani v jeho listech z února 1651 z pozice generálního vikáře a oficiála pražské arcidiecéze cisterciáckým a jiným klášterům s žádostmi o kněze a součinnost v boji proti heretikům během nové vlny rekatolizace, za všechny kupř. dvojlist z 25. a 28. 2. 1651 ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, Řád cisterciáků Osek – II. Historický archiv, inv. č. 105, sign. A I. 8 b. Kontext postihuje A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 305–306.

⁸¹⁾ *Reverendissimi Domini, Domini Joannis Caramuelis Lobkowitz, Dei Gratia Abbatis in Monte Serato, & Regni Boemiae Officialis Generalis, &c. Theologia Moralis, Fundamentalis, Praeterinten-*

Obr. 3: *I. Caramuelis Theologia Rationalis sive in Auream Angelici doctoris symmam Meditationes, Notae & Observationes Liberales, Philosophicae, Scholasticae. Tomi Duo, Francofurti. Sumptibus Iohan. Godofredi Schönwetteri. M. DC. LIV. [Frankfurt nad Mohanem 1654], frontispis.*

Konec užívání přídomku po tomto datu přesvědčivě dokládá reprezentativní portrét na frontispisu knihy *Theologia rationalis* z roku 1654, v jehož legendě (s nesprávným věkem) je kompletní titulatura, včetně připomínky nominace misenským biskupem [sic!].

*tionalis, Decalogica, Sacramentalis, Canonica, Regularis, Civilis, Militaris, Francofvrti, Impendio Ioan-Gottfridi Schonwetteri. Anno MDCLII [Frankfurt nad Mohanem 1652]. V druhém svazku o rok později již lobkovického přídomku neužil. Nevyskytuje se ani v dalších jeho knihách z té doby, zkráceně: *Maria liber* [Praha 1652]; *De Ecclesiae Romanae Hierarchia libri decem* [Praha 1653], ani v žádné pozdější.*

Výklady Caramuelova původu v 17. až 19. století

Vedle jízlivé kritiky v *Anticaramuelovi* Manuela Fernandes de Villa Real nacházíme další rané interpretace původu ve třech víceméně receptivních charakteristikách.

První vyslovil Fabio Chigi ve výše dotčeném psaní kardinálu Pancirolimu z 20. března 1648 v zajímavé pasáži o Caramuelově učenosti a povaze (s přiznáním korespondenčního přátelství již od časů jeho studií v Lovani): „*Narodil se ve Španělsku polskému či maďarskému otci*“ („*Nacque in Spagna di Padre Pollacco o Ungaro*“).⁸²⁾ V této domněnce čelního diplomata v Münsteru, jenž se jistě musel starat o to, kdo jsou jeho přátelé a klienti, se odráží nejistota na podkladě nějaké fámy, resp. (dez)informačního šumu. Sám by si to zřejmě nevymyslel. Polskou či maďarskou národnost otce nemohl Chigi vyčíst z žádného Janova tisku, pokud víme, a snad ani slyšet z jeho úst při zatím jediném setkání 7. března 1644. Evidentně tak nuncius neměl o „příteli“ Caramuelovi bližší rodinné informace. Přesné neměl asi nikdo v říši!?

Druhou charakteristiku publikoval cisterciák Charles de Visch ve svém biografickém slovníku řádových učenců a literátů *Bibliotheca Scriptorum Sacri Ordinis Cisterciensis* z roku 1649: „*Jan Caramuel Lobkovic, původem šlechtic ze španělské rodiny, narozený roku 1606 v Madridu, řeholní sliby složil ovšem v Belgii, mnich našeho klášte- ra v Dunes*“ („*Ioannes Caramvel Lobkovitz, anno 1606, nobili apud Hispanos familia, Madriti natus, religiosa tamen professione Belgâ, monachus coenobii nostri de Dunis*“).⁸³⁾ Karel de Visch znal Caramuela z opatství v Dunes. A přestože se příliš nevidali,⁸⁴⁾ nepochybně o sobě mnohé věděli. Visch byl očividně prvním Caramuelovým životopiscem a bibliografem, kdo zveřejnil roční datum a místo jeho narození. Měl-li je přímo od něj, nebo z nějakých „personálií“ uložených v archivu v Dunes, nevíme. Nejspíš obojí; písemnými evidencemi si osvěžil paměť. O Janově „urozeném“ původu také cosi slyšel nebo četl. Ničeho jasného se však nedobral. Druhou hypotetickou možností by bylo, že relevantní jména a národnosti rodičů smlčel.

⁸²⁾ Dopis citujeme v pozn. 74.

⁸³⁾ *Bibliotheca Scriptorum Sacri Ordinis Cisterciensis, elogiis plurimorum maxime illustrium adornata, opere et studio R. D. Caroli de Visch, religiosi & prioris coenobii B. Mariae de Dunis, S. Theol. Professoris, accedit Chronologia Antiquissima Monasteriorum Ordinis Cisterciensis, a Quadrangentis (et quod excvrrit) Annis concinnata ...*, Dvaci. Ex Officina Ioannis Serrvriar, Typographi Iurati, sub signo Salamandroe. Anno M. DC. XLIX. [Douai 1649], s. 152. Shodně i v druhém vydání knihy s tímž titulem *Bibliotheca Scriptorum Sacri Ordinis Cisterciensis ...* [Kolín nad Rýnem 1656], s. 178.

⁸⁴⁾ Jelikož de Visch působil v letech 1632–1636 jako zповědník v cisterciáckém ženském klášteře Groeninge, a pak v letech 1637–1649 v klášteře Vallis Coeli v Diksmuide. Jeho spolehlivý biogram poskytují slovník: http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Visch,_Charles (přístup 7. 4. 2020).

Nevěříme tomu. Je ovšem otázkou, nakolik rezonovala mezi Janovými přáteli jeho verze o národnostním původu po rodičích, jak ji 25. ledna 1645 předestřel Gassen-dimu. Karel de Visch mezi ně rozhodně patřil, ať pobýval kdekoli.⁸⁵⁾

Na Vische navázal jiný cisterciák, Ferdinand Ughelli z Florencie, opat v Tre Fontane a konsultor svaté kongregace nad cenzurou tisku (*Sacra Congregatio Indicis librorum prohibitorum*) v Římě,⁸⁶⁾ v sedmém svazku dějin italských biskupství *Italia Sacra* z roku 1659, podobnými slovy: „*Ioannes Caramuel Lobkowitz, Hispanus Martiti nobili genere natus ...*“⁸⁷⁾ Ughelli výslovně převzal z Vischovy *Bibliothecy* přehled Caramuelových knih a aktualizoval jej.⁸⁸⁾ Vypomohl si tak očividně i v životopisné části; dovedl ji až do jeho jmenování campagnským a satrijským biskupem 4. července 1657.⁸⁹⁾ Heslo doprovází Caramuelův znak.

Důsažným se ovšem stal až čtvrtý výklad v biogramu publikovaném neapolským právníkem a literátem Lorenzem Crasso di Pianura v knize *Elogii d'huomini letterati* roku 1666.⁹⁰⁾ Obsahuje úplné datum a místo narození a prvně také jména obou rodičů: „*Jan Caramuel, biskup v Campagni: Jan Caramuel se narodil v Madridu leta*

⁸⁵⁾ Blíže Noël GEIRNAERT, *De Duinheer Carolus de Visch (1596-1666) en zijn Bibliotheca Scriptorum Sacri Ordinis Cisterciensis*, Handelingen van het Genootschap voor geschiedenis 116, 1979, s. 163-214.

⁸⁶⁾ Viz http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Ughelli,_Ferdinando (přístup 8. 4. 2020).

⁸⁷⁾ *Italia Sacra sive De episcopis Italiae et insularum adiacentium tomus septimus. Complectens Metropolitanas earumque suffraganeas Ecclesias, quae in Lucaniae seu Basilicatae, & Apuliae tum Daunia, cum Peucetiae Regni Neapolitani praeclaris Provinciis continentur. Auctore Ferdinando Vghello Florentino, Abbate SS. Vincentii, & Anastasii ad Aquas Saluas, Ordinis Cisterciensis, & Sacrae Congreg. Indicis Consultore*, Romae, Sumptibus Blasii Deuersin, MDCLIX. Typis Vitalis Mascardi [Řím 1659], s. 658.

⁸⁸⁾ Tamtéž, s. 660-661.

⁸⁹⁾ Tamtéž, s. 659. Jan přijal biskupské svěcení 14. 7. 1657 z rukou kardinála Francesca Maria Brancaccio, biskupa ve Viterbu, v chrámu sv. Ambrože v Římě. Do Prahy přijel naposledy v lednu 1658, v dubnu nedobrovolně abdikoval na post opata Emauského kláštera, v prosinci se odebral natrvalo do Itálie. J. VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel*, s. 272, 275. Katrin KELLER - Alessandro CATALANO (edd.), *Die Diarien und Tagetzel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) VI*, Wien - Köln - Weimar 2010, s. 415 (28. 1. 1658), 452 (28. 4. 1658); Hedvika KUCHAROVÁ, *Teaching of Philosophy and Theology in Prague at the Time of Caramuel's Stay and His Contacts with Prague Tertiary Institutions*, in: P. Dvořák - J. Schmutz (edd.), *Juan Caramuel Lobkowitz*, s. 317-327 (zde zvláště s. 326). Dodáváme ještě, že odchod z českých zemí pak z Campagne zpečetil poněkud sarkastickou písemnou rezignací na jmenování prvním biskupem v Hradci Králové. Blíže Jakub ZOUHAR, *Papež Alexandr VII. (1655-1667) a biskupství v Hradci Králové*, *Theatrum historiae* 7, Pardubice 2010, s. 97-126 (zde zvláště s. 118-119), s odkazy na literaturu (zejména na práci A. CATALANA, *Zápas o svědomí*).

⁹⁰⁾ *Elogii d'huomini letterati scritti da Lorenzo Crasso. All' Illustrissimo, & Excellentissimo Signor Andrea Contarini cavaliere e procurator di San Marco*, in Venetia M. DC. LXVI. Per Combi, & La Nouè. [Benátky 1666], s. 356-363.

Páně 1606, 24. května. Jeho otcem byl Lorenzo Caramuel, jehož předkové prosluli ve vítězných bitvách císařů v říši a Uhrách. Matka jménem Kateřina Frisa pocházela ze slavného rodu Lobkotriců [sic!], jenž se rovněž nejvíce zaskvěl ve válkách s Dánskem a Švédskem“ („*Giovanni Caramuele Vescovo di Campagna: Nacque Giovanni Caramuele in Madrid nell' anno del Signore 1606 a' 24. di Maggio. Suo Padre fù Lorenzo Caramuele, i di cui antenati sono famosi per le Vittorie riportare nella Germania, e nell' Ungheria à loro Imperadori. La Madre appellossi Caterina Frissea, che trae l'origine dall' illustre casa di Lobkotrizia [sic!], che non men per le guerra della Dania, che della Svezia acquistò grandissimo splendore*“).⁹¹⁾ Celé heslo včetně seznamu vydaných prací v jeho závěru je neobyčejně podrobné. Objevují se v něm údaje, jež nemohl Crasso zjistit studiem žádných tištěných pramenů, dokonce natolik osobní a detailní, že je do svých *Elogií* nemohl získat jinak než přímo od Caramuela, například že při cestě do *Palatinatu* k převzetí opatství v Disibodenbergu navštívil v Kolíně nad Rýnem nuncia Fabia Chigiho.⁹²⁾ Na to si však mohli vzpomenout pouze účastníci dávné schůzky, nikdo jiný. Od papeže Alexandra VII. (Fabia Chigiho) Crasso tuto informaci jistě nezískal. Ostatně, jak by mohl? Neměl z čeho zjistit (dočíst se), že k té schůzce vůbec kdy došlo. Nelze hledat informace o netušeném. Týká se to samozřejmě i úvodní pasáže o narození a rodičích. Jan svou matku v žádném spisu nejmenoval. Biogram tedy musel vzniknout s Caramuelovým přispěním. Oba muže spojovalo přátelství; stýkali se a dopisovali si. Jinými slovy: „*Z Campagne si Caramuel korespondoval s neapolskými učenici, zvláště s Francescem Antoniem Cappone di Conza, s Biagiem Cusano a s Lorenzem Crasso*.“⁹³⁾ A Crasso v jednom listu „*vděčně poděkoval Caramuelovi za vše, co od něj obdržel do své knihy Elogií d'huomini letterati, totiž za životopis, seznam vydaných prací a podobiznu*“.⁹⁴⁾

Biogram tedy představuje Janovu vlastní interpretaci původu a životní pouti prostřednictvím neapolského přítele. Není plodem badatelské práce nezaujatého „encyklopedisty“, jak se může jevit. Koneckonců i tisková chyba v rodovém jménu *Lobkotriz* usvědčuje Crassa z neznalosti a nekritičnosti.⁹⁵⁾ Neopsal je správně, ne-

⁹¹⁾ Tamtéž, s. 356.

⁹²⁾ Tamtéž, s. 359. Viz pozn. 69.

⁹³⁾ „*Da Campagna il Caramuel corrispondeva coi letterati napoletani, particolarmente con Francesco Antonio Cappone di Conza, con Biagio Cusano, con Lorenzo Crasso*.“ Benedetto CROCE, *Giovanni Caramuel vescovo di Campagna*, Archivio Storico per le Province Napoletane, n. s. 11, 1925, s. 90-97 (úryvek na s. 94).

⁹⁴⁾ „*A Lorenzo Crasso rendeva grazie per averlo incluso nella sua opera, gli „Elogi d'huomini letterati“, dove, infatti, è la biografia, la bibliografia e il ritratto del Caramuel*.“ Tamtéž, s. 95. Mědirytina otištěná v Crassově knize odpovídá výše reprodukované z roku 1654 (obr. 3), obraz je v ni ovšem převrácený a zmenšený v poprsí. *Elogií d'huomini letterati*, s. 356.

⁹⁵⁾ Stěží bychom našli v tomto polygraficky velmi kvalitním tisku jiné tak foneticky pokřivené proprium.

boť mu bylo vzdálené a cizí, jako většině soudobých učenců, jež kniha představuje a oslavuje (v rámci republiky učenců, *la repubblica letteraria*); kromě středoevropských!

Čili až v tomto biogramu odhalil Caramuel své rodné „matriční“ údaje – den, rok a místo narození a také rodiče – příznačně okrášlené vágními dovětky o znameňitých předcích a příbuzných, proslavených ve válkách.

Nejvýstižnější rodopisný výklad podal přesto jiný Caramuelův současník na Apeninském poloostrově, španělský diplomat a bibliograf Nicolás Antonio v monumentálním díle *Bibliotheca Hispana sive Hispanorum* z roku 1672, v hesle *F. Ioannes Caramuel Lobkowitz: „Syn Vavřince Caramuela, lucemburského šlechtice, a paní Kateřiny Frisové původem ze slavného německého rodu Lobkoviců, narozený v Madridu 23. května 1606“ („Laurentio Caramuele nobili Lutzemburgensi & D. Cathaerinâ Frissaeâ, Lobkowitziae clarae in Germania domus propagine, Matriti natus est XXIII. die Maji anni sexti supra millesimum et sexcentessimum“)*.⁹⁶⁾

Nicolás Antonio, rodák ze Sevilly, byl v letech 1660 až 1678 agentem Katolického krále (Filipa IV.) u papežského dvora v Římě, působícím též v španělských državách na Sicílii, v Neapolsku a Milánsku. V soukromí se oddával studiu španělské literatury a pečoval o svou knihovnu. A právě ve věčném městě nebo při cestách po Neapolském království se občas setkával s biskupem Caramuelem, byť to zatím vydané „ego-dokumenty“ nedokládají.⁹⁷⁾ Svědčí o tom ale několikrát Antoniový zmínky v knize *Bibliotheca Hispana* a Caramuelova vzletná chvalořeč zařazená na jejím počátku, nazvaná *D. Ioannis Caramuel Campaniensium & Satrianensium Episcopi, designati Hydruntini Archiepiscopi, de hac Hispana Bibliotheca Iudicium*, datovaná v Římě 1. února 1671.⁹⁸⁾ Caramuel tedy nutně vycházel z rukopisu a/nebo obtahu knihy. Antonia ovšem podporoval již během tvorby, zvláště při psaní adres-

⁹⁶⁾ *Bibliotheca Hispana sive Hispanorum, qvi vsqvam vnqvamve sive Latinâ sive populari sive aliâ quâvis linguâ scripto aliquid consignaverunt Notitia ... Tomvs primvs. Authore D. Nicolao Antonio Hispanensi, I. C. Ordinis S. Iacobi eqvite, patrie ecclesiae canonico, Regiorum negotiorum in Vrbe & Romana Curia Procuratore generali, Romae ex Officina Nicolai Angeli Tinassii. MDCLXXII [Řím 1672], s. 505–510 (zde s. 505). Pozdější reedice díla obsahují tytéž rodné údaje.*

⁹⁷⁾ O Antoniovi a jeho díle existuje řada prací, zachycená v reprezentativním biogramu (s nímž se pro náš účel spokojujeme): José SOLÍS DE LOS SANTOS, *Antonio, Nicolás (1617–1684)*, in: Juan Francisco Domínguez (ed.), *Diccionario biográfico y bibliográfico del humanismo español (siglo XV–XVII)*, Madrid 2012, s. 78–81. V několika výběrových edicích Antoniový korespondence, citovaných v Solisově hesle, jsme vskutku žádné jeho listy Caramuelovi a *vice versa* neobjevili, ani žádné zmínky o něm. O Antoniově pozoruhodné knihovně referoval již soudobý římský „bedekr“ po soukromých knižních sbírkách a galeriích: *Nota delli musei, librerie, galerie, et ornamenti di statue e pitture ne' Palazzi, nelle Case, e ne' Giardini di Roma*, Roma, appresso Biagio Deversin, e Felice Cesaretti, nella Stamperia del Falco 1664 [Řím 1664], s. 8.

⁹⁸⁾ *Bibliotheca Hispana sive Hispanorum*, na nečíslovaných stranách (nachází se hned za autorovou dedikací králi Karlu II. a jeho dlouhou předmlouvou).

ného hesla, jež je o poznání podrobnější než ve výše dotčeném Crassově slovníku.⁹⁹⁾ Autor byl vděčným recipientem, jak přiznal v bibliografické části hesla na úvod pasáže o rukopisech: „O nevydaných dílech jak dokončených, tak rozepsaných, jimiž lze naplnit čtyři skříně, od Caramuela často slyšíme“, z nichž deset s charakteristikami vypsál.¹⁰⁰⁾ K tomu následně připojil dalších deset manuskriptů, nejprve filozofických a matematických, pak teologických, jejichž komentovaný přehled mu Caramuel dodatečně přinesl (asi krátce před sazbou) s nadepsáním: „O dalších nám přesněji vypověděl, když teď v Římě pobýval“.¹⁰¹⁾ O Caramuelově rozhodujícím podílu na podobě a vyznění hesla tedy nemůže být pochyb.

Pro nás je zde podstatné „zpřesnění“ Caramuelova šlechtického původu po otci. Zatímco de Visch a Ughelli jen vágně zmínili španělskou šlechtickou rodinu v Madridu, Crasso doplnil (podle Caramuelova konceptu) jména rodičů, otcovy neurčitě a matčiny lobbovické slavné předky, Antonio uvedl, že Vavřinec byl lucemburským urozcem. Pokud víme, Caramuel předtím jen jednou písemně vyjádřil otcovu lucemburskou národnost, ovšem bez přívlastku „*nobilis*“ atp. Antonio by tak nemohl čerpat z jiného zdroje, i kdyby četl Gassendiho sebrané spisy, zvláště šestý svazek, než přímo od Caramuela, buď z ústního sdělení, anebo spíše z jeho konceptu *ad hoc*, podrobnějšího než měl Crasso. Každopádně tím svého přítele zafixoval jako šlechtice po obou rodičích.¹⁰²⁾

Antoniova „syntéza“ Caramuelových rodných dat se stala pilířem, na němž v 18. a 19. století stavěli mnozí tvůrci biografických slovníků a bibliografií, nevyhnutelně i někteří církevní (řádoví, diecézní) historiografové, včetně prvního životopisce Tadisioho. V následujícím přehledu podáváme reprezentativní výběr výkladů, ilustrujících její působnost v daném období.¹⁰³⁾

⁹⁹⁾ Například v informaci o Caramuelově aktivní účasti na obraně Prahy roku 1648 proti Švédům pod hrabětem Rudolfem Colloredem, vojenským velitelem města, v roli vůdce milice řeholníků a organizátora opevňovacích prací. Tamtéž, s. 507. Antonio ji mohl získat jedině od Caramuela, takto subjektivní a soudržnou! Dodnes badatelé čerpají hlavně z Caramuelova líčení v jeho osobním deníku (např. J. Velarde, O. Chaline). Zůstává otázkou, kolikeré nezávislé úřední a narativní prameny jeho účast jakkoli postihují, resp. vyzdvihují. Příznačně, v poslední českojazyčné monografii o události je věnována Caramuelovi jedna věta s odkazem na práci Oliviera Chalina (citovanou výše v pozn. 64): Jan KILIÁN, *Bitva o Prahu v roce 1648*, České Budějovice 2018, s. 15.

¹⁰⁰⁾ *Bibliotheca Hispana sive Hispanorum*, s. 509 (v původním znění: *Inedita perfecta, affecta, quatuor integras arcas implere à Caramuele ipso sepe audivimus*).

¹⁰¹⁾ Tamtéž, s. 510 (*De aliis nos ipse, cum Romae nunc sit, reddidit certiores*).

¹⁰²⁾ Přátelství ke Caramuelovi dal Antonio najevo v hesle „F. Dominicus Ruzola sive de Jesu Maria“ slovy: *Ioannes Caramuel amicus noster Campaniae in regno Neapolitano nunc Episcopus*. Tamtéž, s. 255.

¹⁰³⁾ Úplný výčet všech návazných interpretací nelze jednoduše sestavit, pokud vůbec; zde by samozřejmě zůstalo jen u pokusu o zbytečnou kvantifikaci (nejen) kvůli nedostatku místa.

A) nejstarší vrstva

Typ prosté recepcy:

„Caramuel z Lobkovic, Jan: ... narodil se 23. května 1606 v Madridu. Jeho otec byl šlechtic z Lucemburska, jeho matka ovšem pocházela z Německa z rodu Lobkoviců (aus Teutschland, aus dem Geschlechte derer von Lobkowitz).“

Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, 5. Band, Halle und Leipzig 1733, s. 765.

Typ doslovné recepcy (s jemnou korekcí národnosti Lobkoviců):

„Jan Caramuel z Lobkovic, syn Vavřince Caramuela, lucemburského šlechtice, a Kateřiny Frisové ze slavného českého rodu Lobkoviců, narozený v Madridu ve Španělsku 23. května 1606.“

Joannes Franciscus FOPPENS, *Bibliotheca Belgica sive virorum in Belgio vitā, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura*, Bruxellis 1739, s. 601.

Případ skeptické percepcy:

„Caramuel (Jan), z Lobkovic: ... narodil se 23. května 1606 v Madridu. Jeho otcem byl údajně Vavřinec Caramuel, lucemburský šlechtic, a matkou Kateřina Frisová vzešlá z domu Lobkoviců v Čechách, přestože se žádná Kateřina Frisová nenachází ani v knížecí, ani hraběcí linii tohoto českého rodu. Caramuel se zdá být dokonce židovským jménem.“

Otto Christian VON LOHENSCHIOLD, *Des Herrn Abts Ladvoat historisches Hand-Wörterbuch*, Ulm 1760, s. 707.¹⁰⁴⁾

Z množství formulací, které jsme viděli v rozličných digitálně přístupných tiscích, vyjímáme „reprezentanty“ napříč daným obdobím a kontinentem. Předkládáme je výlučně v našich českých parafrázích s jednoduchými citacemi zdrojů ve snaze příliš nezatěžovat tuto pasáž dvoji-
mi ukázkami (česky a v původní podobě), což by bylo zvláště v případě Tadisioho košatého výkladu neúnosné. Přirozeně jsme vybírali jen z biografii a hesel obsahujících údaje o rodičích; mnohé zachycující jen místo a datum – kolikrát jen rok – Janova narození jsme tudíž museli odložit, kupř. obsáhlý „medailon“ oseekého cisterciáka Augustina Sartoria v jeho knize *Cistercium bis tertium* (Praha 1700, s. 547 an). Blíže o něm a jeho díle K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – J. KAŠPÁRKOVÁ a kol., *Historiam scribere*, s. 596–598.

¹⁰⁴⁾ Jde tu ovšem o Lohenschioldovu vlastní pochybnost. V předloze – tj. ve slovníku Jeana-Baptisty LADVOCATY, *Dictionnaire historique-portatif I*, Paříž 1755, s. 200–201 (ani v jeho druhém opraveném a rozšířeném vydání z roku 1760, s. 247) – se kromě místa a roku narození žádné údaje o rodičích nevyskytují. Otto Christian von Lohenschiold byl profesorem historie na univerzitě v Tübingen, zemřel tamtéž 4. 9. 1761. K ověření kořenů Caramuelovy matky „v lobkovicím domě“ užil pravděpodobně Hübnerových *Genealogische Tabellen*, a sice první-

Vysvětlení v prvním knižním životopisu od J. A. Tadisioho:

Zde v chronologicky pojaté první části o životě a skutcích Jana Caramuela, v první kapitole nazvané „Stirpe Natali e Patria di Caramuele“ (tj. „O rodinném původu a národnosti Caramuela“), je předesláno nicneříkající klíše o šlechtických předcích z říše, Flander, resp. z Nizozemí, a Lucemburska. A pak je přikročeno k představení děda a otce: „Z *Lucemburska pocházel Eugenio (Evžen) Caramuel, statečný kavalír, dvořan, vyslanec a důstojník nejnepřemožitelnějšího císaře Karla V., jeho nejvěrnější společník jak ve válkách, tak i ve Španělsku. A tam se nakonec usadil. V Madridu získal výstavní palác stojící na velkém náměstí della Puebla [!] naproti chrámu kláštera sv. Basila. V onom paláci se mu narodil synáček Vavřinec (figliuolo Lorenzo), z něhož vychoval náležitého kavalíra ...*¹⁰⁵⁾ Vavřinec pojal za manželku nejpřednější dámu Kateřinu Frisovou (Eccellentissima Signora Catterina Frissea), v jejichž žilách obíhala krev králů a královen Portugalska, Kastilie, Dánska a knížat di Frisse, e di Lobkovitz.“ Následuje *albero* (rodokmen) vypsany docela z Caramuelovy knihy *Philippus prudens*: od Alfonse II. až po Annu provdanou za knížete z Lobkovic (viz obr. 1). Načež přichází chvála služeb lobkovického rodu rakouskému domu (zčásti opřená o slova válečných zásluh v Crassově slovníku), trvajících až do nynější vlády císařovny Marie Terezie, a hned za ní poněkud toporné objasňování zvyku šlechticů v říši užívat druhá příjmení po významných předcích, resp. přivdaných předchůdkyních, což je v Itálii naprosto běžné, přidávat si k otcovskému jménu také mateřské. „A z těchto vrstev vzešla výše jmenovaná Kateřina, dědička přídomku di Frissea, spojila jeden i druhý rod – Frisů a Lobkoviců – s rodem Caramuelů manželským svazkem s Vavřincem ... A ze svazku těchto dvou ctnostných a nejvznešenějších manželů, Vavřince a Kateřiny, se roku 1606 narodil ve zmíněném paláci v Madridu onen slavný syn, ... jemuž při křtu dáno nejdárnější jméno Jan (nome faustissimo Giovanni).“¹⁰⁶⁾

Jacopo-Antonio TADISI, *Memorie della vita di Monsignore Giovanni Caramuel di Lobkowitz vescovo di Vigevano, Venezia 1760*, s. 1–3.

ho dílu ve vydání buď z roku 1708, nebo 1737; v obou je schéma *Die Fürsten und Grafen von Lobkowitz* pod č. 249.

¹⁰⁵⁾ Zde je na místě upozornit na význam jména a jednu nejasnost: 1.) Původem řecké jméno *Eugen* znamená „urozený“; 2.) Podle našich zjištění byl klášter svatého Basila (Basileia z Kaisareie) v Madridu, zprvu položený čtvrt míle od města u potoka Abroñigal, přesunut aneb obnoven roku 1611 v *Calle del Desengaño* (v ulici Desengaño). *Plaza Mayor* (Velké náměstí) je od této ulice značně vzdálené. Tuto Tadisioho konfusi nedovedeme bezpečně rozřešit.

¹⁰⁶⁾ Tadisioho hlavním obohacením rodopisu je „objev“ děda Evžena Caramuela, dvořana císaře Karla V., bydlicího nakonec v Madridu v „*maestoso palagio*“ (majestátním paláci) na velkém náměstí *del Popolo* (lidu), v němž se pak roku 1606 narodil Jan! Celá kniha by si zaslouhovala důkladnou recenzi s ohledem na autorovu heuristiku a (ne)kritičnost v rámci soudobé historiografie, co si kde zčásti nebo docela vymyslel. A také odhalení jeho identity: Kdo byl Tadisí? V běžných lexikonech se neobjevuje.

B) druhá vrstva

Vznik inverzního výkladu:

„Juan Caramuel y Lobkowitz se narodil 23. května roku 1606 v ulici de la Puebla poblíž čtvrti de Leganitos,¹⁰⁷⁾ a pokřtěn byl 4. června ve farním kostele sv. Martina^(a). Byl synem de D. Lorenzo Caramuel y Lobkowitz, původem z Čech, inženýra, jenž přišel do Španělska za prací, a jeho manželky Doña Catalina de Frisia, původem z Flander.“¹⁰⁸⁾

Pozn. (a): zápis v křestní matrice, 5. knize, fol. 302, jmenovaného kostela:

„V městě Madridu dne 4. června roku 1606 jsem já, licenciát Juan de Tosantos, kaplan farnosti svatého Martina v uvedeném městě, pokřtil Jana, syna Vavřince Caramuela a jeho manželky Kateřiny z Frisu; za kmotry mu byli Juan Osbaldo a Leonor de Mendoza, svědci: licenciát Bermudez, licenciát Blanco, Juan Escudero, což stvrzuji svým podpisem výše psaného data – Lic. Tosantos.“¹⁰⁹⁾

Joseph Antonio ÁLVAREZ Y BAENA, *Hijos de Madrid*, tomo III. [J. L.], Madrid 1790, 246–247.

¹⁰⁷⁾ Ovšem dnešní ulice *de la Puebla*, paralelní (severovýchodním směrem) k ulici *del Desengaño*, v které je farní kostel sv. Martina Tourského, zřejmě není tou, kterou autor myslel. Dle zpřesnění v knize *Biblioteca marítima española II*, Madrid 1851, s. 195, by jí měla být dnešní ulice *de Fomento*, paralelní (západním směrem) k ulici *de Leganitos*, značně odlehlá od téhož chrámu, v němž byl Caramuel pokřtěn, dvanáct dní po narození: „...nació en Madrid á 23 de mayo de 1606 en la calle de la Puebla, junto al barrio de Leganitos, llamada ahora del Fomento, quo se cruza noc la de Torija.“ S tímto upozorněním přenecháváme problematiku lokalizace Caramuelova rodného domu zkušenějším badatelům (viz pozn. 105).

¹⁰⁸⁾ J. A. Álvarez y Baena zřejmě odkudsi zjistil Kateřininu pravou národnost, proto její dříve českou s přídomkem „Lobkovic“ přesunul na Vavřince.

¹⁰⁹⁾ „La Partida que está al Lib. 5. fol. 302 dice así: „En la Villa de Madrid, en quatro dias del mes de Junio de mil seiscientos y seis años, yo el Lic. Juan de Tosantos, Teniente Cura de la Parroquia de San Martin de la dicha Villa, bauticé á Juan, hijo de Lorenzo Caramuel y Catalina de Frisia, su muger; fueron sus padrinos Juan Osbaldo y Leonor de Mendoza, testigos el Lic. Bermudez, el Lic. Blanco, Juan Escudero, y lo firmé fecha ut supra = Lic. Tosantos.“ Korektnost takto prvně zveřejněného zápisu křtu Jana Caramuela jsme si ověřili jednak z jeho reprodukce v biografii J. VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel*, s. 11, jednak z moderního přepisu včetně marginálie v publikaci Matias Fernández GARCÍA, *Parroquias Madrileñas de San Martín y San Pedro el Real. Algunos personajes de su Archivo*, Madrid 2004, s. 28–29. Matriky farnosti sv. Martina jsou již zdigitalizované na webu madridské arcidiecéze: <http://archivodiocesano-madrid.es/handle/11052/12657> (přístup 1. 7. 2020). Ovšem ani po nezbytné uživatelské registraci se nám neotevíraly žádné snímky, vystavené v miniaturách (s hlášením: „Esta miniatura no es ampliable“).

Příklad recepcce inverzního výkladu:

„Caramuel y Lobkowitz (Ilmo. Don Juan) *syn kláštera de la Santa Espina a sídelního města Madridu, kde se 23. května 1606 narodil rodičům panu Vavřinci Caramuelovi z Lobkovic (y Lobkowitz), rodem z Čech, a paní Kateřině z Frisu, původem z Flander.*“

Roberto MUÑIZ, *Biblioteca cisterciense española*, Burgos 1793, s. 68.

C) kakofonie

Od 19. století si již každý vědec, spisovatel, kronikář nebo novinář, stojící před úkolem vypsát Caramuelův život, vybíral libovolně z první nebo druhé vrstvy takové podání, jež se mu zdálo být nejvíce pravděpodobné anebo nejméně zmatené. Zpravidla si je v detailu dotvořil. Buď něco zveličil či volně doslovil, jako například kanovník Matteo Gianolio v historickém přehledu biskupů ve Vigevanu (1844), jež učinil z Janova otce hraběte,¹¹⁰⁾ nebo naopak vytěsnil či zjednodušil. Některé autority tak zachycují Caramuelovo šlechtictví pouze po otci, matku vůbec nezmiňují, jiné jen národnost rodičů, resp. celé rodiny, kupříkladu rakouská národní encyklopedie (1835),¹¹¹⁾ suplement španělského vydání Bergierova teologického slovníku (1857)¹¹²⁾ nebo církevní encyklopedie polského biskupa v Płocku Michała Nowodworského (1874).¹¹³⁾

¹¹⁰⁾ Nejspíš proto, aby se v očích čtenářů přiblížil stupněm urozenosti manželce Kateřině Frisové z Lobkovic, „*věru nejvznešenější dáme z knížecího rodu v Německu.*“ *De Viglevano et Omnibus Episcopis, qui usque ad MDCCCI Sanctam et Regiam Viglevanensem Ecclesiam rexere, Commentaria historica. Ex variis Monumentis excerpta a Matthaeo Gianolio Clarascensi, S. F. D. et ejusdem ecclesiae canonico, Novariae ex typographia Francisci Artaria M. DCCC. XLIV.* [Novara 1844], s. 131.

¹¹¹⁾ *Oesterreichische National-Encyklopaedie, oder alphabetische Darlegung der wissenschaftlichsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes III (J bis M)*, Wien 1835, s. 476 (= „*Lobkowitz, Joh. Caramuel v., wurde zu Madrid 1606 am 23. May geboren. Sein Vater, der ein Edelmann in Luxemburg gewesen, ließ ihn in den Wissenschaften gleich von erster Jugend an so gut unterrichten, daß er nicht nur Mathematik und Dichtkunst, sondern auch orientalische Sprachen, besonders aber die chinesische sich eigen machte, und auf der Universität zu Löwen den theologischen Doctorhut erhielt ...*“). Heslo je ovšem opisem z Dlabáčova lexikonu *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien. Gesammelt und bearbeitet von Gottfried Johann Dlabacz II [J-R]*, Prag 1815, s. 214.

¹¹²⁾ *Suplemento al Diccionario de Teologia del Abate Bergier*, Madrid 1857, s. 132 (= „*Caramuel. - El Ilmo. Sr. D. Juan - Cisterciense, nació en Madrid á 23 de mayo 1606, de padres alemanes ...*“).

¹¹³⁾ *Encyklopedja Kościelna podług Teologicznej Encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopełnieniami ... wydana przez X. Michała Nowodworskiego III*, Warszawa 1874, s. 115 (= „*Caramuel Jan, ur. w Madrycie 23 Maja 1606 r., z szlacheckiej rodziny luksemburskiej ...*“). V dotčené

Zdá se však, že na Pyrenejském poloostrově převládá narativ s otcem Lobkovicem z Čech a matkou z dnešní Belgie.¹¹⁴⁾ V ostatní Evropě mívala navrch spíše ona prvotní „syntéza“ rodných dat v Antoniově slovníku *Bibliotheca Hispana*, často ovšem různě pokřivená či zredukováná, jak bylo výše naznačeno.¹¹⁵⁾ Abstrahujeme samozřejmě od hesel a medailonků, zachycujících jen datum a místo narození.

Nicméně dvě bystřejší podání přece udala směr a tón dalším výkladům až do našich časů: 1.) historika Felixe Stieve v *Allgemeine Deutsche Biographie* (1876); 2.) katolického kněze Františka Ekerta a středoškolského profesora Josefa Smolíka v *Ottově slovníku naučném* (1892).

Stieve vytvořil na bázi Tadisího životopisu aktuální rodopisnou „syntézu“ – celkem věcnou, bez „ovací“ – s neotřelým provázáním aristokratických rodů v mateřské linii: „Caramuel y Lobkowitz: *Jan C., nar. v Madridu 23. května 1606, † 8. září 1682. Jeho děd Eugen Caramuel, lucemburský šlechtic, byl služebníkem císaře Karla V., a proto přesídlil do Madridu. Jeho rodiči byli Lorenz Caramuel a Katharina von Frisse-Lobkowitz, dcera jednoho českého Lobkovice, jehož matka vzešla z dánského šlechtického rodu Frisse, sprízněného s tanním královským domem. Po matce si Jan přidával přízvisko Lobkowitz.*“ („Caramuel y Lobkowitz: *Joh. C., geb. in Madrid 23. Mai 1606, † 8. Sept. 1682. Sein Großvater Eugen C., ein luxemburgischer Adlicher, war in Diensten Karls V. nach Madrid übersiedelt. Seine Eltern waren Lorenz C. und Katharina von Frisse-Lobkowitz, Tochter eines der böhmischen L., dessen Mutter der dänischen, dem dortigen Königshause verwandten Adelsfamilie Frisse entsprossen war. Von der Mutter nahm Johann den Beinamen Lobkowitz an.*“).¹¹⁶⁾

Oba čeští spisovatelé pak vynesli na světlo nejhlubší tajemství Caramuelových mystifikací a jejich ozvěn Evropou v předešlých dvě stě padesáti letech, kýžené jméno šlechtičny z *Lobkovic* v jeho rodokmenu: „*C. Jan z Lobkovic, syn před. [tj. Vavřince Caramuela zachyceného v první části hesla – pozn. autorů.], prelát, váleč-*

Nowodworského předloze, tj. v známém Weterově a Welteho *Kirchenlexikonu*, jsme heslo „Caramuel“ neobjevili, konkrétně v druhém svazku z roku 1848 (v sedmém svazku z roku 1851 je pouze zmíněn v přehledu morálních teologů na s. 306). Dilo tu tedy necitujeme. Obě vydání po třinácti svazcích jsou v kontextu dobových teologických a církevních lexikonů prezentována v přehledové stati Jaroslav PÁNEK, *Historické encyklopedie*, Český časopis historický 102, 2004, s. 1–31 (zde s. 23, pozn. 147).

¹¹⁴⁾ Nacházíme-li doslovný opis inverzního výkladu Josého A. Álvareze y Baena v reprezentativním církevním slovníku: *Biografía ecclesiastica completa III*, Madrid – Barcelona 1850, s. 375. Vedle např. opisu v *Biblioteca marítima* z roku 1850 s oním drobným upřesněním (viz pozn. 107).

¹¹⁵⁾ Což nakonec ilustrujeme ještě jedním, pro změnu francouzským příkladem: *Troisième et dernière Encyclopédie Théologique ou Troisième et dernière série de Dictionnaires sur toutes les parties de la science religieuse* 59, Paris 1863, s. 302 (= „Caramuel de Lobkowitz, Jean – Cistercien flamand ... Il naquit à Madrid, en 1606, d'un père flamand et d'une mère allemande ...“).

¹¹⁶⁾ *Allgemeine Deutsche Biographie III*, Leipzig 1876, s. 778.

ník, učenec a spisovatel špan. (* 13. kv. 1606 v Madridě – † 1682 ve Vigevaně). Dle báby své Reginy z Lobkovic, dcery Jana ml. z Lobkovic na Zbivoze a Točniku († 1590), psával se z Lobkovic.¹¹⁷⁾

Josef Smolík se k věci vyjádřil již v článku *Jan Caramuel z Lobkovic a jeho dílo „Mathesis biceps, vetus et nova“* (1872), povytce však spekulativně a „mytický“; o bábě Regině neměl tenkrát zdání: „Při dvoře krále Rudolfa II. žil v Praze koncem XVI. věku velmi vzdělaný a ve válečnictví všecek sběhlý šlechtic Lucemburský Vavřinec Caramuel ... Zde se seznámil se slavným rodem Popelů z Lobkovic, a když nepochybně k rozkazu královskému brzy po roce 1600 odebíral se z Prahy ke dvoru Filipa III. do Madridu, odvážel s sebou manželku z rodu Lobkoviců. V Madridě tedy z těchto rodičů narodil se dne 26. května 1606 Jan Caramuel, který se později dle své matky psával ‚z Lobkovic‘.“¹¹⁸⁾ To ovšem našťastí nikdo nečetl mimo úzký okruh teoretiků matematicky a pár církevních historiků, jako právě František Ekert nebo František Krásl.¹¹⁹⁾

¹¹⁷⁾ *Ottův slovník naučný* 5, Praha 1892, s. 138 (desetidenní odchylka v datu narození se objevuje již ve zdrojovém výkladu z pera lobkovického archiváře Josefa Dvořáka, viz níže pozn. 130). Pro úplnost zde vydáváme onu zmíněnou, značně přepjatou první část hesla, představující Janova otce: „C. Vavřinec, nizozemský šlechtic, žil při dvoře krále Rudolfa II. v Praze. Vedle hvězdářství a matematiky věnoval se válečnictví, zejména dělostřelectví, maje na zřeteli opravení a zdokonalení hrubých kusův, o čemž r. 1594 vydal v Praze zvláštní spis. Okolo r. 1600 dostal se ke dvoru krále Filipa II. do Madridu, kde vedlé svého povolání dvořanského pokračoval v pěstování hvězdářství a sestavil r. 1634 eřemeridy pro poledník madriidský; rovněž se chválí jeho výzkumy o měrné váze pramenité vody. Manželka jeho byla Kateřina z Friesu.“ Tamtéž.

¹¹⁸⁾ S domyslem v poznámce, na základě srovnání Caramuelova a lobkovického erbu (neobyčejně zcestného), že Caramuelova matka byla dcerou Ladislava II. z Lobkovic († 1584) z chlumecké větve rodu; na její jméno však nepřišel, ani se o to nesnažil. Josef SMOLÍK, *Jan Caramuel z Lobkovic a jeho dílo „Mathesis biceps, vetus et nova“*, Šestá výroční zpráva o obecním gymnasiu reálním v Praze, podaná koncem roku školního 1872, s. 3–12 (zde s. 3); Sedmá výroční zpráva o obecním gymnasiu reálním v Praze, podaná koncem roku školního 1873, s. 3–16.

¹¹⁹⁾ František EKERT, *Benediktinský klášter „na Slovanech“ v Praze*, Blahověst, roč. 30, č. 12, Praha, 25. dubna 1880, s. 181, zmínil jednoduše matku Češku rozenou z Lobkovic; stejně i v monografii František EKERT, *Posvátná místa král. hl. města Prahy II*, Praha 1884, s. 202. František Krásl, kanovník metropolitní kapituly na Pražském hradě, byl poněkud sdělnější: „Matka jeho byla Češka, dcera vznešeného rodu Popelů z Lobkovic, po které vždy jméno nesl, nazýváje se Karamuelem z Lobkovic.“ František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský*, Praha 1886, s. 206. Naproti tomu akademický historik A. Rezek uvedl jen českou matku bez rodové příslušnosti, a *ex post* poděkoval Ekertovi za upozornění na Smolíkovu práci. Antonín REZEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby I (1648–1657)*, Praha 1892, s. 150–151, 244 (pozn. *). Jediný T. V. Bílek se nedal svést, pro něj byl „Karamuel (těž Jan z Lobkovic zvaný) rodem Španěl“. S tím se spokojil. Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892, s. 229.

Rozhodující se stala až ona druhá verze v Ottově slovníku naučném (1892), zvláště ve střední Evropě.¹²⁰⁾

Vyvstává nutně otázka: Kdo skutečně „objevil“ Reginu z Lobkovic v pokrevním vztahu ke Caramuelovi, a tím jeho fikci dovedl *ad absurdum*? Odpovědi jsme se dobrali v lobkovických rodinných archivech. Šťastným nálezcem byl Kašpar Boušek (*Caspar Bauschek*), knížecí knihovník a archivář v Roudnici nad Labem. Sám se k tomu přiznal.

Rešerše lobkovického archiváře a knihovníka Kašpara Bouška

Dne 9. července 1816 odeslal páter Kašpar Boušek z Roudnice jednu z mnoha svých zpráv Antonínu Isidorovi knížeti z Lobkovic, toho času administrátorovi majetku roudnické primogenitury.¹²¹⁾ V ní na závěr avizoval připojení dvou příloh, a sice jednak opisu své odpovědi z roku 1813 gymnazijnímu profesoru Janu Petru Hofmannovi, jednak opisu tazatelova psaní, s tím ovšem podotknutím, že k oné odpovědi ještě cosi přidal. Obě přílohy se dochovaly. Těmi jsou sešit o třiceti popsaných stranách, nazvaný *Joannes Caramuel á Lobkowitz*, a dvoulist s Hofmannovou žádostí, datovaný 5. března 1813 v Jindřichově Hradci.¹²²⁾ Jejím těžištěm je šest palčivých otázek:

1.) Kterak byl Caramuel spřízněn s knížecím rodem Lobkoviců?

¹²⁰⁾ Četní badatelé pišící o habsburské monarchii a zvláště českých zemích po Bílé hoře tuto vazbu vděčně přebírali, nejednou s důrazem na Caramuelovy české kořeny. Počinaje překladem Denisových *„La Bohème depuis la Montagne-Blanche“*, tj. Arnošt DENIS, *Čechy po Bílé hoře I*, Praha 1904, s. 232–233; po zatím poslední velkou českojazyčnou syntézu: Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vit VLNAS, *Velké dějiny zemí Koruny české VIII (1618–1683)*, Praha – Litomyšl 2008, s. 369–372.

¹²¹⁾ Kašpar Boušek (24. 4. 1757 – 5. 6. 1828), kanovník Královské premonstrátské kanonie na Strahově a doktor filozofie, byl knížecím lobkovickým archivářem a knihovníkem na zámku v Roudnici nad Labem od roku 1801 až do smrti. Blíže Petr KOPIČKA, *Lobkovický archiv roudnický v roce 2010. Extradice fondu v kontextu jeho dějin*, Archivní časopis 61, 2011, s. 341–404 (zde s. 345–346). Administraci ztrátového majetku roudnické primogenitury Antonínem Isidorem z Lobkovic (16. 12. 1773 – 12. 6. 1819) z mělnicko-hořínské sekundogenitury a Josefem II. ze Schwarzenberku (27. 6. 1769 – 19. 12. 1833) v letech 1813–1821 tu nelze bez kontextu smysluplně prezentovat; tímto ji jen letmo zmiňujeme pro představu, proč tehdy Boušek posílal zprávy jinému knížeti než roudnickému Josefu Františku Maxmiliánu, zatím pasivnímu držiteli svěcenství, zesnulému v Třeboni 15. 12. 1816.

¹²²⁾ Zámek Mělník, Lobkowiczové mělničti – rodinný archiv (dále jen LM-RA), Genealogické podklady I: *Ad Fasciculum D. Nro. 3. Berichte die Lobkowitzische Genealogie betreffend vom Herrn Bibliothekär Pauschek von Raudnitz*, kart. 2. Totéž v konceptu s četnými výpisky z archivních a tištěných pramenů se nachází v roudnickém lobkovickém archivu: Zámek Nelahozeves, Lobkowiczové roudničti – rodinný archiv (dále jen LR-RA), sign. E 4/45, fasc. X.

- 2.) Jaká denní data jeho narození a úmrtí jsou nejspolehlivější?
- 3.) Jsou-li v roudnické knihovně – nebo jinde – dochovány nějaké jeho rukopisy?
- 4.) Je-li v Roudnici – nebo jinde – nějaký jeho portrét?
- 5.) Dají-li se o něm objevit nějaké „anekdoty“, dosud nepublikované?
- 6.) Jaká jsou jeho nejlepší tištěná díla?

Profesor chtěl získat fakta i zajímavosti (*einige Anekdoten*) o tomto druhém opatu montserratských benediktinů v Emauzích do své knihy o duchovenstvu v českých zemích, určené studentům. Na ní tu však nezáleží.¹²³⁾ Rešerše nebyla zdaleka příznivá.

Kašpar Boušek předeslal ve svém rozsáhlém elaborátu (odpovědi), že sám již pátral po pramenech objasňujících prvotní otázku, ale marně. Ani nyní nebyl úspěšný. Nic neobjevil ani v knižeci knihovně, ani v knižecím archivu,¹²⁴⁾ čímž zároveň zodpověděl třetí a zčásti i čtvrtou Hofmannovu otázku. Pak dopodrobna na základě literatury, zejména Antoniovy *Bibliotheca Hispana sive Hispanorum* a jiných prací, prezentoval údaje o Caramuelově narození a rodičích s tím, že nikde nelze zjistit jakoukoli spojitost mezi rodinami Frisů a Lobkoviců. Poukázal alespoň na Caramuelovu dedikaci Václavu Eusebiovi knížeti z Lobkovic v třetím vydání jeho knihy *Sacri Romani Imperii Pax* z roku 1649 a na jeho vlastnoruční dopis Kryštofu Ferdinandovi z Lobkovic z bílinské linie rodu z roku 1651 v roudnickém archivu, jež ovšem příbuzenskou vazbu ani náznakem nepřibližují. Jen že se v dedikaci Václavu Eusebiovi podepsal s přídomkem *Lobkowitz* a v dopise oslovil nejvyššího hofmistra Kryštofa Ferdinanda titulem *Excellenz* a označil jej za svého patrona.¹²⁵⁾ Ve zbytku popsal Caramuelův biskupský erb z otisku pečeti a vyložil

¹²³⁾ Pokud vůbec kdy vyšla. Měla mít titul: *Ursprüngliche Geschichte und Absicht aller geistlichen Institute und Orden, die sich heute noch in den k. k. österreichischen Erbstaaten befinden*. Žádné lexikony ani bibliografie ji nezmiňují. Johann Peter Hofmann (též Hoffmann), spisovatel pro mládež, autor převážně nábožensky zaměřených knih, působil mj. na gymnáziích v Chomutově, Písku, Jindřichově Hradci a Litoměřicích; zemřel v Praze 14. 10. 1817. *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, Band I, Lieferung 9 [Ho-Hy]*, München – Wien 1979, s. 658.

¹²⁴⁾ Jeho slovy: „*Weder in der hiesigen Fürstlichen Bibliothek, noch in dem mir zugleich anvertrauten Fürstl. Archive konnte ich bisher etwas zu meiner Absicht dienliches finden.*“ Výňatek ze zprávy citované v pozn. 122.

¹²⁵⁾ Obojí můžeme potvrdit. 1.) *Sacri Romani Imperii Pax ... Scripsit Caramuel*, Editio tertia ..., Viennae Austriae, apud Matthaeum Cosmerovium, Anno M. DC. IL. [Videi 1649], dedikace na 2. a 3. listu s lobkovickým znakem v iniciále, podepsaná: „*multis titulis tuum Ioannem Caramuel Lobkowitz*“. Srov. kontext s pozn. 72. 2.) Latinsky psaný krátký zdvořilostní dopis, autorem nedatovaný, podepsaný: „*humillimus servus Caramuel*“. LR-RA, sign. D 127, fol. 27–28. K tomu doplňujeme informaci o druhém Caramuelově vlastnoručním dopisu v roudnickém zámeckém archivu, jež Boušek tehdy neznal, sice Václavu Eusebiovi, španělsky psaném, datovaném v Praze 15. 3. 1651, týkajícím se jakéhosi vážně zraněného vojenského velitele „Dona

tazateli poslední dvě otázky.¹²⁶⁾ Boušek tak prezentoval veškeré očividné prameny v obou jemu svěřených zařízeních na roudnickém zámku a také ve strahovské knihovně, kterou dříve spravoval.

Tři roky nato ale našel v zámeckém archivu dopis, z něhož vyvodil, jak to vlastně s aliancí rodů Frisů a Lobkoviců bylo. Ihned (9. 7. 1816) o tom napsal hořínskému knížeti Antonínu Isidorovi a poslal mu obě přílohy. Avizovaný přídavek k prvotní odpovědi, tento čerstvý nálezný, je v ní podán formou poznámky pod čarou na třetí až sedmé straně. V naší české parafrázi:

„Teprve na počátku července 1816 jsem našel dopis od vdovy Reginy z Frisu rozené Popelové, adresovaný Zdeňku knížeti z Lobkovic a datovaný na zámku Pessenburg 13. července 1624. Znak v pečetí je lobkovický s literami R. V. F. G. P. V. L.¹²⁷⁾ Z psaní plyne, že buď jí, nebo její rodině způsobili rebelanti velké škody, že její právní jednání se Starnbergem trvá již třicátý rok, že její syn má 6 malých dětí a ona sama také ještě nezaopatřené děti, pročež prosí [knížete z Lobkovic], aby císaři připomenul jeho slib patronance nad ní a její rodinou při nahrazování škod z doby rebélie. Pokud by ona [Regina z Frisu] byla matkou Jana Caramuela v roce 1606 a přitom by roku 1624 měla dospělého syna se šesti dětmi, nebylo by to jinak možné, než že by jak Jana Caramuela, tak ještě další dotčené děti porodila jako ovdovělá z Frisu, tzn. mimo manželství, když toto jméno roku 1624 nadále užívala; tudíž by Caramuel po matce z Frisu nemohl obdržet jméno Lobkovic. Zatím znám jedinou Reginu z Lobkovic, dceru Jana z Lobkovic na Točniku, prezidenta apelačního soudu, zemřelého roku 1590. Ta byla provdaná za Ferdinanda Alberta z Hoyos; její sestra Eva byla manželkou Adama ze Šternberka. Byla-li by prvně jmenovaná Reginou z Frisu, mohl by být v jejím dopisu myšlen místo Starnberga Šternberk, její švagr, a tedy by se snad dalo cosi objevit v šternberském archivu, a to jak o onom dlouhém právním jednání, tak třeba i něco bližšího o samotné Regině. Zbývá otázka: Kde leží zámek Pessenburg? Jestli by jím nemohl být Berssenburg, městys v Tekovské župě (in Barschen Gespanschaft) v Uhrách? Snad by k poznání místa napomohlo rodové jméno jejího syna, k němuž se uchýlila, tedy zjištění, z jakého manželství se narodil.“

Nad tím by i Caramuel ustrnul. Archivář Boušek mu „přidělil“ jinou matku, sice podmiňovacím způsobem, leč zapáleně a zaslepeně, omámen svým nenadálým objevem. Potvrzují to několikrát jím sestavená genealogická schémata z třetí dekády 19. století, dochovaná v obou rodinných archivech. V těch u zbirožské linie zachy-

Jeremiase“, s podpisem: „Caramuel Lobkowicz“. LR-RA, sign. D 127, fol. 29–30. Více se jich v rodinném archivu nenachází. Nelze přehlédnout sebejistotu, s jakou Caramuel předváděl knížeti vzájemný příbuzenský vztah.

¹²⁶⁾ Pro úplnost, druhá otázka je správně zodpovězena na čtvrté a předposlední straně elaborátu. Aní o tom se zde zbytečně nerozepisujeme. Podstatné jsou pro nás otázky č. 1 a 3 s napoprvé negativním nálezem, s výjimkou onoho latinského psaní Kryštofu Ferdinandovi z Lobkovic.

¹²⁷⁾ To lze snadno dešifrovat: *Regina von Friess geboren Popelin von Lobkowitz*. Viděno Bouškem!

coval korektně tři dcery Jana z Lobkovic († 1590), Reginu, Evu a Alžbětu, ovšem první z nich zpravidla slovy: „*Regina. Manželka Ferdinanda Alberta z Hoyos, táž byla také pravděpodobně vdanou paní z Frisu a pak Caramuel(ovou); matka Jana Caramuela z Lobkovic.*“¹²⁸⁾

Boušek o tom žádnou zprávu nevydal, jistě i proto (či právě kvůli tomu), že nikdy nic nepublikoval z roudnických archiválií, stejně jako jeho nástupce Josef Dvořák.¹²⁹⁾

Dvořák ovšem interně pozměnil Bouškovu konstrukci. V definitivním rukopisném inventáři rodinného archivu z roku 1858, dosud platném, učinil z Reginy rozené z Lobkovic matku Kateřiny z Frisu. Souvisleji tuto konstelaci vyjádřil v manuskriptu z téhož roku, nazvaném *Stamm- und Denkbuch des erlauchten Hauses von Lobkowitz*: „*Regina, prvně vdaná 20. května 1582 na zámku Feistritz za Ferdinanda Albrechta z Hoyos; podruhé za svobodného pána z Frisu (z kteréhožto manželství vzešla Kateřina z Frisu, manželka nizozemského šlechtice Vavřince Caramuela, matka proslulého učence, opata a biskupa Jana Caramuela z Lobkovic, narozeného 13. května 1606 v Madridu, jenž pravděpodobně jako pohrobek přijal slavné jméno báby z matčiny strany, jak je ve Španělsku zvykem).*“¹³⁰⁾

Epilog známe. Informaci publikovali středoškolský profesor Josef Smolík a kněz František Ekert v Ottově slovníku naučném s tímž vadným datem narození Jana Caramuela, ovšem s vynecháním prvního manželství Reginy.¹³¹⁾

¹²⁸⁾ V originálním znění: „*Regina. Gemahlin Ferdinand Albert von Hoyos. Dieselbe wahrscheinlich auch vermählte von Friesen, und dann Caramuel; Mutter Johann Caramuels von Lobkowitz.*“ Kupř. LM-RA, Genealogické podklady III: P. Caspar Bauschek - *Lobkowitzische Stammtafel aus Urkunden und glaubwürdigen Zeugnissen ...*, IV. Tafel - *Zbirower Linie*, sine dato, kart. 3.

¹²⁹⁾ Josef Dvořák (Dworzak) byl knižecím lobkovickým knihovníkem a archivářem v Roudnici nad Labem od 1. 10. 1828 až do smrti 27. 5. 1874. P. KOPIČKA, *Lobkovický archiv roudnický v roce 2010*, s. 346.

¹³⁰⁾ „*Regina, verm. I. zu Schloss Feistritz 20. Mai 1582 mit Ferdinand Albrecht von Hoyos. - II. mit Freih. v. Friess. (Aus dieser Ehe war Catharina v. Friess, Gemalin des niederländischen Edelmannes Lorenz Caramuel, u. Mutter des berühmten Gelehrten, Abtes u. Bischofs Johann Caramuel v. Lobkowitz, welcher den 13. Mai 1606 zu Madrid geboren, wahrscheinlich als nachgeborener Sohn nach der in Spanien üblichen Sitte den berühmten Namen des mütterlichen Ahns annahm).*“ LR-RA, sign. E 1/20. Zprvu zmíněné jednodušší vyjádření v archivním inventáři se nachází v jeho třetím svazku, oddíl IV. – Lobkowitz'sche Familien Correspondenz, sign. D 127, pod kterou jsou ve fasciklu uloženy tři dopisy Reginy z Hoyos (jeden Oldřichu Felixovi z Lobkovic, druhý manželu Ferdinandu Albrechtovi z Hoyos, oba z roku 1595, třetí Zdeňku Vojtěchovi z Lobkovic, 1624) a ony dva krátké listy Jana Caramuela, domnělého vnuka Reginy, citované výše v pozn. 125.

¹³¹⁾ Viz pozn. 117. V prvním českojazyčném encyklopedickém slovníku, tzv. Riegrově, a pak i ve Vlastenském slovníku Jakuba Malého se objevují shodné bezejmenné údaje o narození: „*Caramuel z Lobkovic, Jan - ... narodil se 26. 5. 1606 [sic!] v Madridě z otce šlechtice lucemburského a matky pocházející z českého rodu Popelů z Lobkovic, resp. matky rozené z Lobkovic.*“ František Ladislav RIEGER (red.), *Slovník naučný II*, Praha 1862, s. 49; na něm závislý *Vlastenský slovník historický*, Praha 1877, s. 57.

Celé je to kolosální omyl. Boušek špatně přečetl podpis Reginy v jejím listu nejvyššímu českému kancléři Lobkovicovi z 13. července 1624. Nikoli „*Regina von Friess | Wittib | geborne Popeln*“, nýbrž „*Regina von Hoiess | Wittib | geborne Popeln!*“ Rodové jméno začíná jasným „H“, druhá litera vyhlížející přibližně jako znak „ð“ přechází shora pravou smyčkou v písmeno „i“, zbytek se shoduje.¹³²⁾ Toponymum v dataci nejistě čteme: „*Datumb Schloss [Pessenspur] den 13. Julius Ano 1624*“. Každopádně jde o zámek Persenbeug, koupený Ferdinandem Albrechtem z Hoyos roku 1593, zděděný jeho synem Adamem Eusebiem, u kterého Regina zrovna pobývala, ačkoli jej v listu nejmenuje.

Zdržujeme se laciné kritiky, neboť dobře víme, jak obtížně a kolikrát chybně sami čteme podpisy (nejen) v dávných dokumentech, zvláště v soukromých korespondencích.

K vyvrácení omylu postačí obyčejný výčet Regininých životních dat v konfrontaci s vlivnou verzí Josefa Dvořáka (jenž zřejmě nedovedl či nechťel zbořit Bouškovu konstrukci od základu):

Regina, dcera Jana z Lobkovic († 18. 6. 1590) a Johany Novohradské z Kolovrat († 1586), se stala manželkou Ferdinanda Albrechta z Hoyos v Nové Bystřici dne 13. května 1582. Ferdinandovým skonem 2. března 1609 ovdověla. Nikdy více se nevdala. Zemřela 19. května 1627 v městě Hall v Tyrolsku.¹³³⁾

Ani Bouška, ani Dvořáka a nakonec ani Smolíka, jenž to zveřejnil, nezarazil prostý a dávno známý fakt, sice zánik Reginina manželství roku 1609.¹³⁴⁾ Tehdy byl Jan již skoro tříletým chlapcem!

¹³²⁾ LR-RA, sign. D 127, fol. 21–22. Podpis jsme porovnali s jiným Regininým z roku 1595, jenž je téměř identický, jen provedený mladší rukou s „y“ uprostřed a s jedním koncovým „s“, foneticky se neliší, tj. *Regina von Hoyes*. LR-RA, sign. D 127, fol. 19.

¹³³⁾ Životní data Reginy z Hoyos roz. z Lobkovic – bez neznámého dne a roku narození (křtu), pouze odhadovaného „cca 1560“ – čerpáme z práce Karl LEEDER, *Geschichte des Hauses Hoyos in Österreich II*, Wien 1914, s. 279–312; a též z profilů v databázi mnichovské univerzity „Kaiser und Höfe – Personendatenbank der Höflinge der Österreichischen Habsburger in der Frühen Neuzeit“, s odkazy na další literaturu: <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12596>; <http://kaiserhof.geschichte.lmu.de/12597> (přístup 22. 8. 2020). Datum sňatku 13. 5. 1582 v Nové Bystřici (na zámku Jana z Lobkovic) jsme si ověřili ve vydaných kalendářových zápiscích účastníka svatby Viléma z Rožmberka: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s. 468 (pozn. 31). Upozorňujeme ještě na zajímavý vzácný tisk: *Bettbuch Deß Wolgeborenen Herrn Herrn Ferdinandt Albrechten von Hoyß und dessen Gemahel Frawen Regina von Hoyß geborne Poplin von Lobkowitz ...*, Getruckt zu Ingolstatt durch Andream Angermeyer, 1608 [Ingolstadt 1608]: <http://diglib.hab.de/drucke/xb-8262/start.htm> (přístup 22. 8. 2020).

¹³⁴⁾ S korektním denním datem v souvislostech např. již Franz Karl WISSGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande, von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten IV*, Wien 1800, s. 449–450.

Chronologicky i biologicky je vztah „Regina z L. – dcera Kateřina z F. – vnuk Jan C.“ vyložený nesmysl. Dítě by přišlo na svět dříve, než by se jeho zhruba padesátiletá babička (±) stačila jaksi podruhé vdát a porodit mu maminku.

Příbuzenské vazby v nedávno objeveném genealogickém vývodu z roku 1677

Naši pramennou archeologii rozličných výpovědí a výkladů završujeme dosud čerstvým archivním výtěžkem, tj. náčrtem genealogického vývodu Antonia Mayerse Caramuela y Burgos, prasnynovce Jana Caramuela. Vznikl roku 1677 zřejmě jako průba jmenovaného uchazeče (pretendenta) k přijetí do určité vybrané korporace či instituce, neznámo jaké. Dochoval se v Národním archivu v Madridu. Objevil jej historik Jorge Fernández-Santos Ortiz-Iribas a prezentoval v knize o Caramuelově teorii architektury roku 2014, a sice v její biografické části.¹³⁵⁾

Ve vývodu figuruje v páté generaci Antoniových otcovských předků Alžběta z Lobkovic: „*Ysabel de Lobkowitz, mujer de Jacome Caramuel, q[uar]ta abuela del pret[endient]e, fueron progenitores de los Principes de Locovitz. N[atura]l de Luzemburg en Flandes*“ („Alžběta /Eliška/ z Lobkovic, manželka Jakuba Caramuela, čtvrtá bába uchazeče, pocházející z rodu knížat z Lo[h]kovic. Rodilá z Lucemburku ve Flandrech“). A vedle ní v obráceném gardu manžel, praotec rodu: „*Jacome Caramuell, q[ua]tor abuelo del pret[endient]e, n[atura]l de Luzemburg, fui marido de Y[sabel], son progenitores de los Principes de Locobix, grandes de alemania. N[atura]l de Luzemburg en Flandes*“ („Jakub Caramuel, čtvrtý děd uchazeče, původem z Lucemburku, manžel Isabely, pocházející z rodu knížat z Lokobix [!], grandů /aristokratů/ z německé říše. Rodilý z Lucemburku ve Flandrech“).¹³⁶⁾

V další generaci následuje Jakubův a Alžbětin syn Baltazar: „*Balthasar Caramuel, abuelo tercero, n[atura]l de Luzemburg en Flandes*“; a jeho choť Alžběta, jejíž příjmi nedovedeme s jistotou přečíst: „*Ysabel ... , n[atura]l de Luzemburg en Flandes*“.

Od nich vede spojnice k Vavřinci Caramuelovi, takto jejich synu, oženěnému 9. září 1596 s Kateřinou z Frisu: „*Lorenzo Caramuel, a[bue]llo s[egun]do,¹³⁷⁾ ... nat[ur]al de Luzemburg, casso en Madrid con = en S. M[arti]n 9 de sep[tiemb]re de 1596.*

¹³⁵⁾ Jorge FERNÁNDEZ-SANTOS ORTIZ-IRIBAS, *Juan Caramuel y la probable arquitectura*, Madrid 2014, s. 71–72.

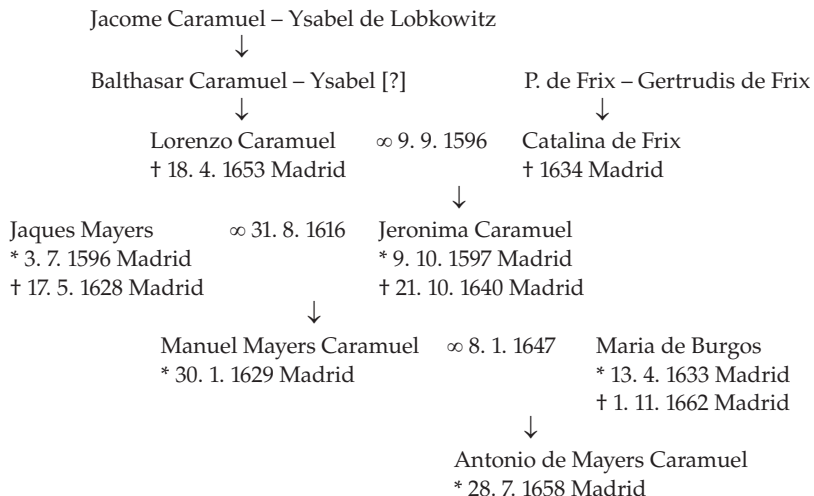
¹³⁶⁾ Vycházíme ze studijní kopie náčrtku, kterou nám laskavě poskytl Jorge Fernández-Santos Ortiz-Iribas v roce 2013, když s námi konzultoval věrohodnost vývodu zvláště s ohledem na Alžbětu z Lobkovic. My zde prezentujeme pouze Caramuely a Frise v jeho levé polovině, nikoli Antoniový předky v mateřské posloupnosti na protilehlé straně.

¹³⁷⁾ Vidíme tu dvě slova vypadající jako „de corps“ (což by se slovem „guarda“ / „guardia“ znamenalo „tělesný strážce“ = *guarda / guardia de corps*), spíše je tam ale chceme vidět. Proto je jako pochybná mijíme; úsek nedovedeme bezpečně přečíst. Hranaté závorky značí buď rozepsané

Murio en S[ant]ja Cruz 18 de abril de 1653. N[atura]l de Luzemburg en Flandes“ („Vavřinec Caramuel, druhý děd, ... původem z Lucemburku, oženěný v Madridu s = /Kateřinou z Frisu/ v kostele sv. Martina 9. září 1596, zemřelý /pohřbený/ 18. dubna 1653 v kostele Svatého kříže. Rodilý z Lucemburku ve Flandrech“); „Catalina de Frix, abuela se[gun]d[a], nacio en Ambers, caso en M[adrid] en S. M[artin] con = Murio en S. Martín año de 1634. N[atura]l de Ambers en Flandes“ („Kateřina z Frisu, druhá bába, narozená v Antverpách, provdaná v Madridu v kostele sv. Martina za = /Vavřince Caramuela/, zemřelá /pohřbená/ roku 1634 v kostele sv. Martina. Rodilá z Antverp ve Flandrech“).¹³⁸⁾

Nad tím jsou ještě vyvedeni rodiče Kateřiny: „*P...o de Frix, tercero abuelo del pre[st]endien[te]. N[atura]l de Ambers en Flandes“*,¹³⁹⁾ „*Gertrudis de Frix, tercera abuela del pre[st]endien[te]. N[atura]l de Ambers en Flandes.“*

Pro jasnost a snazší orientaci znázorňujeme tuto linii schématicky včetně udaných životních dat.

zkratky, nebo naše nejisté čtení, tři tečky v nich buď námi neodhalená krácení, nebo nepřčtená slova či jejich části.

¹³⁸⁾ Až těmito třemi kalendářními daty (9. 9. 1596, 1634, 18. 4. 1653) je námi sledovaná linie časově ukotvená. Jinými slovy, tvůrce vývodu Antonio Mayers dohlédl nejdále do třetí generace předků; věděl, kdy a kde se jeho praděd a prabába vzali a skonali. U báby Jeronímy si byl jistý všemi životními daty, rovněž u děda Jakuba Mayerse a otce Manula Mayerse Caramuela. Těmi se tu však nemůžeme podrobně zabývat.

¹³⁹⁾ Ani tento stereotypní status netřeba překládat, jako výše Baltazarův a Isabelin, mimořádná je pouze zkratka v podobě „P“; znamenající pravděpodobně *Pedro*.

Vývod diametrálně mění všechna vyjádření Jana Caramuela, že je Lobkovicem po matce, resp. po jejich předcích. Bud' se v rodině jeho sestry Jeronýmy tradoval příběh o pramáti rodu Isabele z Lobkovic, nebo si ji Antonio Mayers do rodokmene volně dosadil, ovlivněn prastrýcovým honosným predikátem, měl-li se prokázat alespoň kapkou modré krve.

Každopádně tu spatřujeme fiktivní postavu. Žádná Isabela (Alžběta, Eliška) z Lobkovic, narozená v Lucemburku a provdaná za Jakuba Caramuela tamže, neexistovala.

Odpočítáme-li zpětně generace po třiceti letech od Vavřince Caramuela, jenž přesídlil do Madridu roku 1586 (jak víme odjinud) nesporně ve velmi mladém věku (vzhledem k datu úmrtí), můžeme předpokládat jeho narození kolem roku 1570, Baltazarovo cca 1540 a Jakubovo cca 1510. Ten by se tak oženil okolo roku 1530.

V pramenech se objevuje jediná Alžběta rozená z Lobkovic, žijící v první třetině 16. století: dcera Ladislava I. z Lobkovic († 1505) a Anny rozené Krajířové z Krajků († 1520), provdaná za dolnorakouského šlechtice Vavřince III. z Hofkirchenu († 1493). Jako vdova je připomínána v roce 1500. Nevíme sice nic o jejím dalším životě, ani kdy a kde zemřela, patrně ale spočinula v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Raabsu nad Dyjí v Dolním Rakousku, podle epitafu: „Zde leží pochován *Lorentz Hofkircher von Kolmüntz* se svou manželkou *Elisabet* a dětmi“.¹⁴⁰⁾

Vylučujeme, že by v lobkovicke genealogii chyběla nějaká Alžběta či Eliška, která by v utajení („klauzuře“) vyrostla v Čechách, jako mladistvá panna zmizela do Flander a tam se vdala. Tím méně vdova. Možná nám v ní unikají některé děti zemřelé krátce po narození či v útlém věku (v 15. a 16. století), nikoli však beze stopy dospělí jedinci.

Konečně žádná šlechtična toho jména se v Lucemburku nemohla narodit, vyrůst a vdát se, jelikož v něm Lobkovicové nikdy nesídlili, notabene knížata.

Vývod Antonia Mayerse je realistický do třetí, možná čtvrté generace. *Ysabel de Lobkowitz* na jeho vrcholu je vymyšlenou figurou!

¹⁴⁰⁾ Od přepisu zde upouštíme, odkazujeme pouze na zdroje: F. K. WISSGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels*, s. 356; Paul RENK, (*Grabmäler*) *In und ausser der Kirche zu Raabs V. O. M. B.*, *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien III*, Wien 1859, s. 116; Andreas ZAJIC, „*Zu ewiger gedächtnis aufgericht*“. *Grabdenkmäler als Quelle für Memoria und Repräsentation von Adel und Bürgertum im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit. Das Beispiel Niederösterreichs*, Wien – München 2004, s. 278; Petr ČEHOVSKÝ, *Kamenné skulptury v Podjí 1480–1550*, Olomouc 2012, s. 216.

Fakta a otázky

Z bludiště mystifikací a dohadů se konečně dostáváme na pole kritické historiografie. V první části této kapitoly představíme rodopisná data, jak je v madridských archivech načerpal Jorge Fernández-Santos Ortiz-Iribas a souvisle (fakticky) vložil v své knize z roku 2014. Zásadními otázkami v druhé části naší studii uzavřeme.

Fakta

Lucemburčan Vavřinec Caramuel přicestoval do Madridu roku 1586, aby se dal do služby stálého císařského vyslance Hanse Khevenhüllera („*había viajado a Madrid en 1586 para ponerse al «servicio del conde de Frankenburg, embajador ordinario del emperador Rodolfo de Alemania»*“). Do roku 1596 byl členem jeho osobní stráže. V letech 1597–1605, a pak ještě 1607–1610 sloužil v německé gardě králů Filipa II. a Filipa III. jako halapartník (*archero*). Od 1. května 1608 až do roku 1633 byl členem vlámské gardy halapartníků Filipa III. a Filipa IV.¹⁴¹⁾

Vavřinec se oženil 9. září 1596 s Kateřinou z Frisu, původem z Antverp („*con Catalina de Frisia, natural de Amberes*“). Pro ni to byl druhý sňatek. K oltáři ji provázely Zuzana a Isabela Eva, dcery z prvního manželství s Petrem Holtem / Holtzem (alias Holmem), královským sluhou a členem německé gardy Filipa II. Obřad se konal ve farním kostele sv. Martina. Z jejich dětí, křtěných v tomto chrámu, dospěli jen syn Jan (*Juan*), ústřední postava této studie, a dcery Jeronýma (*Jerónima*) a Anděla (*Ángela*). Prvorozená Jeronýma se provdala za královského halapartníka Jakuba Mayerse, Anděla za blíže neznámého Marcela Compostela, podruhé za gardistu Claudia Racleta.¹⁴²⁾ Kateřina z Frisu a Vavřinec Caramuel vlastnili dům

¹⁴¹⁾ J. FERNÁNDEZ-SANTOS ORTIZ-IRIBAS, *Juan Caramuel*, s. 70–71. Všechna následující fakta přebíráme z této práce, a sice z její první části, třetí kapitoly, oddílu nazvaného: *De Castilla a Flandes: el hijo de un archero del rey*, zejména s. 70–74 (s pozn. 45–72 na s. 107–109). Tedy je zde nebudeme jednotlivě citovat (po sobě v uniformní řadě), ani autorem užitě archivní prameny. Pouze tu upozorňujeme na tři stěžejní instituce, z nichž životopisné údaje čerpal: „Archivo Histórico Nacional, Madrid“, „Archivo Histórico de Protocolos, Madrid“ a „Archivo Histórico Diocesano, Madrid“, v té třetí zvláště z fondu „Parroquia de San Martín, libros sacramentales“ (tj. „Farnost sv. Martina, knihy svátosti“ čili matriky). A také na jeho poznatek, že se v pramenech objevují různé podoby Vavřincova příjmi jako *Cramer*, *Charamuer* nebo *Caramuer*. Časem ustálený tvar *Caramuel* je tedy pokastilštěná verze jména „Kramer / Cramer“ (v moderní němčině „Krämer“). Taktéž přízvisko manželky Kateřiny v podobách *de ffris*, *de ffrisz*, *de Frix* aj., až po usuální *de Frisia*, jsou nejspíš varianty (zkomoleniny) nizozemského příjmení „De Vries“.

¹⁴²⁾ Objevuje se také odlišné příjmi druhého muže Anděly C.: Claudio Rade, královský halapartník, zemřelý v Madridu 25. 10. 1682. Blíže Federico NAVARRO – Conrado MORTERERO

v ulici Juan de Alcarón. V něm oba zemřeli – ona 12. prosince 1634, on až 18. dubna 1653.

Nepominutelné jsou rovněž vazby Vavřince a Kateřiny na členy z původních rodin, byť zatím nejisté. Jak se zdá, nežili v Madridu zcela odloučení ode všech svých příbuzných ze zemí „Beneluxu“. Jistý Hans Cramer byl desátníkem německé gardy v Madridu již od roku 1583. V sídelním městě se časem zabydlela také Filipa de Frisa, též Frisia († 7. října 1658). Hans byl snad Vavřincovým bratrem či bratrancem; Filipa nejspíš Kateřininou neteří („*sobrina ex uxore de Lorenzo Caramuel*“).

Tím je konečně dán základní rastr pokrevních a příbuzenských vztahů Caramuelů a Frisů v Madridu do 50. let 17. století.

Jan Caramuel byl synem vojáka, člena královské tělesné stráže halapartníků. Vyrůstal v Madridu v mikrosvětě rodin elitních vojáků, a to jak urozených, tak měšťanských, pocházejících ze Španělského Nizozemí, Burgundska, říše a pozvolna také z Pyrenejského poloostrova. Vavřinec Caramuel do této society vplynul po desetileté službě u císařského vyslance Khevenhüllera, resp. po svatbě s vdovou po gardistovi Holtzovi (Holmovi). Prameny ovšem nesdělují nic o jeho údajném šlechtictví.

V roce 1639, kdy byl již „na penzi“, podal ve vyžádaném notářském zápisu informaci o svém stavu a původu (v naší věcné parafrázi): „[Já] *Vavřinec Charamuel, královský služebník, halapartník a osobní strážce od času Filipa II., jsem přišel do Španělského království roku 1586 do služby hraběte z Frankenburku, rádného vyslance římskoněmeckého císaře Rudolfa II. Narodil jsem se v Lucemburku jakožto legitimní syn zákonných manželů Baltazara Charamuera a Isabely Bintayser, měšťanů z Lucemburku. Oženil jsem se v Madridu roku 1596 s paní Kateřinou z Frisu, narozenou v městě Antverpy, legitimní dcerou zákonných manželů Petra z Frisu a Gertrudy ..., měšťanů a rodáků z Antverp*“ („*Lorenzo Charamuel criado de su Majestad y su archero y guarda de corps, desde el tiempo del rey don Philipe segundo, Nuestro Señor. - Digo que a mi derecho conviene se reciba información de cómo yo vine a estos reinos de España el año de mil y quinientos y ochenta y seis en servicio del Conde de Franquenbourg, Embajador ordinario del señor Emperador de Alemania Rodolfo, y de cómo soy natural de Lusenburg, hijo legítimo de legítimo matrimonio de Baltasar Charamuel y de Ysabel Bintayser, vecinos de Lucenburg. Y de cómo casé en esta villa de Madrid año de mil y quinientos y noventa y seis con doña Catalina de Fris natural de la ciudad de Anbers, hija legítima de legítimo matrimonio de Pedro de Fris y de Getud ..., su mujer, vecinos y naturales de la ciudad de Anbers.*“)¹⁴³⁾

- Gonzalo PORRAS, *La nobleza en las armas. Noble guardia de arqueros de corps*, Madrid 1995, s. 148–149 (č. 605).

¹⁴³⁾ Dokument, nadepsaný *Informacion de la persona y calidad de Lorenzo Caramuel archero del Rey*, se dochoval v biskupském archivu ve Vigevanu v písemné pozůstalosti Jana Caramuela. V reprodukci je dostupný v biografii J. VELARDE LOMBRAÑA, *Juan Caramuel*, s. 13 (jak

Vavřinec Caramuel tedy nebyl očividně ani nizozemským šlechticem, ani dvorským matematikem, astrologem či vojenským inženýrem Rudolfa II. v Praze, ani pak (po r. 1600) Filipů III. a IV. v Madridu!

Kateřina z Frisu nebyla evidentně ani Češkou, ani potomkyní knížat z Lobkovic, jak Jan v dospělosti (daleko od Madridu a po její smrti) mlhavě roztrušoval!

Otázky

Byl Jan Caramuel skutečně pokrevně spřízněn s knížaty z Lobkovic, tím vzdáleně i s mnoha šlechtickými rodinami střední a jižní Evropy?

Na tuto primární otázku naší studie odpovídáme záporně, nebyl. Neprokazuje to žádný objektivní pramen. Pokud se neobjeví doklad/y s jasnými daty, svědčícími nevyvratitelně o biologickém vztahu některého z jeho reálných předků s někým z rodu Lobkoviců v 15. či 16. století, je nutné mít jakékoli další úvahy či spekulace o takovém spříznění za plané a fantastické.

Proč se Jan Caramuel vydával za příbuzného knížat z Lobkovic?

Naše hypotéza: Caramuel zušlechtil svůj středostavovský měšťanský původ, protože chtěl prorazit do horních pater společnosti, a sice do jediné pro něj myslitelné vrstvy vysokých církevních hodnostářů (prelátů). Nechtěl žít v ústraní kláštera, dokonce ani svého mateřského La Espina, do něž se odmítl po studiích v Lovani vrátit.¹⁴⁴⁾

výše avizujeme v pozn. 11); v přepisu v knize Héctor HERNÁNDEZ NIETO, *Ideas literarias de Caramuel. Edición crítica, traducción, bibliografía y notas de las epístolas preliminares*, Barcelona 1992, s. 118. Nejasné přízvisko Gertrudy přečetl Héctor Hernández Nieto jen zčásti v podobě „Lob-is“, z čehož usoudil, že Kateřina byla dcerou „de Pedro Fris y de Gertrudes Lobkowitz.“ Tamtéž, s. 29. To je ovšem omyl, autorovo přání. (S tím jsme se již setkali!). Samozřejmě jsme se je pokoušeli z reprodukce rozluštit, žel neúspěšně. Při vši snaze a nejlepší vůli tam vidíme něco, co se podobá „Lobeefsis“. Jistě však nejde zkomoleninu predikátu českého rodu. Žádná Gertruda z Lobkovic narozená v Antverpách, sousedka neboli měšťanka (*vecina*) tamtéž, nikdy neexistovala.

¹⁴⁴⁾ Jean Coëne, od 1. 2. 1640 prozatímní generální vikář cisterciáckého řádu ve Španělském Nizozemí, navštívil záhy po tomto datu klášter Dunes v Bruggách mj. s úmyslem vykázat Caramuela zpět do Španělska. Narazil ovšem na tuhý odpor opata Campmanse. Po jeho smrti roku 1642 se střetl přímo s Caramuelem při pořádání opatské volby. Nejednotnost a nedisciplinovanost konventu přesáhly tehdy všechny meze. Tento hrubý náčrt čerpáme z on-line slovníku: http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Coene,_Jean (přístup 12. 5. 2020). Nepochybně by si zasloužil prověřit a zpřesnit studiem v belgických rádových archívech.

Cesta k biskupskému svěcení pro něj vedla přes opatské a vikářské tituly, jakož i církevně-správní úřady, za neustálého projevování loajality habsburské dynastii a intelektuální angažovanosti. Stačí připomenout jeho politické spisy *par excellence*: *Philippus prudens* a *Pax licita demonstrata*. První zhotovil o své vůli, druhý ochotně na objednávku.

Poté, co opustil Španělské Nizozemí, obdařen zatím jen prázdnou cisterciáckou titulaturou pro Britské ostrovy a opatstvím v Disibodenbergu, přičemž ale s reputací znamenitého učence,¹⁴⁵⁾ zakotvil ve Frankfurtu nad Mohanem v blízkosti mohučského arcibiskupa Anselma Kazimíra Wambolta z Umstadtu.¹⁴⁶⁾ Natolik jej přesvědčil o svých schopnostech a erudici, okouzlit svým intelektem a obratností, že se od něj záhy dočkal nominace na uvolněný post mohučského sufragána, spojený s titulem misenského biskupa. A přestože pak musel vědět či alespoň tušit, proč byl v Římě konfirmační proces přerušen, fakticky zastaven, nezdráhal se po letech oslovit arcibiskupova nástupce Jana Filipa ze Schönbornu, ba předepsat mu, jak má o jeho obnovení požádat. Na kurfiřtovo klidné, leč pádné odmítnutí reagoval ihned urážlivým listem, za nějž se pak musel kát.

Taková „proradná“ odepření a zneuznání, jak je úkorně vnímal, jej rozněcovala. Jeho temperamentní povahu vystihl již Adam Adami roku 1648 známým výrokem: „*Caramuel má rozumu za osm, výmluvnosti za pět, soudnosti sotva za dva*“.¹⁴⁷⁾ Za muže málo prozravého jej téhož roku označil rovněž Fabio Chigi, dosud jeho „přítel“ a podporovatel.¹⁴⁸⁾

¹⁴⁵⁾ Čímž ovšem tehdejšího generálního guvernéra v Bruselu Francisca de Melo neohromil, přestože se nadmíru snažil získat jeho náklonnost. Viz pozn. 67.

¹⁴⁶⁾ V rodinném archivu je dochována korespondence Václava Eusebia z Lobkovic s kurfiřtem Anselmem Kazimírem z května až července 1644, neobsahující sice žádné zmínky o Caramuelovi (pobývajícícm zatím ve Špýru), dokládající však arcibiskupovu povědomost o Lobkovicově rodové a společenské prestiži a politickém významu. LR-RA, sign. D 220. Kniže byl čerstvě rytířem Řádu zlatého rouna (od září 1643) a členem dvorské válečné rady (od března 1644); záhy jejím viceprezidentem (od 1. 8. 1644).

¹⁴⁷⁾ „*Author habet ingenium quidem ut octo, eloquentiam ut quinque, iudicium ut duo*.“ Adamiho pseudonymní práci citujeme v pozn. 72, zde tedy jen krátce s udáním strany: *Anti-Caramuel sive Examen*, s. 16. S touto invektivou se Caramuel vypořádal po svém ve třetím vydání knihy *Pax licita demonstrata*: „*Tak jsou vyměřeny můj rozum a má výmluvnost a soudnost v Humanově knize, avšak nicotné jsou bouřky bez blesků, jako i blesky, které nezasahují*“ („*Hae sunt ingenii, eloquentiae, & prudentiae meae ad libram Humani mensurae, sed malo habere fulmina, quae careant fulgure; quam fulgura – aut fulgores etiam – quae fulminibus careant*“). Opět zkráceně: *Sacri Romani Imperii Pax ... Scripsit Caramuel. Editio tertia & correctior & auctior*, [Videň 1649], s. III.

¹⁴⁸⁾ V dopise kardinálu Pancirolimu z 20. 3. 1648. Viz pozn. 74.

Každý slíbený episkopát si neprodleně vystavil na „vizitku“. Nečekal na konfirmace ani instalace.¹⁴⁹⁾

1.) Designaci misenským biskupem měl v titulatuře od roku 1645 do roku 1654 (viz obr. 3), čili ještě dvě léta po skandálním *faux pas* s kurfiřtem Schönbornem!

2.) Roku 1655 ji nahradil dvěma čerstvými nominacemi: k neexistujícímu, zatím plánovanému biskupství v Hradci Králové v Čechách a k titulárnímu biskupství v Risanu na západním Balkáně, dnes v Černé Hoře, jak se jimi blýsknul v knize o karmelitánu Dominikovi od Ježíše a Marie.¹⁵⁰⁾ Obě obdržel od Ferdinanda III. náhradou za úřad pražského světicího biskupa, na který aspiroval již od podzimu 1653. Ten „přenechal“ Harrachovu hofmistru Cortimu (konsekrovanému 22. 6. 1654). Císařovo odškodnění jej však neuspokojilo. Trpce se o tom vyjádřil v jednom svém dobovém kázání: „Člověk se nesmí spoléhat na svá povýšení, pokud se dějí z blahovůle knížat, a ne z vlastních zásluh!“¹⁵¹⁾

3.) Až roku 1657 dosáhl kýženého biskupského svěcení. Jeho satriansko-campagnská diecéze v Neapolském království o velikosti větší farnosti ovšem zdaleka nepatřila ani k nejbohatším, ani nejprestižnějším. A tak jakmile obdržel roku 1670 nominaci od španělského krále Karla II. na arcibiskupství v Otrantu, rázem si ji přidal do titulatury: *archiepiscopus Hydruntinus designatus*, atp.¹⁵²⁾ Papežského potvrzení se však nedočkal.

¹⁴⁹⁾ Jistěže mnoho duchovních v raném novověku vkládalo povyšující designace do svých titulatur, ale takovou plejádu, jakou za život sesbíral a vystavil Caramuel, bychom sotva u koho našli.

¹⁵⁰⁾ *Caramuelis Dominicus: hoc est Venerabilis P. Domminici a Jesu-Maria, Parthenii Ordinis Carmelit. Excalceat. Generalis, virtutes, labores, prodigia, ecstases, et revelationes; ... Avthore: Reverendiss. & Illustriss. D. D. Ioanne Caramvele, S. Theol. Doctore, Monsserratensium & Disenbergensium Abbate, Sacrae Caesareae Majestatis Sacellano, Concionatore, Consiliario, denominato Episcopo Rosonensi, & Regino-hratzensi, Viennae in Austria. Apud Matthaem Cosmerovium, Sacrae Caesareae Majestatis Aulae Typographum, anno a ChrIsto Del fILIo è Marla nato [Videñ 1655].* O Caramuelově nominaci k zatím „virtuálnímu“ biskupství v Hradci Králové blíže A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 327, 544 (pozn. 112); J. ZOUHAR, *Papež Alexandr VII.*, s. 118–119; k titulárnímu biskupství v Risanu („Titularbistum von Risan“, v prameňech ovšem jako „Bistum von Rosonia in partibus infidelium“) Walter FRIEDENSBURG, *Regesten zur deutschen Geschichte aus der Zeit des Pontifikats Innocenz' X (1644–1655). Aus der Abtheilung „Lettere“ des Vatikanischen Geheim-Archivs, Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken V*, Rom 1903, s. 94 (č. 493, 494), a zejména 122 (č. 688); okrajově též Joachim BAHLCKE, *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart 2005, s. 105.

¹⁵¹⁾ A. CATALANO, *Juan Caramuel Lobkowitz*, s. 375–379; TÝŽ, *Zápas o svědomí*, s. 327.

¹⁵²⁾ Zdá se, že ji prvně vystavil ve svém posudku na knihu *Mirabilis vita et mirabiliora acta Dei vener. servi Toribii Alfonsi Mogrobesii Limani Archipraesvylis ... [Řím 1670]*, otištěném v jejím úvodu: *Illustrissimi & Reverendissimi D. D. Ioannis Caramuel S. S. Theologia Doctoris & Professoris etc., Campaniensis & Satrianensis Episcopi, denominati Archiepiscopi Hydruntini – Censura, datovaném: Romae Calendis Februarii M. DC. LXX.* Srov. titulaturu před pozn. 98.

4.) Týž panovník mu zakrátko udělil biskupství Vigevano v Lombardii s mensálním statkem Acqualunga. Přitom nabyl i dekorativního titulu hraběte ze Zeme (*Conte di Zeme*), spjatého od prvopočátku s biskupstvím.¹⁵³⁾ Slavnostní instalaci měl 27. září 1673.¹⁵⁴⁾ Stal se tak ordinářem v sufragánní diecézi milánského arcibiskupství. A nejspíš právě k němu, nikoli k trvale obsazenému otrantskému, po čase „přilnul“. Ve své knize *Architectura civil recta y obliqua*, vydané roku 1678, se představil podivně jako: „*nyní arcibiskup-biskup ve Vigevano*“ („*ahora Arçobispo-Obispo de Vegeven*“).¹⁵⁵⁾ Pravděpodobně tím vyjádřil příležitostné ordinační zastupování dlouhodobě nepřítomného metropolitě, kardinála Alfonse Litty, zemřelého v Římě 28. srpna 1679. Poté se již za milánského arcipastýře tajemně nevyhlašoval, ani za žádného jiného.¹⁵⁶⁾

5.) Až ve věku 75 let poněkud polevil v okázalé autoprezentaci. Ve své poslední publikaci *Leptotatos latine Subtilissimus*, věnované konstrukci umělého filozofického jazyka, se úmyslně zdržel výčtu svých hodností a úřadů. Spokojil se s dvěma stěžejními: „*biskup ve Vigevano, hrabě ze Zeme, etc.*“ („*Ioannis Caramuel Episcopi Viglevansensis, Comitit Zemidae, etc.*“).¹⁵⁷⁾ Nicméně se v ní objevují slova o lobko-

¹⁵³⁾ Zeme se nachází zhruba 23 km jihozápadně od Vigevano; statek zaniklého cisterciáckého opatství *di Santa Maria d'Acqualunga* (poblíž obce Frascarolo) týmž směrem přibližně 40 km. Historická data obou držav vigevanského biskupství pomijíme s poukazem na jejich dějepisné vylíčení v knize vydané tři roky před Caramuelovým nástupem: *La Chiesa di Vigevano opera di Carlo Stefano Brambilla, Cancelliero, Ragionato & Archivista d'essa Citta ... Dedicata All' Illustriss. e Reverendiss. Monsig. Gerol[ajmo] Visconti, Abbate di Santa Maria d'Acqualonga, Conte di Zeme, Regio Consigliere, e Vescovo di Vigevano*, in Milano, nella Stampa delli fratelli Camagni vicini alla Rosa (bez vročení) [Milán 1669 nebo spíše 1670, dle autorova úvodního věnování datovaného ve Vigevano 23. 12. 1669].

¹⁵⁴⁾ J. VELARDE LOMBRANA, *Juan Caramuel*, s. 343.

¹⁵⁵⁾ *Architectvra Civil Recta y Obliqua, Considerada y Dibxada ... por Don Iuan Caramuel, Monje Cisterciense, Dotor y Professor de Santa Theologia en la Universidad de Lovayna, y ahora Arçobispo-Obispo de Vegeven, Conde de Zem, etc. del Consejo de Su Magestad etc.*, En Vegeven. En la Empreñta Obispal por Camillo Corrado. Año de MDCLXXVIII [Vigevano 1678]; shodně v druhém svazku z téhož roku.

¹⁵⁶⁾ Z nepřeborné literatury o milánské arcidiecézi v dané době vyzdvihujeme alespoň první životopis kardinála Litty z roku 1691 (zkráceně): *La Gloria de Governi Ecclesiastico, e Laicale nelle azioni esemplarissime del Cardinale Alfonso Litta, Arcivescovo di Milano, e Principe del Sac. Rom. Imperio ... da Francesco Maria Bordochoi ...*, in Bologna nella Stampa Camerale. M. DC. XCI. [Bologna 1691] a zajímavou stať o Littově nástupci Viscontim (od 23. 6. 1681, po dvouletém období sedisvakance), založenou na pramenech: Fabrizio PAGANI, *Un episcopato poco conosciuto: Federico Visconti arcivescovo di Milano*, in: Davide Daolmi (ed.), Carlo Donato Cossoni nella Milano spagnola, Lucca 2007, s. 67–82.

¹⁵⁷⁾ *Ioannis Caramvel Episcopi Viglevanensis, Comitit Zemidae, etc. Leptotatos latine Sybtillissimvs. Est Opus Ingeniosum & Novum, Sublimium Scientiarum Professoribus maxime necessarium ...*, Viglevani, Typis Episcopalis, apud Camillum Conradam ... M. DC. LXXXI. [Vigevano 1681].

vickém původu z pera Lorenze Mayerse Caramuela v rámci jeho oslavné epištoly *ad autorem*: „Pochází po předcích z českého rodu Lobkoviců - velmi ctěného pro služby rakouskému domu, zvláště za vlády císaře Karla V. - jehož nejjasnějšího příjmení užíval v mnoha publikacích“ („*Avitus ejus sanguis, pro Austriaca Domo, & praecipue sub Carolo V. Imperatore fusus honorat in Bohemia Lob Kovvitziam Familiam, qua in multis Instrumentis Publicis „Serenissimae“ cognomentum obtinuit*“).¹⁵⁸⁾ Touto zdánlivě nestrannou připomínkou oblíbeného synovce, biskupa v Gaetě, Jan symbolicky zpečetil svou bizarní „ságu“ rodů Frisů a Lobkoviců.¹⁵⁹⁾

Bernard Ignác z Martinic tudíž asi mnoho nepřeháněl, napsal-li 4. března 1653 v svém pamfletu do Říma kardinálu Fabiu Chigimu: „*Veškeré řízení církve v tomto království závisí na jediném mnichu Caramuelovi, ... je to člověk (jak je zřejmé z jeho Teologie, vytištěné před rokem ve Frankfurtu, i z jiných spisů) velmi svévolný v názorech na uvolňování poslušnosti zákonům Božím, přirozeným i církevním, má svrbění po novotách ...*“; s gradačním závěrem: „*hodnost generálního vikariátu a oficalátu byla přenesena na jediného mnicha Caramuela, člověka oplývajícího názory neobvyklými a povážlivými, plnými nebezpečí, muže vášnivého ducha, neznalého řeči, zákonů ani zvyklostí tohoto království*“.¹⁶⁰⁾

Proč si Jan Caramuel vybral český rod pánů / knížat z Lobkovic?

To věděl pouze on sám. Faktem je, že jméno rodu u španělského dvora s uznáním a respektem rezonovalo bezpochyby již v druhé půli 16. století. Vavřinec Caramuel sloužil jako „bodyguard“ několik desetiletí v královských rezidencích. Předtím jednu dekádu u vyslance Khevenhüllera, z toho asi jedenáct měsíců roku 1592 v Praze. Čili již od otce mohl Jan slyšet zkazky o předních rodech v dalekém, pro něj exotickém Českém království.

¹⁵⁸⁾ *Illustrissimi & Reverendissimi Domini D. Laurentii Mayers de Caramuel, Episcopi Cajetani, de his Oculatissimis Dissertationibus & Inventis ad Autorem Epistola*. Tamtéž, s. 17-18 (zde s. 17). Antroponymum „Lobkowitz“ zde přepisujeme věrně, jak bylo vysázeno. S mezerou za první slabikou a s počáteční majuskulí v odděleném zbytku slova i s dvěma jednoduchými „v“ místo jednoho dvojitého.

¹⁵⁹⁾ Trebaže ji všichni Mayersové Caramuelové asi úplně dobře neznali, nebo se s ní neidentifikovali. Evidentně Antonio Mayers v roce 1677. Ani těmito synovci se tu nemůžeme blíže obírat. Jen krátce upozorňujeme na článek o knihovně Manuela Mayerse, otce Antonia, v němž je zpočátku představena jeho závěť: José Luis BARRIO MOYA, *La librería de Manuel Mayers Caramuel, contraste de oro y plata de Felipe IV y Carlos II (1693)*, Cuadernos para Investigación de la Literatura Hispánica 21, 1996, s. 181-210.

¹⁶⁰⁾ A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 323-324. Úplný text pamfletu v českém překladu zpřístupnil TÝŽ, *Dva hanopisy na spolupracovníky kardinála Harracha*, Souvislosti. Revue pro literaturu a kulturu 13, č. 3-4, 2002, (s titulem *O misera Boemia...*), s. 53-61 (zde s. 58). V obou publikacích jsou dobře vysvětleny jak politický kontext, tak Martinicovy pohnutky.

Někteří Lobkovicové do Španělska cestovali. Zmíníme pouze jednoho. Roku 1630 zavítal do Madridu jednadvacetiletý Václav Eusebius, 2. kníže z Lobkovic. V metropoli navštěvoval zejména tetu Luisu z Pernštejna, váženou a vlivnou abatyši kláštera Descalzas reales; a také se pravděpodobně dočkal příjeti Filipem IV. Kníže byl spřízněn s mnoha španělskými rody, jednak po babičce Marii Manrique de Lara y Mendoza, jednak po tetě Janě vévodkyni z Villahermosy, rozené z Pernštejna.¹⁶¹⁾ Titul „el Príncipe de Lobkowicz“ tedy jistě zazníval v jejich palácích, a nejspíš také doléhal do madridských ulic, tržišť, hostinců, kostelů a klášterů, dokud mladý kavalír neopustil město a království.

Tímto příkladem se hlavně pokoušíme předejít iluzorní námitce, že by Španěl Caramuel zajisté neužíval svévolně jména šlechtického rodu z Čech, o němž by v Hispánii nikdo jakživ neslyšel. Jak by k němu jinak přišel, než příbuzensky?

Proč k tomu byli soudobí Lobkovicové lhostejní?

Ani na tuto otázku nedokážeme jednoznačně odpovědět. V stěžejním archivu knížecí primogenitury se nenachází sebemenší stopa po kontaktech členů lobkovicého rodu s Janem Caramuelem, pomineme-li ony dva jeho nevýznamné listy z roku 1651 (citované v poznámce 125). Nedopisovali si s ním.¹⁶²⁾ Ani centrální úředníci v Lobkovicím paláci na Pražském hradě o něm, pokud víme, knížeti Václavu Eusebiovi ani kněžně Johance rozené Myškové ze Žlunic nereferovali.¹⁶³⁾ Jakoby je vůbec nezajímal.

Je ovšem nutné vzít v potaz, že Caramuel v oficiálním styku lobkovicův přídomek vynechával. A také, že byl chráněncem císaře Ferdinanda III., kardinála Haracha a také nejvyššího českého purkrabí Martinice (toho však jen do roku 1652). O český inkolát neusiloval, ani to neměl zapotřebí ve své pozici neinflunovaného

¹⁶¹⁾ O cestě Václava Eusebia z Lobkovic do Španělska roku 1630, dosud neznámé, a o jeho příbuzenstvu na poloostrově detailně a v souvislostech: Pavel MAREK, *Španělský královský dvůr očima české šlechtičny. Luisa z Pernštejna v procesu politické a kulturní komunikace mezi Prahou, Vídní a Madridem*, Folia Historica Bohemica 27, 2012, s. 7–39 (zde zvláště s. 36–37); TÝŽ, *Pernštejnské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*, Praha 2018, s. 366–373. Srov. pozn. 34.

¹⁶²⁾ V podrobném inventáři LR-RA z roku 1858 s jednotlivě rozepsanými korespondenty, zde z řad duchovenstva, Caramuel nikde nefiguruje. Pořadatelům archivu Kašparu Bouškovi a zvláště Josefu Dvořákovi žádné dopisy zajisté neunikly, o tom netřeba pochybovat.

¹⁶³⁾ Pokud by měl kníže, pobývajíc často ve Vídni, o stálou komunikaci s ním zájem, odrazilo by se to markantně jak v jeho osobní korespondenci, tak v nařízeních (punktech) úředníkům, jakož i v jejich zprávách či účetních dokladech. A pokud by snad kníže a s ním třeba Kryštof Ferdinand z Lobkovic měli výhrady ke Caramuelově vystupování, nebo jej dokonce vinili z li-coměrného přivlastňování si jejich dobrého jména, dochovaly by se o tom jistě četné dokumenty nejen v lobkovicím archivu, nýbrž i v centrálních archivech v Praze a ve Vídni.

opata emauzského kláštera. Počátkem roku 1654 však musel náhle slíbit panovníkovi věrnost a poddanství, aby mohl dát vložit zakládací listinu a jednu donaci pro konvent do desek zemských.¹⁶⁴⁾ Cizinci k nim neměli přístup. Caramuel se tak stal formálně poddaným českého krále kromě španělského z téže dynastie.

Hlavní důvod ovšem spatřujeme v nadhledu představitelů rodu, zejména knížete a zaháňského vévody Václava Eusebia. Caramuelovi jeho „pseudonym“ nebral. Beztak jej Caramuel sám ještě v Praze opustil. Ani okázalými lichotkami se kníže nedal vyvést z míry (v dedikaci třetího vydání knihy *Sacri Romani Imperii Pax*).¹⁶⁵⁾ Pokud (by) kdy viděl (v knize *Philippus prudens*) nebo se doslechl, že je opat potomkem portugalských a dánských králů, magnátů Frisů a prvního knížete z Lobkovic ze 13. století, nejspíš (by) to přešel s pobaveným výrazem v tváři.

Závěr

Kastilci odedávna označují člověka, jenž se lživě vydává za uroence a aristokrata, slovem „*principote*“ (= knížátko) ve smyslu hochštapler. Etymologie slova je nasnadě.

Již velký renesanční prozaik Miguel de Cervantes y Saavedra vystihl obecně sdílený náhled (nejen) Španělů na takového arivistu daleko od domova: „*Vždyť ten, kdo je mimo svou vlast a koho tu nikdo nezná, snadno může vydávat za rodiče kohokoli a s jistou chytrostí a důmyslem budit svým chováním zdání, že je potomkem slunce i měsíce.*“¹⁶⁶⁾ Anebo jak pronesl antropolog Murphy v obecnější rovině: „*To, že jsou rodokmeny užitečnými společenskými pohádkami, bylo jasné už od chvíle, kdy první člověk předstíral, že pochází z jiného rodu, aby tak získal nějaké výhody.*“¹⁶⁷⁾

Jan Caramuel takovou pohádku o sobě vytvořil, jako mnoho dalších ambiciózních vzdělanců v té době, poměrně však rafinovanou („*s jistou chytrostí a důmyslem*“). Ohromující je její účinek. Po 380 let byla buď jednoduše přijímána, nebo kladně (re) interpretována, nanejvýš zpochybňována, nikdy však důkladně pramenně-kriticky

¹⁶⁴⁾ Podrobnosti a kontext zachycují písemnosti v Národním archivu v Praze, Stará manipulace, inv. č. 227, sign. B 45/2/10, B 45/2/13 a B 45/2/15, kart. 142, 143. Dvě z nich zpřístupnil Leander HELMLING (ed.), *Die Urkunden des königlichen Stiftes Emaus in Prag II (1415–1885)*, Prag 1914, s. 238 (č. 176), 240–241 (č. 178).

¹⁶⁵⁾ Jeden exemplář díla se nachází v knihovně knížecí primogenitury, neboli v Roudnické lobkovické knihovně. Neobsahuje ovšem žádné komentáře či glosy ke Caramuelově devótní dedikaci, resp. nikde žádné rukopisné připsy či poznámky. Svazek se dochoval ve stavu nedotčeném, dalo by se říci „nečteném“.

¹⁶⁶⁾ MIGUEL DE CERVANTES Y SAAVEDRA, *Persiles a Sigismunda. Severský příběh*, Praha 2016, s. 126 (překlad Josef Forbelský).

¹⁶⁷⁾ R. F. MURPHY, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, s. 102.

verifikována a vyjasněna. Badatelé zkrátka nevěřili, a většinu z nich ani nenapadlo, že by tak originální učenec evropského formátu, o němž a zvláště o jeho díle vyšlo a stále vychází bezpočet důležitých publikací,¹⁶⁸⁾ mnich a biskup, mohl být takovým tristním *principote*.

Zpočátku jsme chtěli hlavně vyvrátit tradovaný nesmysl o Janově babičce Regi-ně z Lobkovic, a snad se i dobrat nějakého pozitivního vysvětlení; nakonec jsme zvolili mnohem delší a těžší cestu *ad fontes* napříč periodou. Výsledkem je naše důvodné odmítnutí, zformulované výše v odpovědi na klíčovou otázku.

Nebylo pochopitelně v našich silách a možnostech zvládnout veškerou dostupnou materii, tím méně dosud neodkrytou či opomíjenou. Doufáme proto, že naše zevrubná práce vyvolá zájem badatelů o hlubší studium pramenů (nejen) na dané téma, aby obraz Jana Caramuela nabýval na plnosti, ostrosti a plasticitě. Kromě toho, co sám o sobě napsal a namluvil na věčnou památku.

¹⁶⁸⁾ Jejich bázi nazvanou „Bibliographia Caramueliana“ vytvořil a donedávna doplňoval Jacob Schmutz: <https://web.archive.org/web/20070703162930/http://www.ulb.ac.be/philoscholasticon/bibcaramuel.html> (přístup 16. 9. 2020).

Stanislav Kasík - Soňa Černocká - Petr Kopicčka

JUAN CARAMUEL Y LOBKOWICZ.

Issues Pertaining to Interpretations of his Origin

SUMMARY

For 380 years already, Juan Caramuel has been genealogically connected with the Bohemian noble Family of Lobkowicz. Initially, it was Juan Caramuel himself who vaguely claimed kinship with the family, namely in the book entitled *Philippus prudens* which was published in Antwerp in 1639. The next vague statements published during Caramuel's life (1606-1682) were also made by him - they can be found either in his materials or in his oral statements (dictations) that are contained mainly in the works by Lorenzo Crasso entitled *Elogii d'huomini letterati* (Venice, 1666) and by Nicolás Antonio entitled *Bibliotheca Hispana sive Hispanorum* (Rome, 1672). These statements than to a greater or lesser extent influenced many other authors interpreting Caramuel's origin during the 18th and 19th centuries. Yet a true breakthrough came only with the statement by Josef Smolík and František Ekert published in *Otto's Encyclopedia* from 1892, which reads: "He used to write his name y Lobkowicz pursuant to his grandmother Regina of Lobkowicz, the daughter of Jan the Younger of Lobkowicz at Zbiroh and Točník († 1590)." Modern researchers still refer to this statement, especially the Central European ones. However, many of them also continue to draw from the above-mentioned 17th-century authorities, and especially from the first published biographical book by Jacopo A. Tadisi entitled *Memorie della vita di Monsignore Giovanni Caramuel di Lobkowitz vescovo di Vigevano* (Venice, 1760), from biographical dictionary *Hijos de Madrid* by Joseph A. Álvarez y Baena (Madrid, 1790) or else from other biographical dictionaries or the latest biography of Caramuel by Julian Velarde Lombraña entitled *Juan Caramuel - Vida y obra* (Oviedo, 1989). From the latter, they use mainly the previously unknown Caramuel's quote of his original confession made in his letter to Pierre Gassendi from January 25, 1645, which reads: „matre Bohema & patre Lutzelburgensi natum”.

The presented study introduces relevant interpretations across the given period and puts them in appropriate contexts. The first part summarizes Caramuel's biographical facts according to the current state of knowledge and presents a range of formulations pertaining to his origin that can be found in modern scientific literature. The second part focuses on authentic statements by Caramuel regarding his parents and ancestors from the House of Lobkowicz - they can be found mainly in

the above-mentioned treatise *Philippus prudens* and in several reviews of this treatise as well as in his book *Mathesis audax* from 1644, in the above-mentioned letter to Gassendi and finally also in his stark letter addressed to Elector of Mainz Johann Philipp von Schönborn from October 29, 1652. Subsequently, his family origin is interpreted in the context of works published during his life and in the context of representatively chosen biograms from the 18th and 19th centuries including Caramuel's biography by Tadisi and up to the publication of the above-mentioned statement about Regina of Lobkowitz from 1892. The fourth chapter reveals the authors of this statement - namely Kašpar Boušek and Josef Dvořák, in the Lobkowitz family archives - and disproves their respective nonsensical interpretations from 1816 and 1858. Furthermore, attention is paid to a genealogical deduction made by Caramuel's grandnephew Antonio Mayers in 1677, which has been recently discovered by Spanish historian Jorge Fernández-Santos Ortiz-Iribas. It is a brief draft in which the first, undated generation of Caramuels includes heretofore unknown *Ysabell de Lobkowitz*, who imaginarily dates to the first third of the 16th century if we were to count the generations. She is characterized as the offspring of the Princes of the House of Lobkowitz; she was supposedly born in Luxemburg where she later married certain Jacob Caramuel - yet her existence was disproved, and this character is thus fictitious. The last, sixth chapter, is divided into two parts, one dealing with facts and the other with questions. The first part draws from archive material found and processed by the above-mentioned Spanish historian and reveals the real identity and origin of Juan Caramuel's parents. No official documents labeling them as descendants of noble families or as people of noble origin were found! This enables us to give a negative answer to the main question posed in the second part - that is: Was Juan Caramuel really kindred with the Princes from the House of Lobkowitz and thus distantly also with many noble families from central and southern Europe?

Translated by Daniela Reischlová

Petra Oulíková

POZNÁMKA K HLAVNÍMU OLTÁŘI V KOSTELE JMÉNA JEŽÍŠ V TELČI*

ABSTRACT

Notes on the High Altar in the Church of the Holy Name of Jesus in Telč

The study deals with the high altar in the former Jesuit Church of the Holy Name of Jesus in the town of Telč. It discusses iconography and artists who participated in the decoration of the early baroque altar in the 1660s as well as of the late baroque altar which replaced the original one in the 1740s.

Key words: Telč – Jesuit art – Františka Slavatová of Meggau – Karel Škréta – Daniel Gran

Malebné a poklidné jihomoravské město Telč se v polovině 17. století stalo dalším sídlem jezuitského řádu v bývalé české jezuitské provincii. Byla zde založena kolej a dům třetí probace.¹⁾ Telčské panství patřilo v předchozím století pánům z Hradce. Adam II. z Hradce (1549–1596), jenž uvedl jezuitu do svého rezidenčního města v roce 1594, postoupil jindřichohradeckým otcům patronátní právo ke kostelům

* Tato studie vznikla v rámci výzkumného projektu NAKI II, Telč a jezuité, řád a jeho mecenáši (kód DG16P02M043).

¹⁾ Literatura výběrově: Vlasta KRATINOVÁ – Bohumil SAMEK – Miloš STEHLÍK, *Telč, historické město jižní Moravy*, Praha 1992, s. 105–108; Dušan FOLTÝN a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 675–679; Pavla SVOBODOVÁ (=ZVOLÁNKOVÁ), *Jezuitský kostel Jména Ježíš a ostatní jezuitské stavby v Telči*, Památky Vysočiny 2008/2009, s. 203–229; Jiří KROUPA (ed.) – Ondřej JAKUBEC, *Telč. Historické centrum*, Praha 2013, s. 57–66; Ondřej HNILICA, *Kolej a sakrální prostory ve městě a blízkém okolí*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Petra Hnilicová (edd.), *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši. Katalog výstav*, Telč 2020, s. 23–36.

a farám na svých panstvích. Předáním patronátních práv chtěl zajistit kontinuitu katolické konfese i v případě, že by panství dostalo jiného majitele.²⁾ O faktický příchod Tovaryšstva do Telče se zasloužila až hraběnka Anna Marie Františka Slavatová z Chlumu a Košumberka, rozená z Meggau (1610–1676), vdova po Jáchymu Oldřichovi Slavatovi (1606–1645).³⁾

Hraběnka Slavatová byla štědrá příznivkyní jezuitského řádu. Fundaci nové koleje zajistila kapitálem 50 000 zlatých a hospodářským dvorem ležícím nedaleko města, za což byla generálem řádu v roce 1654 oficiálně jmenována zakladatelkou koleje.⁴⁾ Celkem prostá a nenáročná stavba koleje byla realizována v letech 1651–1654. Jezuité však neměli zpočátku vlastní chrámovou budovu, a tak mše museli sloužit nejdříve ve farním kostele sv. Jakuba. Zde jim Františka Slavatová nechala přistavět samostatnou sakristii, zřídila tzv. černou kapli, dva nové postranní oltáře a dala vyklidit kryptu, která měla patřit pouze členům Tovaryšstva. Tyto přístavby byly v rámci neogotických úprav roku 1892 odstraněny. K budování nového řádového kostela se přistoupilo až po dokončení koleje a domu třetí probace. V roce 1663 byla stavba zahájena a o čtyři roky později ji 11. září 1667 posvětil olomoucký biskup Karel II. z Lichtenštejna-Kastelkornu (žil 1624–1695, biskupem byl v letech 1664–1695). Hraběnka Slavatová dále věnovala roku 1668 částku 10 000 zlatých na založení semináře sv. Andělů pro deset hudebně nadaných žáků. Ti zpočátku bydleli v koleji, v roce 1675 jim hraběnka darovala svůj dům při hradbách za koleji. Přízeň a podpora, kterou Františka Slavatová prokazovala telčským jezuitům, se neprojevovala „pouze“ v podobě finančního zabezpečení. Osobně se zajímala i o podobu nového řádového kostela. Preferovala pro něj například dispozici latinského kříže. Nakonec bylo zvoleno schéma jednolodního kostela s bočními

²⁾ Josef HRDLIČKA, *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě. (Jindřichův Hradec 1590–1630)*, České Budějovice 2013, s. 175–190; Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Hedvika KUCHAROVÁ – Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Duchovní síť ve městě a okolí*, in: K. Bobková-Valentová – P. Hnilicová (edd.), *Telč a jezuité*, s. 55–66.

³⁾ Literatura k Františce Slavatové výběrově: Jan Evangelista KYPTA, *Zrcadlo nábožnosti a dobročinnosti, čili Život Františky hraběnky Slavatové, roz. hraběnky z Meggau, vdovy a paní na Jindřichově Hradci a Telči*, Jindřichův Hradec 1862; Alois HRUDIČKA, *Františka Slavatová a doba její – obrazy z dějin katolické reformace na Moravě a v Čechách*, Brno 1902; Sylva ŘEŘIČHOVÁ, *Franziska von Meggau, verehelichte Slawata (1610–1676). Ein Beitrag zur Adelsgeschichte Böhmens und Österreichs im 17. Jahrhundert*, Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs 8, 1996, s. 361–383; Ondřej HNILICA – Anna HAMRLOVÁ – Klára ZÁREČKÁ, *Architektur und Mobiliar der Gesellschaft Jesu in Telč als Reflexion der Vision des Stifterin in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, in: Jiří M. Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollermann (edd.), *Orden und Stadt, Orden und Ihre Wohltäter*, Praha – St. Pölten 2019, s. 139–171.

⁴⁾ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité*, s. 212–213, kat. A.3 (autorky hesla Jarmila Hlaváčková a Kateřina Bobková-Valentová).

kaplemi a emporami nad nimi. Hraběnka se významně podílela i na vybavení kostela. Na vlastní náklady pořídila například cennou stříbrnou monstranci v podobě vinné révy, zdobenou plastikami Nejsvětější Trojice, Panny Marie a dalších světců. Kněžím obstarala mnohé liturgické oděvy, dále paramenta na oltáře, kalichy a svícny z různých druhů materiálu.⁵⁾

Obr. 1: Františka Slavatová z Meggau, zakladatelka jezuitské koleje v Telči. Rytina Gerhardta de Groose podle předlohy Jana Jiřího Heinsche, z knihy: Bartholomeus Christelius, *Praecellens viduarum speculum*, Brno 1694

⁵⁾ O. HNILICA - A. HAMRLOVÁ - K. ZÁŘECKÁ, *Architektur und Mobiliar der Gesellschaft Jesu in Telč*, s. 163-165.

Raně barokní hlavní oltář

Nejvýznamnější objednávkou Františky Slavatové byl nepochybně obraz na hlavním oltáři od slavného pražského malíře Karla Škréty (1610–1674). Škrétův obraz podrobně popsal Bartolomeus Christelius SJ (1624–1701) v knize *Praecellens Viduarum Speculum*, vydané v roce 1694. Spis měl oslavit ctnostný život hraběnky. Jeho účelem bylo představit životní model vdovy jako exemplum hodné k následování.⁶⁾ Autor v něm mimo jiné uvádí, že Karel Škréta měl dostat za malbu 400 zlatých, přičemž částka byla stanovena podle počtu namalovaných postav. Františka Slavatová slíbila malíři větší odměnu, ale Škréta byl prý spokojen. Jak sám přiznal, obraz nenamaloval kvůli penězům, ale jako projev zvláštní přízně k Tovaryšstvu Ježíšovu a „zu ewig wehrender Dankmütigkeit.“⁷⁾ Datace obrazu z dochovaných pramenů nevyplývá. Předpokládáné vročení je do let 1666–1667, spíše do roku 1667, kdy byl kostel posvěcen. V účtech rodinného archivu Slavatů je k roku 1666 uvedena platba 250 zlatých, které Karel Škréta obdržel za bližší nespecifikovaný obraz. To však neodpovídá Christeliiově údají o 400 zlatých. Je pravděpodobné, že se Slavatové na Škrétu obrátili vícekrát. V účtech je ostatně zmíněn jako plátce hrabě, nikoliv hraběnka, jež byla skutečnou donátorkou hlavního oltářního obrazu.⁸⁾ Škréta, podle dobového zvyku nazývaný „Apelles Bohemiae“, pracoval jak pro Slavaty, tak pro jezuitu.⁹⁾ Vzpomeňme alespoň díla v jezuitských kostelích, jež zhotovil před telčskou objednávkou. Roku 1644 namaloval Karel Škréta své mistrovské dílo, oltářní

⁶⁾ Bartholomeus CHRISTELIUS, *Praecellens Viduarum Speculum, Fürtrefflicher Wittib-Spiegel oder löblicher Lebenswandel Ihro Excellenz der verwittibten ... Frauen Franciscae, Grafin Slavatin, geborenen Gräfin von Meggau ...*, Brünn 1694, s. 183–184. Christeliův popis obrazu v němčině znovu otiskli: Tomáš VALEŠ – Michal KONEČNÝ, *Telč, moravská výspa pražského barokního malířství*, in: Lenka Stolárová – Kateřina Holečková (edd.), *Karel Škréta (1610–1674): Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny*, Praha 2013, s. 263–273, zde na s. 273. K tisku B. Christelia recentně: Jiří M. HAVLÍK, *Das Buch „Praecellens viduarum speculum“ von Bartolomäus Christelius*, in: J. M. Havlík – J. Hlaváčková – K. Kollermann (edd.), *Orden und Stadt*, s. 186–212; K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité*, s. 213–215, kat. A.4 (autor hesla Jiří M. Havlík).

⁷⁾ V literatuře se často chybně objevuje částka 300 zlatých. B. Christelius však jasně uvádí 400 zlatých. Cenu oltářního obrazu ovlivňovaly různé faktory. Částka se odvíjela od významu zakázky, velikosti plátna, prestiží malíře atd. Za obraz na boční oltář tak mohl dostat K. Škréta 50–200 zlatých. Za rozměrné plátno na hlavní oltář 400–650 zlatých. Příklady cen za oltářní a závěsné obrazy ve druhé až třetí čtvrtině 17. století přinesl Štěpán VÁCHA – Radka HEISLEROVÁ, *Ve stínu Karla Škréty. Pražští malíři v letech 1635–1680. Antonín Stevens – Jan Bedřich Hess – Matěj Zimprecht*, Praha 2017, s. 579–581.

⁸⁾ T. VALEŠ – M. KONEČNÝ, *Telč, moravská výspa*, s. 271, pozn. 31.

⁹⁾ Literatura ke Škrétovi výběrově: Jaromír NEUMANN, *Karel Škréta 1610–1674. Katalog*, Praha 1974; TÝŽ, *Škrétové. Karel Škréta a jeho syn*, Praha 2000; Lenka STOLÁROVÁ – Vít VLNAS, *Karel Škréta (1610–1674): Doba a dílo*, Praha 2010.

obraz s námětem Ukřižování s Pannou Marií a dušemi v očistci pro kapli Všech věrných zemřelých při kostele sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně.¹⁰⁾ V polovině 60. let 17. století dodal soubor oltářních obrazů do jezuitského kostela sv. Ignáce v Jičíně, jehož interiér se právě barokně zařizoval.¹¹⁾ Krátce nato následovala objednávka pro hlavní oltář jezuitského kostela v Telči.

Díky Christeliově mimořádně podrobnému popisu víme, jak Škrétův nedochovaný obraz vypadal. V souladu s patrociniem kostela znázorňovalo plátno Oslavení Jména Ježíš jezuitskými svěťci. Ve spodním plánu obrazu se nacházeli čtyři zástupci Tovaryšstva Ježíšova. Vpravo byl vyobrazen sv. Ignác z Loyoly (1491–1556) s otevřenou knihou a napsanými písmeny „A. M. D. G.“ Vedle něj stál sv. František Borgia (1510–1572) držící uctívaný obraz Panny Marie Sněžné (*Salus Populi Romani*) z římské baziliky Santa Maria Maggiore, jehož kult horlivě propagoval. Christelius nezapomněl připomenout, že kopie tohoto obrazu se z Říma dostala i do brněnského probačnického domu.¹²⁾ V levé části obrazu byl zobrazen sv. František Xaverský (1506–1552), jehož hrud' byla zapálena Boží láskou. Velkého misionáře Dálného východu doprovázel jeden ze tří japonských mučedníků s kopím. Všichni řádoví představitelé byli prezentováni jako ctitelé Jména Ježíš, které se v době známé a užívané podobě zářícího monogramu IHS vznášelo nad jejich hlavami. K chvalozpěvu se připojili andělé, přičemž jeden z nich držel lístek se zlatým nápisem: „*Sit Nomen Domini Benedictum.*“ Christelius okouzlený uměleckým podáním efébské postavy s nápisem připomněl, že tento anděl vypadal, jako by opravdu slétal z oblak dolů. Nad monogramem Jména Ježíš byl ještě vyobrazen Kristus nesoucí kříž. Raně barokní oltář se Škrétovým obrazem zůstal v kostele až do 40. let 18. století.

¹⁰⁾ Toto rozměrné plátno neplatili však malostranští jezuité, ale rytíř Zdeněk Ježovský z Lub. Plátno stálo 200 zlatých. Viz Petra OULÍKOVÁ, *Künstlerische Ausstattung von Altären und Kapellen der von Jesuiten betreuten Bruderschaften in Prag*, in: Petronilla Cemus (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*, Praha 2010, s. 1217–1238 (zde na s. 1221–1223, pozn. č. 9); L. STOLÁROVÁ – V. VLNAS: *Karel Škréta (1610–1674)*, s. 210–211, kat. č. V.2 (autoři hesla Štěpán Vácha a Sylva Dobalová – zde starší literatura).

¹¹⁾ Johanna BRONKOVÁ – Miroslav HEROLD, *Nově připsané Škrétovy obrazy z Jičína*, in: Lenka Stolárová – Kateřina Holečková (edd.), *Karel Škréta (1610–1674): Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny*, Praha 2013, s. 359–376.

¹²⁾ Ondřej JAKUBEC, *Obraz SALUS POPULI ROMANI u brněnských jezuitů a obraznost potridentského katolicismu na předbělohorské Moravě*, in: Hana Jordánková – Vladimír Mañas (edd.), *Jezuité a Brno: sociální a kulturní interakce koleje a města (1578–1773)*, Brno 2013, s. 73–93.

Pozdně barokní hlavní oltář

Budováním nového hlavního oltáře ve druhé polovině 40. let 18. století začala pozdně barokní proměna chrámového interiéru, která pokračovala i v následujících dvou desetiletích. Průběh prací lze dobře rekonstruovat díky dochovaným kostelním účtům a dalším pramenům.¹³⁾ Nové retabulum vznikalo postupně v letech 1747–1750.¹⁴⁾ Zajímavá je zmínka z 30. července 1747. Tehdy prý bylo zapláceno za „*elegantně vypracovaný návrh na hlavní oltář*“ blíže nejmenovanému sochaři a truhláři z Dačic. Tím by mohl být někdo ze sochařské rodiny Kelblů, pravděpodobně Sebald Václav Kelbl.¹⁵⁾ Tento návrh však nebyl přijat, proto jezuité požádali o nový návrh „*pro opere plastico et murario*“ řádového sochaře Tobiasi Siessmayera (*1714).¹⁶⁾ Dne 20. září 1747 uzavřel rektor koleje a domu třetí probace Georgius

¹³⁾ Diecézní archiv brněnského biskupství (dále DABB) Rajhrad, Farní a děkanský úřad Telč (dále FaDÚ Telč), inv. č. 117, kart. 117, *Rationes templi Sanctissimi Nominis Telczii 1716–1772*, nefol. Kostelní účty k dějinám stavby a vnitřního zařízení výtěžila a následovně publikovala Pavla ZVOLÁNKOVÁ, *Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči*, diplomová práce Masarykovy univerzity, Brno 2007; P. SVOBODOVÁ (=ZVOLÁNKOVÁ), *Jezuitský kostel Jména Ježíš*, s. 203–229. Další informace lze nalézt v jezuitských výročních zprávách uložených např. v generálním archivu jezuitského řádu v Římě (dále ARSI Roma) a v Bočkově sbírce z Moravského zemského archivu v Brně (dále MZA).

¹⁴⁾ P. ZVOLÁNKOVÁ, *Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči*, s. 37–38; recentně: K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité*, s. 243, kat. A.32 (autoři hesla Anna Hamerlová, Adam Sekanina, Petra Oulíková, zde uvedena starší literatura).

¹⁵⁾ K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité*, s. 241–242, kat. A.30 (autor hesla Adam Sekanina).

¹⁶⁾ DABB, FaDÚ Telč, inv. č. 117, kart. 117, *Rationes templi*, nefol.; P. ZVOLÁNKOVÁ, *Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči*, s. 37. Zvolánková četla jméno jako Kristián Sichmajer. Za zkratkou *Chrmo* se však neskrývá jméno Kristian, ale v řádových písemnostech je tak označován laický bratr – *charissimus*. Tím byl v tomto případě původem bavorský sochař Tobiáš Siessmayer. Do Tovaryšstva Ježíšova vstoupil roku 1737. Dvouletý noviciát absolvoval v Brně, kde zůstal do roku 1747. Jako sochař je Tobiáš Siessmayer v Brně veden v letech 1744–1745, 1747. Následující dva roky (1748–1749) se podílel na sochařské výzdobě právě budovaného hlavního oltáře v kostele Nejsvětějšího Salvátora v pražském Klementinu. Malostranští jezuité ho zaměstnávali v letech 1757–1760, dále pracoval v Olomouci (1763–1764, 1766–1768), v Čejkovicích roku 1765 a v Chomutově roku 1769. V ostatních letech zastával v řádových sídlech jiné pomocné práce. Viz Josef ŠPATNÝ, *Výtvarní umělci a umělečtí řemeslníci mezi jesuity staré provincie české*, Zprávy české provincie Tovaryšstva Ježíšova 3, 1940, s. 5–8, zde na s. 7; Prokop TOMAN, *Nový slovník českých výtvarných umělců II*, Praha 1950, s. 506; Václav RYNEŠ, *Umělci a umělečtí řemeslníci, jezuitští koadjutóri v barokní době*, Umění 6, 1958, s. 402–410, zde na s. 408; Petra OULÍKOVÁ, *Klementinum*, Praha 2019, s. 160–161.

Peter SJ (1679–1749)¹⁷⁾ smlouvu s jihlavským sochařem Václavem Kovandou (1719–1788) na plastickou výzdobu hlavního oltáře. V kontraktu byly konkrétně uvedeny větší sochy a andělíčky ze štuky, dále vyřezávané hlavice a další ozdoby. Za řádně odvedenou práci měl Kovanda dostat 300 zlatých. Tato částka mu byla také do 11. listopadu 1748 proplacena. Kromě toho uzavřel Georgius Peter SJ se sochařem ještě jednu smlouvu. Datována je 23. červnem 1748 a týkala se dvou vyřezávaných hlavic pro pilastry hlavního oltáře, dále rámu na obraz a výzdoby okenních špalet, to vše za 30 zlatých.¹⁸⁾

Vlastní monumentální oltářní architektura edikulového typu vznikla pravděpodobně v průběhu roku 1748. Na sklonku roku 1748 obdržel pomocník truhláře 21 zlatých a 45 krejcarů za práci na hlavním oltáři, které se věnoval 29 týdnů, tedy déle než sedm měsíců. Jméno truhlářského tovaryše ani samotného truhláře kostelní účty neuvádějí. Nabízí se možnost, že truhlářskými pracemi pověřili jezuité člověka z vlastních řad. V té době totiž v telčské koleji pobýval laický bratr a truhlář Matěj Freiskorn, rodák ze Slavonic (* 1713).¹⁹⁾ Větší částky za sochařské, mramorářské (štafiřské) a pozlacovačské práce byly vypláceny v letních měsících roku 1748. Zlacením plastických detailů byl pověřen Karel Biehl z Jihlavy a povrchovou úpravu oltářní architektury imitující mramor provedl Jan Michael Schartl.²⁰⁾ Velké postavy sv. Petra a sv. Pavla po stranách oltáře, společně s dvojicí andělů a několika andělíčků, zhotovil již zmíněný sochař Václav Kovanda. Na celé dílo průběžně dohlížel blíže nejmenovaný otec instruktor z řad telčských jezuitů.²¹⁾

¹⁷⁾ Georgius Peter SJ byl rektorem telčské koleje v letech 1746–1748. Pak odešel do Jičína, kde 7. 8. 1749 zemřel. Viz <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000100634> (vyhledáno dne 9. 10. 2020); Anna FECHTNEROVÁ, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova v Čechách, na Moravě a ve Slezsku do roku 1773 II*, Praha 1993, s. 435.

¹⁸⁾ MZA v Brně, G1 – Bočkova sbírka, inv. č. 12 268/9, kart. 65. Za laskavé upozornění na tyto smlouvy děkuji Ondřeji Hnilicovi.

¹⁹⁾ Jako truhlář je Matěj Freiskorn v Telči veden v letech 1748–1751. Viz V. RYNEŠ, *Umělci a umělečtí řemeslníci*, s. 404; Václav RYNEŠ, *Dotázky k přehledu barokních uměleckých řemeslníků z T.J.*, Umění 8, 1960, s. 304–306, zde na s. 304.

²⁰⁾ V kostelních účtech uváděný mramorář Jan Michael Schartl obdržel např. v červenci 150 zlatých, v srpnu a v září po 100 zlatých, v říjnu 200 zlatých. Viz DABB Rajhrad, FaDÚ Telč, inv. č. 117, kart. 117, *Rationes templi*, nefol. K Schartlovi = Schartovi viz P. TOMAN, *Nový slovník II*, s. 417. V hesle jsou uvedeni bratři mramoráři a řezbáři Jan a Michael Schartovi z Brna, kteří pracovali v piaristickém kostele v Kroměříži kolem roku 1757. Také Bohumil SAMEK, *Umělecké památky Moravy a Slezska II*, Praha 1999, s. 248. Při výzdobě piaristického kostela v Kroměříži zmíněn brněnský štukatér Jan Michal Schart, který od roku 1755 pokrýval stěny lodi umělým mramorem.

²¹⁾ Funkcí instruktora otců třetí probace zastával v letech 1746–1748 Simon Wolff SJ, jenž se stal po odchodu Georgia Petera SJ rektorem telčské koleje. Tuto funkci vykonával v letech 1748–1752. Po Wolffovi byl v letech 1748–1752 instruktorem Bernardus Grassold SJ. K Simonu Wolffovi viz A. FECHTNEROVÁ, *Rektoři kolejí Tovaryšstva Ježíšova*, s. 435. <http://reholnici>.

Obr. 2: Telč, kostel Jména Ježíš, interiér. Foto Otmar Peyniak, archiv NPÚ, ÚOP v Telči

Pisatel výroční zprávy za rok 1748 s uspokojením zaznamenal, že kostel Nejsvětějšího Jména Ježíš byl vyzdoben hlavní oltářem, konkrétně velmi ceněným plastickým dílem, jež stálo více než 2500 zlatých.²²⁾ Je tedy jisté, že na konci roku 1748 nový hlavní oltář v kostele stál. Při této příležitosti bylo zvětšeno okno za oltářem, jež se tak záměrně stalo integrální součástí oltářní architektury. Velké, světle prozářené okno zcela ovládlo hmotu nástavce oltáře. Pravděpodobně byla plánována i fresková výzdoba nad oltářem, protože pouze klenba v presbytáři na rozdíl od hlavní lodi není pokryta raně barokní štukaturou. Plocha klenby tak mohla být zcelena a upravena pro očekávanou nástěnnou malbu. Tato praxe byla v té době běžná. Co však hlavnímu oltáři chybělo, byl obraz. Telčští jezuité se ho dočkali až v září roku 1750. Autorem rozměrného plátna byl vídeňský dvorní malíř Daniel Gran (1694–1757), jenž za své dílo dostal 200 zlatých.²³⁾ Platba se uskutečnila ve

hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000100707 (vyhledáno dne 9. 10. 2020). Ke Grassoldovi viz <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000101318> (vyhledáno dne 9. 10. 2020).

²²⁾ ARSI Roma, Boh. 164, *Supplementum historiae provinciae Bohemiae Societatis Jesu ad annum 1746 inclusive usque ad annum 1748*, pag. 237: „... Ecclesia nostra condecorata est principe ara ex opere plastico multum aestimato impendio plus quam 2500 florenorum.“

²³⁾ Ve starší literatuře byl uváděn rok 1747. Upřesnění datace na rok 1750 vychází ze dvou archivních zdrojů: DABB Rajhrad, FaDÚ Telč, inv. č. 117, kart. 117, *Rationes templi*, nefol.: „...Solve

Obr. 3: Daniel Gran, Adorace
Jména Ježíš jezuitskými
světcí, 1750. Obraz na
hlavním oltáři kostela Jména
Ježíš v Telči. Foto Otmar
Peyniak, archiv NPÚ, ÚOP
v Telči

Vídni, odtud také, jak bylo zvykem, bylo plátno přivezeno. Karel Biehl ještě pozlatil rám na obraz.

Z písemných pramenů vyplývá, že se, kromě autora oltářního obrazu, telčští jezuité obraceli především na umělce z blízkého či vzdálenějšího okolí. Mramorář Jan Michael Schartl žil tehdy pravděpodobně v Brně. Z Jihlavy dojížděl pozlaco-

Viennae Domino Danieli de Gran pictori Aulico Iconem novae majoris Arae 200 fl.“; ARSI Roma, Boh. 171, *Supplementum historiae provinciae Bohemiae Societatis Jesu ad annum 1749 inclusive usque ad annum 1753*, pag. 451: „...*In templo S.S. Nominis IESU Majori arae nova (quae ad huc desiderabatur) imposita est imago sub Sanctissimo Nomine IESU Sacram Societatis nostrae familiam artificioso Vienensi penicillo referens.*“ Viz P. ZVOLÁNKOVÁ, *Jezuitský kostel Jména Ježíš v Telči*, s. 38 (autorka má informace pouze z kostelních účtů). Ke Granovu obrazu podrobně Ekhart KNAB, *Daniel Gran*, Wien - München 1977, s. 120, obr. 183; s. 185, kat. O 79.

vač Karl Biehl i sochař Václav Kovanda.²⁴⁾ Ten prý přišel na pozvání svého staršího bratra Matyáše (1711–1767) v roce 1746 do Jihlavy. Matyáš Kovanda, narozený v Nížboru na Berounsku, vstoupil v roce 1744 do jezuitského řádu již jako vyučený sochař. V následujících dvou letech prodělal základní duchovní formaci v brněnském noviciátu. V letech 1747–1749 je doložen jako sochař v jezuitské koleji v Olomouci.²⁵⁾ Je tedy otázkou, zda a jak mohl Václava Kovandu do Jihlavy pozvat. Nicméně Václav Kovanda se v Jihlavě usadil. V roce 1747 se oženil s dcerou malíře Františka Österreichera, se kterou měl 14 dětí. Zde se podílel na výzdobě kostela sv. Jakuba Většího a bývalého minoritského kostela Nanebevzetí Panny Marie. Václav Kovanda pracoval i pro augustiniány v Havlíčkově Brodě. Kovandovy sochy apoštolských knížat na hlavním oltáři jezuitského kostela v Telči jsou poplatné vídeňskému klasicizujícímu proudu. Od vídeňského malíře Daniela Grana pochází oltářní obraz.

Daniel Gran patří mezi přední zástupce klasicizujícího směru rakouského malířství druhé čtvrtiny 18. století.²⁶⁾ Jakožto učený malíř často sám sestavoval ikonologické programy svých maleb. Kníže Adam František ze Schwarzenberku (1680–1732) mu umožnil v roce 1719 cestu do Itálie. V Benátkách studoval u Sebastiana Ricciho (1659–1734), v Neapoli u Francesca Solimeny (1657–1747). Ovlivnilo ho nepochybně i vrcholné italské baroko a římský klasicismus. V roce 1723 se vrátil do Vídně.

Gran je autorem mnoha nástěnných maleb, oltářních i závěsných obrazů. Zaměstnával ho panovník, šlechtické rody i církevní řády. Mezi jeho nejvýznamnější a neznámější díla patří výmalba vídeňské Dvorní knihovny z let 1726–1730. Apotheózu císaře Karla VI. maloval Gran podle propracovaného ikonografického programu, jehož autorem byl císařský rada, učenec a antikvář Conrad Adolph von Albrecht (1681–1751). Za svůj výkon byl Gran v roce 1727 jmenován dvorním malířem.

²⁴⁾ P. TOMAN, *Nový slovník I*, s. 546; Ivo KRSEK – Zdeněk KUDĚLKA – Miloš STEHLÍK – Josef VÁLKA, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 103; Renata PISKOVÁ a kol., *Jihlava*, Praha 2009, s. 408–409.

²⁵⁾ P. TOMAN, *Nový slovník I*, s. 545 (mylně uvedeno, že se narodil v Dnespekách (Nespekách) nad Sázavou); V. RYNEŠ, *Umělci a umělečtí řemeslníci*, s. 406 („Boemus Nisberkensis“); V. RYNEŠ, *Dodatky k přehledu barokních uměleckých řemeslníků*, s. 305; I. KRSEK – Z. KUDĚLKA – M. STEHLÍK – J. VÁLKA, *Umění baroka*, s. 103–104.

²⁶⁾ E. KNAB, *Daniel Gran*; Johann KRONBICHLER, *Grandezza. Der Barockmaler Daniel Gran 1694–1757*, St. Pölten 2007; Pavel PREISS, *Pod Minerviným štítem. Kapitoly o rakouském umění ve století osvícenství a jeho vztahu ke království českému*, Praha 2007, s. 34–39; Marek PUČALÍK, *Příspěvek ke Granovým obrazům v kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Zlonicích*, in: Magdaléna Nespěšná Hamsíková – Jana Peroutková – Stefan Scholz (edd.), *Ecclesia docta. Společenství ducha a umění*, Praha 2016, s. 540–550.

S tvorbou Daniela Grana se setkáme i na území Moravy a Čech. Na žádost svého mecenáše a zaměstnavatele knížete Adama Františka ze Schwarzenberku namaloval pět oltářních obrazů pro kostel v Ondřejově u Českého Krumlova. Nový kostel byl postaven v letech 1728–1729 podle plánů Antona Erharda Martinelliho (1684–1747), který přepracoval původní návrhy od schwarzenberského políra Františka Fortina.²⁷⁾ Na začátku srpna 1729 byla do kostela z vídeňského ateliéru poslána čtyři plátna. Pro hlavní oltář byl určen velký obraz se Zvěstováním Panně Marii a menší se sv. Ondřejem do nástavce, pro boční oltáře plátno znázorňující sv. Josefa a sv. Jana Nepomuckého. V případě obrazu Zvěstování Panně Marii však došlo k nedorozumění. Na hlavním oltáři mělo být vyobrazeno Navštívení Panny Marie. Kníže slíbil nápravu. Netrvalo dlouho a v lednu 1730 bylo dopraveno do Ondřejova plátno s vyhovujícím námětem. Obraz Zvěstování Panně Marii byl darován do kostela sv. Víta v Českém Krumlově na oltář, u kterého se scházela jezuitská mariánská sodalita. Zde zůstal až do roku 1783.²⁸⁾

Prestížní zakázkou byla fresková výzdoba Sněmovního a Soudního sálu bývalého Stavovského domu (dnešní tzv. Nové radnice) v Brně, kterou Gran provedl v letech 1734–1735 společně s italským kvadraturistou Gaetanem Fantim (1687–1759). Výmalbou ho pověřili moravští stavové, reprezentovaní zemským hejtmánem hrabětem Maxmiliánem Oldřichem z Kounic (1679–1746). Promyšlená dvoudílná alegorie oslavovala „Bohatství a moc Moravy“ a „Dobrou vládu“.²⁹⁾ Větší množství prací zhotovil Gran pro premonstráty v Hradisku u Olomouce. Z těch se zachovala pouze freska severozápadního rondelu z roku 1739. Malba Proměnění na hoře Tábor byla obdivována preláty i Františkem Štěpánem Lotrinským, jenž

²⁷⁾ František MAREŠ – Jan SEDLÁČEK, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém, Politický okres krumlovský*, Praha 1918, s. 316–320. Recentně ke kostelnímu mobiliáři viz Michal ŠRONĚK – Kateřina HORNÍČKOVÁ – Jan IVANEGA, *Zbožnost, účelnost, reprezentace. Zařízení kostelů na schwarzenberských panstvích v 17. a 18. století*, České Budějovice 2020, s. 112–129.

²⁸⁾ Podle tradice obraz Navštívení P. Marie roku 1863 shořel a byl nahrazen kopií volarského malíře Schramla. Menší plátno se sv. Ondřejem bylo vyměněno již v roce 1849. Kopii namaloval Charles Louis Phillippot. Viz F. MAREŠ – J. SEDLÁČEK, *Soupis památek historických a uměleckých*, s. 320; M. ŠRONĚK – K. HORNÍČKOVÁ – J. IVANEGA, *Zbožnost, účelnost, reprezentace*, s. 113, pozn. 3. Obec Ondřejov se po roce 1950 ocitla ve vojenském újezdu Bolestice a byla i s kostelem postupně zbořena. Granovy obrazy byly převezeny do kláštera ve Zlaté Koruně. V roce 1971 se dostaly do kláštera ve Vyšším Brodě. Viz P. PREISS, *Pod Minerviným štítem*, s. 324, pozn. 6 (na základě sdělení dr. Ludmily Outratové z Národního památkového ústavu). O zaniklých kostelech viz Martin ČECHURA, *Zaniklé kostely Čech*, Praha 2012 (obec Ondřejov na s. 171).

²⁹⁾ E. KNAB, *Daniel Gran*, s. 80; I. KRSEK – Z. KUDĚLKA – M. STEHLÍK – J. VÁLKA, *Umění baroka*, s. 473, kat. 202 (autor hesla Ivo Krsek).

Hradisko společně se svou chotí Marií Terezií navštívil roku 1748.³⁰⁾ Jedenáct obrazů znázorňujících sedm svátostí a čtyři evangelisty, které Gran pro hradiské premonstráty namaloval v roce 1747, je známo pouze z pramenů.³¹⁾

K roku 1744 se váže trojice oltářních obrazů, které Gran namaloval pro kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Zlonicích. Novostavbu kostela inicioval majitel zdejšího panství kníže Filip Josef Kinský (1700–1749), nejvyšší kancléř Království českého. Ze dvou pláten pro boční oltáře se dochoval pouze obraz sv. Jana Nepomuckého (nyní na děkanství). Na hlavním oltáři je zavěšena kopie Granova plátna s Assumptou, kterou namaloval Augustin Vlček (1865–1934) po roce 1900.³²⁾

Pro rytíře Franze Alexandra Hartla z Harttenberku, nového majitele českorudeleckého panství v jižních Čechách, vyzdobil Daniel Gran dva kostely.³³⁾ Do kostela sv. Oldřicha a Linharta v Matějovci, postaveného v letech 1744–1747, namaloval roku 1746 na stěnu za hlavním oltářem fresku znázorňující Korunování Panny Marie. Rytíř Hartl z Harttenberku objednal také tři Granovy obrazy pro kostel sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci. Zatímco dva obrazy včetně oltářů byly pravděpodobně nahrazeny v roce 1897 novým pseudogotickým mobiliářem, na hlavním oltáři můžeme dodnes spatřit plátno s mnohafigurální kompozicí Příbuzenstva Kristova.³⁴⁾

Zdá se, že oltářní obraz pro telčské jezuitu byl první zakázkou spojenou s tímto řádem. Podle Cerroniho měl Gran do Telče ještě dodat plátno s Nanebevzetím Panny Marie, dokonce prý na hlavní oltář jezuitského kostela.³⁵⁾ Obraz se nedochoval a je otázkou, zda vůbec existoval. Oltář tohoto patrocinia se v jezuitském kostele nenachází a je nepravděpodobné, že by byl obraz s mariánskou tematikou umístěn na hlavní oltář kostela zasvěceného Nejsvětějšímu Jménu Ježíš. V roce 1751 se na Grana obrátili videňští otcové, aby po ničivém požáru vymaloval kostel sv. Anny při zdejších noviciátě. V obraze Příbuzenstva Kristova pro hlavní oltář navázal na plátno stejného námětu, které dříve zhotovil pro kostel v Českém Rudolci. Gran je dále autorem rozsáhlého freskového cyklu na klenbách presbytáře, lodi a nad

³⁰⁾ Pavel SUCHÁNEK, *K větší cti a slávě. Umění a mecenát opatů kláštera Hradisko v 18. století*, Brno 2007, s. 100–102.

³¹⁾ J. KRONBICHLER, *Grandeza*, s. 16.

³²⁾ Ferdinand VELC, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém. Politický okres slánský*, Praha 1904, s. 426; Vladimír PŘIBYL, *Umění baroka a 19. století na Zlonicku*, Kladno 1992, s. 32; TÝŽ, *Svatojánská pouť*, Posel z Budče, č. 15, 1998, s. 18; M. PUČALÍK, *Příspěvek ke Granovým obrazům*, s. 540–550 (Granovi mylně připisuje čtyři plátna).

³³⁾ Franz Alexander Hartl z Harttenberku byl v roce 1741 povýšen do českého rytířského stavu a téhož roku koupil statek Český Rudolec, v roce 1745 Bolikov u Dačic. Viz Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti I*, Praha 2008, s. 328.

³⁴⁾ E. KNAB, *Daniel Gran*, s. 114–115; P. PREISS, *Pod Minerviným štítem*, s. 37–39.

³⁵⁾ Citováno dle E. KNAB, *Daniel Gran*, s. 120.

kruchtou i nástěnných maleb v boční kapli sv. Anny (někdejší kapli sv. Františka Xaverského). O rok později (1752) dodal rozměrné plátno s Rozloučením sv. Petra a Pavla na hlavní oltář do kostela v Klagenfurtu (dnes dóm sv. Petra a Pavla).³⁶⁾ K méně známým dílům patří obrazy pro kapli sv. Františka de Regis v jezuitském kostele Am Hof ve Vídni z roku 1754.³⁷⁾

Ikonografie hlavního oltáře v kontextu jezuitských kostelů

Granovo plátno z ikonografického hlediska navázalo na obraz Karla Škréty. Celkový počet vyobrazených jezuitů byl však zvýšen ze čtyř na deset. Další rozdíl spočívá ve zdůraznění postavy sv. Ignáce z Loyoly, zakladatele řádu. Ten ve zlatém kněžském ornátu klečí na zeměkouli přímo pod Ježíšovým monogramem. Zároveň je umístěn nad ostatní jezuitské světce.³⁸⁾ Klasický atribut rozvěšené knihy s nápisem „OMNIA AD MAIOREM DEI GLORIAM“ zůstal prakticky stejný. Zkratka byla pouze rozvedena. Uprostřed pod zeměkouli klečí sv. Alois Gonzaga (1568–1591). Na znamení čistoty drží v pravé ruce lilii. Pravá skupina představuje sv. Františka Borgiu, jenž přijímá do řádu mladého sv. Stanislava Kostku (1550–1568). Za nimi jsou tři japonští mučedníci s kříži – svatí Pavel Miki (cca 1564–1597), Jan de Goto (1578–1597) a Jakub Kisai (1533–1597). Vlevo krtí sv. František Xaverský pohanského krále. Neobvyklí jsou dva jezuité v černé klerice za sv. Františkem Xaverským. Postava, jež nápadně hledí směrem k divákovi, připomíná sv. Františka de Regis (1597–1640), kanonizovaného v roce 1737.³⁹⁾ Řeholník s propadlými tvářemi a výrazným orlím nosem představuje s velkou pravděpodobností tehdy ještě nekanonizovaného, ale v Telči uctívaného italského jezuitského misionáře Františka de Hieronymo (1642–1716).⁴⁰⁾

³⁶⁾ E. KNAB, *Daniel Gran*, s. 120–126, 134–136; J. KRONBICHLER, *Grandezza*, s. 160–163.

³⁷⁾ Luigi A. RONZONI, *Ignaz Parhamer und die Christenlehr-Bruderschaft. Die Franz Regis-Kapelle in der Jesuitenkirche Am Hof in Wien*, in: Herbert Karner - Werner Telesko (edd.), *Jesuiten in Wien. Zur Kunst- und Kulturgeschichte der österreichischen Ordensprovinz der „Gesellschaft Jesu“ im 17. und 18. Jahrhundert*, Wien 2003, s. 99–112; J. KRONBICHLER, *Grandezza*, s. 164–165.

³⁸⁾ Exponovaná postava zakladatele řádu vedla některé badatele, podle mého názoru, k mylné interpretaci námětu obrazu jako Oslavení sv. Ignáce. Název obrazu na hlavním oltáři by měl odpovídat patrociniu kostela. Jde tedy o Oslavení Jména Ježíš jezuitskými světci v čele se sv. Ignácem.

³⁹⁾ Wolfgang BRAUNFELS (ed.), *Lexicon der christlichen Ikonographie VI*, Freiburg im Breisgau 2015 (zvláštní vydání), sl. 321–322.

⁴⁰⁾ Tamtéž, sl. 318. Zajímavostí je, že sv. František de Hieronymo složil mariánský hymnus, který se stal roku 1735 hymnou Korsiky. Viz https://it.wikipedia.org/wiki/Francesco_De_Geronimo (vyhledáno dne 25. 9. 2020). K hlavnímu oltáři recentně: K. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ –

Obr. 4: Daniel Gran, Adorace Jména Ježíš jezuitskými světci, 1750. Detail obrazu s vyobrazení Františka de Hieronymo, sv. Františka de Regis a sv. Františka Xaverského křtícího pohanského krále. Foto Otmar Peyniak, archiv NPÚ, ÚOP v Telči

František de Hieronymo toužil hlásat evangelium na Dálném východě. Jeho představení ho však poslali do Neapole, kde proslul jako vynikající lidový kazatel. Věnoval se rovněž charitativní činnosti. Beatifikován byl až v roce 1806, kanonizován o více než 30 let později (1839). Tělesné ostatky byly uloženy po druhé světové válce v jeho rodném městě Grottaglie. Díky posmrtné masce známe jeho výrazné fyziognomické znaky.⁴¹⁾ Sv. František de Hieronymo patří k málo známým svět-

P. HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité*, s. 243, kat. A.32 (autoři hesla Anna Hamerlová, Adam Sekanina, Petra Oulíková).

⁴¹⁾ Gran mohl malovat tvář Františka de Hieronymo podle grafických vyobrazení, které byly vydány v životopisech z první poloviny 18. století. První životopisecem byl italský jezuita Carlo Stradiotti. Kniha pod názvem *Della Vita del P. Francesco di Geronimo* vyšla v Neapoli v roce 1719. Německý překlad tohoto životopisu vyšel téhož roku v Augsburgu. Obě vydání obsahují podobiznu Františka de Hieronymo v oválném medailonu. Biografie od Simone Bognattioho z roku 1725 rytinou opatřená není. Carlo de Bonis je autorem latinské verze životopisu z roku 1734 (Neapol), pak italské mutace z roku 1747 (oboje vydáno v Neapoli). Tisky jsou opatřeny rytinami, na nichž je František de Hieronymo zachycen s misionářským křížem. Uvedené tisky jsou dohledatelné na books.google.com. K pravé podobizně viz Francesco OCCHIBIANCO, *Il vero volto del padre Francesco de Geronimo. Il più antico ritratto del santo taumaturgo missio-*

cům. Jeho úcta je rozšířena zejména v prostředí jezuitského řádu. V Telči je doložena od roku 1718.⁴²⁾ Stalo se tak díky hraběnce Marii Anně Halleweilové († 1743), manželce majitele telčského panství Františka Antonína z Lichtenštejna-Kastelkornu (1679–1761). Hraběnka získala od manželky neapolského místokrále relikvii Františka de Hieronymo pro svého nemocného syna.⁴³⁾ Onou vzácnou relikvií nebyl tělesný ostatek uctívaného jezuita, ale kousek jeho šatu. Poté, co synovi přivěsili medailonek s relikvií, byl prý uzdraven. Od roku 1718 jezuité zaznamenávali ve výročních zprávách další a další zázraky spojené s přimluvou Františka de Hieronymo. Mimořádná úcta, které se tento neúnavný kazatel a misionář v Telči těšil, se odrazila i v tom, že byl navzdory církevním pravidlům a nařízením vyobrazen ještě před svou beatifikací na hlavním oltáři. Postava Františka de Hieronymo rovněž motivovala telčské jezuita pro jejich misionářskou činnost.

Z ikonografického hlediska nepatří výjev Oslavení Jména Ježíš jezuitskými světcí k častým námětům vyskytujícím se na hlavních oltářích jezuitských kostelů. Týká se to samozřejmě těch chrámů, které byly zasvěceny Nejsvětějšímu Jménu Ježíš.⁴⁴⁾ K mnohem častějším námětům patřilo Obřezání Páně, ilustrující biblickou událost, při níž syn Panny Marie dostal jméno Ježíš, tedy Spasitel (Lukáš 2, 21). Tento okamžik také připomíná první prolití Vykupitelovy krve. Poprvé byla tato scéna uplatněna na hlavním oltáři mateřského kostela Il Gesù v Římě. Původní obraz namalovaný v roce 1587 Girolamem Muzianem (1532–1592) byl v 19. století nahrazen novou malbou. Stejný výjev znázornil Peter Paul Rubens (1577–1640) v roce 1605 pro hlavní oltář jezuitského kostela Il Gesù a svatých Ambrože a Ondřeje v Janově. V rámci kostelů na území bývalé české jezuitské provincie se s Obřezáním Páně můžeme setkat na hlavním oltáři jezuitského kostela Nejsvětějšího Jména Ježíš ve Vratislavi. Nový oltář navrhl a rozměrné plátno dodal do zdejšího univerzitního kostela v roce 1725 Kryštof Tausch (1673–1731). Nejstarší jezuitský kostel v českých zemích nebyl sice dedikován Nejsvětějšímu Jménu Ježíš, ale pro kostel vybudovaný na místě staršího středověkého chrámu na Starém Městě praž-

nario della Compagnia di Gesù ed Apostolo di Napoli, Lulu.com, Marzo 2018 (v neúplné verzi dostupné na internetu).

⁴²⁾ Österreichische Nationalbibliothek Wien, Cod. 13558*, L.A. 1718, fol. 277r. Za poskytnutí této informace a konzultaci děkuji Kateřině Bobkové-Valentové.

⁴³⁾ Neapolským místokrálem byl v roce 1718 Wirich Phillip Daun (1669–1741). Jeho manželkou byla Marie Barbora z Herbersteinu (1675–1735). Wirich Phillip Daun byl místokrálem v letech 1713–1719. Viz Johann HÜBNER, *Genealogische Tabellen II*, Leipzig 1727, Tabelle 463. Digitalizováno: [http://wiki-de.genealogy.net/Genealogische_Tabellen_\(H%C3%BCbner\)](http://wiki-de.genealogy.net/Genealogische_Tabellen_(H%C3%BCbner)) (vyhledáno dne 30.9. 2020).

⁴⁴⁾ Petra NEVÍMOVÁ, *Několik poznámek k jezuitské ikonografii*, in: Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Vít Vlnas (edd.), *Barokní Praha – Barokní Čechie 1620–1740*, Praha 2004, s. 389–402.

ském bylo zvoleno nové patrocinium Nejsvětějšího Salvátora. Hlavní oltář dodnes zdobí obraz Proměnění Páně od Jana Jiřího Heringa z roku 1638, inspirovaný slavnou Raffaelovou malbou.⁴⁵⁾

V obou případech, ať již ve znázornění biblické události Obřezání Páně či Proměnění Páně, je z teologického hlediska zdůrazněna postava Ježíše Krista, jeho vykupitelská úloha. Naproti tomu symbolický význam původního Škrétova, později i Granova plátna v telčském kostele spočívá spíše v následování Krista. „Svatá rodina našeho Tovaryšstva“, jak je v pramenech zobrazená skupina jezuitských světců nazvána, tu nejen uctívá Jméno Ježíš, ale zároveň je prezentována jako blízcí následovníci Krista. Dvě sochy apoštolských knížat svatých Petra a Pavla tuto ideu ještě podtrhují. Jezuité se tak staví po boku nejbližších učedníků Krista. Kromě tohoto teologického významu nesmíme zapomenout ani na to, že jezuité na oltářním obraze prezentovali své svaté.

⁴⁵⁾ Recentně viz P. OULÍKOVÁ, *Klementinum*, s. 148, 159–160.

Petra Oulíková

NOTES ON THE HIGH ALTAR IN THE CHURCH OF THE HOLY NAME OF JESUS IN TELČ

SUMMARY

The Church of the Holy Name of Jesus was built by the Jesuit College and the House of the Third Probation in the town of Telč during the period 1663–1666. The College was founded by Countess Františka Slavatová, née of Meggau (1610–1676). She also commissioned famous painter Karel Škréta (1610–1674) to make a painting for the high altar. Unfortunately, the altarpiece has not survived, but it was described by Bartolomeus Christellius in the book entitled *Praecellens Viduarum Speculum* published in 1694. The iconography of the painting corresponded to the patronage of the church. Four Jesuit saints (Saint Ignatius of Loyola, Saint Francis Xavier, Saint Francis Borgia and one of the Japanese martyrs) were worshipping the name of Jesus in the form of a shining inscription “IHS” hovering over their heads.

The early baroque altar with the painting by Škréta remained in the church until the 1740s when it was replaced by a new one. On that occasion, a window in the presbytery wall was broken through or enlarged and thus became not only an integral part of the altar architecture, but also an important source of light. The actual altar was made during the period from 1747 to 1750. It was decorated by artists professing Viennese classicizing style. Sculptures were created by Václav Kovanda (1719–1788) who was active in the nearby town of Jihlava. Court painter Daniel Gran (1694–1757) sent a large altarpiece directly from Vienna in 1750. As regards iconography, the altarpiece followed in the theme of the previous altarpiece by Škréta. The theme was once again the adoration of the Name of Jesus by chosen Jesuit saints, but their number rose to ten this time. In addition to that, emphasis was placed on the figure of the founder of the Order, Saint Ignatius of Loyola. Unusually, a figure of not yet beatified successful Jesuit preacher in Naples, Francesco de Girolamo, was painted among the famous representatives of the Society of Jesus. He was revered in Telč thanks to Countess Marie Anna Halleweilová († 1743), the wife of the owner of the local estate František Antonín of Liechtenstein-Castelcorno (1679–1761), who managed to get a relic of this popular missionary from the wife of the viceroy of Naples for her ill son.

In both the original altarpiece by Karel Škréta as well as in the later one by Daniel Gran, the Jesuit saints are presented as worshipers of the Name of Jesus and at the same time as adherents of Christ.

Translated by Daniela Reischlová

Markéta Králová

SLAVNOSTI LITURGICKÉHO ROKU A JEJICH HUDBA NA PŘÍKLADU KONVENTU MINORITŮ A KLARISEK V ČESKÉM KRUMLOVĚ VE DRUHÉ ČTVRTINĚ 18. STOLETÍ*

ABSTRACT

Festivities of the Liturgical Year and their Music Shown on the Example of the Minorites and Clarissan Nuns in Český Krumlov Monasteries during the Second Quarter of the 18th Century

The period between 1726 and 1750 when the Minorite Monasteries in Český Krumlov were administered by superior Hyacinth Sperl is remarkable for very-well preserved sources which are deposited in the regional archive in Třeboň. Since the monastery was used by both the Minorites and the Clarissan nuns, the archives enable us to also find a lot of information about the liturgical life of the nuns. Both monks and nuns celebrated festivities of the liturgical year that were obligatory for the entire Roman Catholic Church, as well as specific festivities of the order with a special officium (Saint Francis, Saint Anthony of Padua, Saint Porziuncola, Saint Clare) reflecting the Franciscan spirituality. Detailed information about the course of the festive days in the monasteries including musical accompaniment can be found in the chronicle of the monasteries entitled *Liber magistralis*, as well as in *Direktorium* [*Directories*] and *Knihy ceremonií* [*Book of Ceremonies*]. As was typical for the Minorites of that period, the art of music was generously developed and studied and beautiful music produced in the monasteries in Český Krumlov attracted large numbers of believers to the local festivities, including Prince Schwarzenberg.

Keywords: History of liturgical music – the Minorites – the Clarissan nuns – liturgical year – sacred music – Franciscan spirituality

* Předkládaná studie vychází z dizertační práce autorky Markéty KRÁLOVÁ, *The Minorite music culture in Český Krumlov between 1726 and 1750*, dizertační práce Universität Wien, Wien 2019, která mohla vzniknout díky doktorskému stipendiu Rakouské akademie věd.

Archivní fond *Minorité Český Krumlov*¹⁾, uložený ve Státním oblastním archivu v Třeboni, podává velmi kvalitní obraz o životě českokrumlovského sdruženého konventu minoritů²⁾ a klarisek,³⁾ především v době působení představeného Hyacinta Sperla⁴⁾ (1726–1750). Jak bude ukázáno dále, kvardián⁵⁾ Sperl se projevil jako schopný organizátor, hudbymilovný intelektuál a plodný spisovatel, který systematizoval pravidla liturgického života, rozšířil klášterní ensemble a hudební sbírku a barvitě popsal současné dění v konventu i mimo něj.

Jelikož se nejvíce zpráv dochovalo o podobě a průběhu klášterních slavností, které byly z valné většiny spjaty s liturgickým děním, je možné si učinit velmi dobrou představu o průběhu liturgického roku v konventu. Aby jasněji vynikla specifika krumlovského minoritského kláštera, je mimořádný důraz kladen na popis slavení speciálních řádových svátků a na závěr je připojeno srovnání s minoritským konventem brněnským a vídeňským. Jelikož tento výzkum byl realizován v rámci vídeňského muzikologického institutu (Institut für Musikwissenschaft, Universität Wien), je zvláštní pozornost věnována hudební složce slavností.

¹⁾ Státní oblastní archiv Třeboň (dále jenom SOA Třeboň), Minorité Český Krumlov.

²⁾ K probádání františkánské hudební tematiky význačně přispěl Ladislav KAČIC (ed.), *Plaude turba paupercula*, Bratislava 2005. Minoritům se ve zmíněném sborníku velmi fundovaně věnují Jiří Sehnal a Friedrich Wilhelm Riedel. Přední český muzikolog Jiří Sehnal je též autorem celé řady studií o hudební kultuře barokních klášterů. Za všechny jmenujme například Jiří SEHNAL, *Hudba u františkánů české provincie v 17. a 18. století*, Časopis Moravského muzea 78, 1993, s. 217–238; TÝŽ, *Hudba v premonstrátském klášteře Hradisko u Olomouce v letech 1693–1739*, Časopis Moravského muzea 76/1-2, 1991, s. 185–225; TÝŽ, *Hudba u řeholních kanovníků sv. Augustina na Moravě v 17. a 18. století. Část I. – Olomouc*, Hudební věda 52, 2015, s. 245–272; TÝŽ, *Hudba u řeholních kanovníků sv. Augustina na Moravě v 17. a 18. století. Část II. – Šternberk*, Hudební věda 54, 2017, s. 377–440. Důkladně byl zpracován též hudební provoz klatovské jezuitské koleje – srov. Vít ASCHENBRENNER, *Hudebně-liturgický provoz jezuitské koleje v Klatovech v 18. století*, Plzeň 2011. Ze zemí habsburské monarchie si mimořádnou pozornost zaslouží práce Robert FREEMAN, *The Practice of Music at Melk Abbey. Based upon the Document 1681–1826*, Wien 1989.

³⁾ Doposud nejvíce pozorností bylo tomuto dvojklásteru věnováno ve sborníku Daniela RYWIKOVÁ (ed.), *Kláster minoritů a klarisek v Českém Krumlově: umění, zbožnost, architektura*, České Budějovice 2015.

⁴⁾ Osobností Hyacinta Sperla se hlouběji zabývá Jarmila KAŠPÁRKOVÁ, *Hyacinthus Sperl, OFMConv*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Jarmila Kašpárková (edd.), *Historiam Scribere. Řádová historiografie v raném novověku*, Olomouc 2018, s. 646–648.

⁵⁾ Kvardián je představeným františkánského konventu.

Dochované prameny

Hlavní pramen pro zkoumané období představuje pětidílná konventní pamětní kniha⁶⁾ *Liber magistralis*,⁷⁾ vedená od roku 1678 až do zrušení kláštera v roce 1950, přičemž Hyacint Sperl je autorem záznamů na celkem 500 stranách v prvním, druhém a třetím dílu celého spisu. Ten je členěný po letech, měsících a významnějších dnech a podává zprávu o mimořádných událostech u minoritů, ve městě i po celé Evropě, přičemž nechybí ani komentáře k politickým či klimatickým změnám. Druhý díl v úvodu obsahuje popis stavební dispozice kláštera, liturgických slavností či personálního obsazení konventu s funkcemi jednotlivých členů. Druhá a třetí část je uvedena autorovou předmluvou pro čtenáře, což naznačuje Sperlův záměr zanechat následujícím generacím reprezentativní svědectví o svém působení v konventu.

Život v něm je podrobně popsán i v *Directorium superioris Crumloviensis*⁸⁾ z roku 1738. Sperl zde předepisuje podobu slavností liturgického roku a jejich hudebního doprovodu, určuje závazky bratří k patronům a jasně stanovuje životní podmínky a povinnosti klášterních muzikantů. Rozpis liturgických směrnic je členěn po jednotlivých měsících a dnech. Popis liturgických úkonů po každý den týdně i jednotlivé měsíce je též obsažen ve stejně členěném *Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis*.⁹⁾ Tento dokument pochází až z roku 1755, lze však předpokládat, že ve vybraném období se dodržovaly tytéž stanovy.

Tři výše zmíněné dokumenty tvoří hlavní zdroj pro poznání klášterní každodennosti. Podrobnosti o jednotlivých slavnostech lze nalézt v dochovaných účtech vedených od roku 1750,¹⁰⁾ seznamu klášterních fundací¹¹⁾ a instrukcích pro jednotlivé svátky liturgického roku.¹²⁾

⁶⁾ Úlohu a obsah pamětních knih v raně novověkých klášterech blíže analyzuje Hedvika KUCHAROVÁ - Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ - Jana OPPELTOVÁ, *Historiografické a biografické prameny v prostředí českých, moravských a slezských řeholních domů raného novověku. K formám přístupňování rukopisů a metodám jejich formálního a obsahového popisu*, Folia Historica Bohemica 30, 2015, s. 197–219, zde s. 206–210.

⁷⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 22/96, sign. K 2a, Liber magistralis I–V (dále jen LM s odpovídajícím číslem dílu a případným datem události).

⁸⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis.

⁹⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3A, Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis).

¹⁰⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 308, bez sign., Kniha příjmů a vydání konventu.

¹¹⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 152, sign. A1b-1, seznamy mešních fundací kláštera, jmenné seznamy fondátorů, operáty mešních fundací, zprávy o fundacích.

¹²⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 242, sign. F3A, nařízení ke konání bohoslužeb v klášterním kostele a tamtéž, inv. č. 247, sign. F3f, procesi o Božím Těle.

Posledním, avšak velmi důležitým pramenem, je hudební sbírka zahrnující 21 cenných tisků z první poloviny 18. století, uložená v Oddělení rukopisů a starých tisků Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích, pobočka Zlatá Koruna.¹³⁾ Je zřejmé, že sbírka musela obsahovat i mnoho hudebních rukopisů pro každodenní liturgický provoz; ty se však do dnešních dob nedochovaly.

Ačkoli je zmíněné období působení Hyacinta Sperla bohaté na dochované prameny, výběrové citace z klášterní pamětní knihy používá ve svém článku jen klasický filolog Josef Hejnic.¹⁴⁾ Jelikož Sperl popisoval i divadelní dění na místním zámku, zápisy z *Liber magistralis* okrajově využívají také Eduarda Macháčková a Jitka Šimáková.¹⁵⁾ Citace z *Direktoria* týkající se klášterních hudebníků jsou v českém překladu otištěny ve studii Stanislava Bohadla.¹⁶⁾ Hudební sbírku krátce analyzoval Emilián Trola¹⁷⁾ již v roce 1935 a posledně též Martin Horyna.¹⁸⁾

Liturgický rok u minoritů a hudba

Slavnosti¹⁹⁾ v minoritském klášteře byly především spojeny s událostmi liturgického roku, jimž byla věnována mimořádná péče a pozornost. Jelikož je liturgie neodmyslitelně spojena s hudbou, minorité ve svých konventech dbali i na dobrou hudební úroveň. Už řádové konstituce papeže Urbana VIII. z roku 1628 zmiňují důležitost hudebního vzdělávání u noviců, aby věděli, co zpívat, přednášet a číst na kůru, při kapitulách i v refektáři. Podle těchto směrnic se řeholníci měli studiu zpěvu věnovat v odpoledních hodinách; pokud by se navíc vyskytl nějaký talent pro tehdy

¹³⁾ Sbírkou není nijak speciálně signována ani katalogizována.

¹⁴⁾ Josef HEJNIC, *O minoritské knihovně v Českém Krumlově*, Listy filologické 118/1-2, 1995, s. 60–90.

¹⁵⁾ Jitka ŠIMÁKOVÁ – Eduarda MACHÁČKOVÁ, *Teatralia zámecké knihovny v Českém Krumlově*, Praha 1976.

¹⁶⁾ Stanislav BOHADLO, *A. R. P. M. Bernardus Artophaeus a Český Krumlov*, in: D. Rywiková (ed.), *Kláster minoritů a klarisek*, s. 251–259, zde s. 256–257.

¹⁷⁾ Emilián TROLA, *Hudební památky v Českém Krumlově*, Cyril 61, 1935, s. 88–89.

¹⁸⁾ Martin HORYNA, *Sbírka barokních hudebních tisků z českokrumlovského kláštera*, in: D. Rywiková (ed.), *Kláster minoritů a klarisek*, s. 241–249.

¹⁹⁾ Východiskem pro typologii vybraných klášterních slavností byl článek Jana OPPELTOVÁ, *Príspevek k typologii barokních klášterních slavností na príkladu premonstrátske kanonie Klášterní Hradiško u Olomouce*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v residenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000*, s. 505–536. Život ve františkánském konventu a jeho vztahy s okolím v raném novověku též komplexně popisuje Martin ELBEL, *Město a klášter: františkánský konvent v raně novověké Olomouci*, Praha 2017.

novou figurální²⁰⁾ hudbu, měl být cvičen zkušeným magistrem pokročilejšího věku a příkladného života.²¹⁾ Díky tomuto důrazu na hudební vzdělávání se minoritské kláštery postupně stávaly vlivnými hudebními centry a mnozí řádoví bratři vynikli jako hudební skladatelé, ředitelé kůrů či hudební teoretici.²²⁾ V českých zemích 18. století se dokonce minorité řadili mezi skladatelsky nejplodnější řád, z něhož vzešel i výborný polyfonik a varhaník Bohuslav Matěj Černoohorský.²³⁾ Přímou o konventu v Českém Krumlově v roce 1741 kronikář české provincie napsal, že bohoslužby jsou zde řádně a slavnostně drženy s chorálním i figurálním zpěvem, který zní o velkých svátcích celou první noc, a bratři zpívají chorálně i figurálně takovým způsobem, že jinde než v Krumlově je toto stěží k vidění.²⁴⁾

V místní pamětní knize *Liber magistralis* je možné nalézt přesný rozvrh dne s příslušnými modlitbami, přičemž některé části liturgie byly slaveny minority a klariskami zvlášť, jiné společně.²⁵⁾ I když sestry měly svou oratoř nad hlavním vchodem do kostela, zpívaly jednotlivé žalmové verše střídavě s bratry, kteří seděli ve svém chóru za hlavním oltářem. Pro běžného věřícího musel být poslech takto prostorově oddělených modliteb nesmírně působivý, jelikož jednotlivé části byly slyšet z opačných stran kostela. Podle Sperlových zpráv se spolužití ženského a mužského řádu odvíjelo bez vzájemných konfliktů, oba řády naopak čile spolupracovali nejen při liturgiích, ale i při záležitostech finančního či správního charakteru.

Bratři a sestry se též společně starali o konventní hudebníky, kteří s nimi žili v areálu kláštera. Ačkoli českokrumlovští minorité nevlastnili žádnou speciální fundaci na zajištění klášterní hudby, podle dochovaných seznamů z roku 1744 a 1747²⁶⁾ si vydržovali 16 muzikantů, kteří ovládali figurální hudbu. Konkrétně se jednalo o dva až tři diskanty (sopranisty), dva alty, dva tenory a basistu, pět hráčů na strunné nástroje, hráče na violon, tři až pět trumpetistů a hornistů, tři varhaníky a od

²⁰⁾ Figurální hudba je vícehlasá chrámová hudba s doprovodem nástrojů pocházející většinou ze 17. a 18. století.

²¹⁾ S. BOHADLO, *A. R. P. M. Bernardus Artophaeus*, s. 251.

²²⁾ Friedrich Wilhelm RIEDEL, *Die Bedeutung der konventualen Minoriten für die musikalische Stilentwicklung in Europa*, in: L. Kačič (ed.), *Plaude turba paupercula*, s. 51–70, zde s. 51.

²³⁾ Pokud srovnáme počet tištěných hudebních sbírek řádových autorů v českých zemích 18. století, díla minoritských skladatelů jsou zastoupeni nejhojněji. Konkrétně se jedná o kompozice Bohuslava Matěje Černoohorského, Česlava Vaňury a Huberta Peškovic. Celkový seznam tištěných sbírek z 18. století je uveden v Jiří SEHNAL, *Pobělohorská doba (1620–1740)*, in: Jaromír Černý (ed.), *Hudba v českých dějinách: od středověku do nové doby*, Praha 1989, s. 147–215, s. 211–212.

²⁴⁾ S. BOHADLO, *A. R. P. M. Bernardus Artophaeus*, s. 254.

²⁵⁾ O různých skupinách obyvatel a návštěvníků konventu autorka podrobně píše ve své dizertaci a v článku *Významné dny v životě obyvatel a příznivců minoritského konventu v Českém Krumlově mezi lety 1726–50*, *Historica Olomucensia* 59, 2020, s. 91–101.

²⁶⁾ LM II, s. 540 a 639.

roku 1747 i hobojistu. Regenschorim a hlavním varhaníkem byl vždy minorita. Někteří chlapci přitom ovládali hru na více nástrojů či hru a zpěv zároveň. Jelikož se jména některých chlapců objevují v obou seznamech, je jasné, že zůstávali v konventu po delší dobu. O původu či věku muzikantů není nic známo. Protože však zpívali i sopránové a altové party, vstupovali do minoritských služeb určitě ještě před pubertou. O přijetí chlapce do konventu rozhodoval výhradně kvardián,²⁷⁾ nikoli regenschori, jak bývalo běžné jinde.²⁸⁾ Muzikanti bydleli v klášteře celý rok s výjimkou jednoho měsíce, přičemž na prázdniny odjížděli střídavě buď na celé září do svátku sv. Františka, nebo poté na říjen do svátku Všech svatých.²⁹⁾ Hudebníci žili dohromady s klášterními studenty v nejvyšším patře pod střešou konventu³⁰⁾ a jedli v přístěnku vedle klášterního kuželníku za kostelem.³¹⁾ Jejich podrobně stanovený jídelníček se lišil v závislosti na slavených svátcích či postních dnech. Šest muzikantů dostávalo své vlastní porce, zbylých deset se živilo ze zbytků po bratrech.³²⁾ Není jasné, zda muzikanti získávali všeobecné základní vzdělání přímo v klášteře, dochované vysvědčení však ukazuje, že po absolvování vzdělání u minoritů mohli nastoupit na gymnázium.³³⁾ Dva chlapecí muzikanti se později rozhodli pro život v minoritském řádu (podle Sperla byl jeden z nich dříve skvělým houslistou a hráčem na strunné nástroje).³⁴⁾

Liturgie všedního dne

Všední konventní den začínal první bohoslužbou v šest hodin ráno. Během pozdvihování v rámci první mše se klarisky modlily ve svém chóru primu; tercie, sexta a nona byly slouženy v osm hodin, poté následovala poslední mše. Sestry navíc naslouchaly zvláštním chorálním mším v půl desáté ve středu a sobotu. Další liturgické modlitby se odehrávaly během odpoledne, kdy byly ve dvě hodiny slouženy nešpory a ve čtyři kompletář s mariánskou antifonou. Jak bylo běžné v pojednáva-

²⁷⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris Crumloviensis, § 13, s. 4.

²⁸⁾ Srov. Jiří SEHNAL, *Die Musikpraxis bei den Brüner Minoriten im 18. Jahrhundert*, in: L. Kačic (ed.), *Plaude turba paupercula*, s. 71–83, zde s. 79.

²⁹⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris Crumloviensis, *Notata specialiora per menses*, September, § 1, s. 69.

³⁰⁾ LM II, s. 384.

³¹⁾ Tamtéž, s. 16.

³²⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris Crumloviensis, § 13, s. 4–6.

³³⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 290, sign. I2, vysvědčení pro studenty působící v klášterním alumnátě, kteří působí jako hudebníci.

³⁴⁾ LM III, s. 68, 2. 8. 1749, LM III, s. 15, 2. 7. 1748.

ném období,³⁵⁾ matutinum a ranní chvály se recitovaly již předcházející den hned po kompletáři.³⁶⁾

Jednotlivé dny v týdnu byly zasvěceny různým patronům, a proto se rozvrh všedních modliteb den ode dne lišil. Úterý bylo vyhrazeno minoritskému divotvůrci sv. Antonínovi Paduánskému, jehož oltář se nacházel v křížové chodbě českokrumlovského kláštera. U tohoto oltáře se v půl desáté konala konventní mše se zpěvem sester a odpolední kompletář. Ten byl zakončený responsoriem ke sv. Antonínovi, figurálními loretánskými litaniami a hymnem *Salve Sancte Pater Franciscus* zpívaným bratry v jejich chóru.³⁷⁾ Pátek byl tradičně spojen s Kristovým utrpením, které připomínala pobožnost křížové cesty konaná po zpívaném kompletáři. Začínalo se u oltáře sv. Antonína Paduánského, kde bylo zpíváno responsorium *Si quaeris miracula*.³⁸⁾ Za zpěvu hymnu *Vexilla regis*³⁹⁾ věřící prošli křížovou chodbou do kaple Pěti ran Kristových či k jednotlivým stanovištím křížové cesty. Na konci bylo dáno slavné požehnání Nejsvětější svátostí a následovala eucharistická adorace s hymnem *Trisagion* doprovázeným na varhany. Sperl zmiňuje, že všechny hymny byly zpívány střídavě sestrami a bratry, ačkoli klarisky neopustily svůj chór.⁴⁰⁾ V sobotu se konventní mše slavila u oltáře Panny Marie, průběh odpoledne byl stejný jako u úterý.⁴¹⁾ Nejslavnostnější liturgie se přirozeně držela v neděli, kdy byly všechny části denní modlitby zpívány (ve všední den se pouze recitovaly). První mše se sloužila v šest hodin, poté se konala slavnostnější zpívaná mše v půl deváté s následným kázáním, slavná mše s požehnáním a figurální hudbou začínala v jedenáct hodin. Podobně slavnostně byly slouženy i odpolední figurální nešpory a kompletář s loretánskými litaniami zpívanými před vystavenou Nejsvětější svátostí.⁴²⁾ V tomto ohledu je možné předpokládat vliv vídeňského císařského dvora, kde byly zpívány loretánské litanie po každých druhých nešporách.⁴³⁾

³⁵⁾ O dobových zvyklostech výborně referuje J. SEHNAL, *Hudba u řeholních kanovníků I.*

³⁶⁾ LM II, s. 61–62.

³⁷⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, *Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis)*, fol. 2.

³⁸⁾ Responsorium zmiňuje některé záznaky a významné události ze života sv. Antonína Paduánského.

³⁹⁾ Hymnus ke cti Kristova kříže.

⁴⁰⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, *Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis)*, fol. 2; SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, *Directorium superioris crumloviensis*, § 20, s. 10–11.

⁴¹⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, *Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis)*, fol. 2.

⁴²⁾ Tamtéž, fol. 1.

⁴³⁾ Friedrich W. RIEDEL, *Kirchenmusik am Hofe Karls VI. (1711–1740)*, München – Salzburg 1977, s. 170.

Slavnosti liturgického roku

Významné dny měly podobnou strukturu, která byla dána především liturgickými modlitbami. Slavnostní den byl zahájen již v předvečer prvními nešporami, ráno za sebou následovalo několik mší různé důležitosti (*missa cantata*, *missa summa*, *missa pontificalis*). Po mších bylo proneseno české a německé kázání, poté se vybraní hosté přesunuli na hostinu. Den byl zakončen slavnými druhými nešporami a požehnáním s Nejsvětější svátostí. Slavnou mší většinou sloužil duchovní z oblasti jihočeského schwarzenberského dominia, obřadům pravidelně přihlížel i kníže Josef Adam ze Schwarzenberka s rodinou a dvorem. Ten minority navštěvoval pravidelně jednou za měsíc od roku 1743, kdy do Krumlova poprvé přijel jako vladař. Jelikož Sperl události spojené s knížetem podrobně zapisoval do pamětní knihy, z období mezi lety 1743–1750 také pochází nejvíce dochovaných zpráv.⁴⁴⁾

Podoba konventní liturgie se měnila v závislosti na jednotlivých obdobích církevního roku. Během doby adventní, kterou církevní rok začíná, byla každé ráno sloužena slavná rorátní mše k počtě Panny Marie.⁴⁵⁾ Zvláštní obřad byl předepsán na Den Moudrosti (17. prosince), kdy se konaly slavnostní zpívané nešpory se speciální antifonou *O Sapientia*. Na figurální nešpory navazovala oslavná řeč (*panegyris*) o nestvořené Moudrosti, poté se v refektáři podávalo občerstvení (*collatio*) v podobě porce vína či dvou porcí piva.⁴⁶⁾

Vánoční období začínalo 24. prosince slavnostní primou z Martyrologia. Figurální nešpory následovaly ve tři hodiny odpoledne, matutinum⁴⁷⁾ s varhanní předehrou (*preambulum*) v jedenáct hodin v noci. Modlitba matutina byla nejprve uvedena dvěma kantory, na něž poté navázali bratři v presbytáři. První noční kantikum *Benedictus* zpívaly sestry, druhý a třetí bratři. Na jednotlivá čtení bratrů odpovídaly opět sestry z protilehlé strany kostela. Hymny byly zpívány za doprovodu varhan střídavě sestrami i bratry, varhanní preludium následovalo po každém nočním. Matutinum bylo zakončeno chvalozpěvem *Te Deum* s doprovodem var-

⁴⁴⁾ O vztahu minoritů a knížete a o celkové prezentaci řádu navenek autorka blíže pojednává ve své dizertaci a článku Markéta KRÁLOVÁ, *Music of Festive Days in 18th Century Český Krumlov. Depiction of Festivities in an 18th Century Monastic Chronicle*, *Theatrum Historiae* 26, 2020, s. 1–20.

⁴⁵⁾ LM II, s. 397, 2. 12. 1739 a LM III, s. 80, 30. 11. 1749.

⁴⁶⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, *Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, December, § 2, s. 79.*

⁴⁷⁾ Matutinum (první ranní modlitba) se skládalo z úvodu a tří nočních, které obsahovaly hymny, žalmy a čtení s odpovídajícími responsorii.

han,⁴⁸⁾ poté navazovala slavná půlnoční mše s doprovodem muzikantů.⁴⁹⁾ Aby hudebníci vydrželi v tichu až do půlnoci, dostali kolem osmé večer velký korběl piva.⁵⁰⁾

Specifický vánoční zvyk představovala silvestrovská obchůzka kleriků, sakristiána, regenschorihho a muzikantů. Koledníci obešli nejprve zámek a prelaturu, poté procházeli měšťanské domy. Když se vrátili do konventu, koledovali u sester a kvardiána a hráli na kostelním kůru vánoční pastorely a písně (*strophulas*). Za koledování muzikanti obdrželi malé občerstvení a bratři lahůdky k večeři.⁵¹⁾

Vánoční období zakončil svátek Očišťování Panny Marie, kdy bylo po kázání vedeno slavnostní procesí s požehnanými svíčkami. Při procesí zpívali bratři střídavě se sestrami mariánský hymnus *Ave maris stella*.⁵²⁾ celý obřad vyvrcholil mší svatou. Nedlouho poté se slavil svátek sv. Doroty, kdy byly oboje nešpory, tercie i slavná mše předvedeny figurálně. Muzikanti při této příležitosti obdrželi tři zlaté od sester klarisek.⁵³⁾ Podobně byl oslavován i listopadový svátek patronky hudebníků sv. Cecílie, kdy kvardián zpíval mši, kterou měli hudebníci slavnostněji doprovázet. Odměnou jim byly dva až tři zlaté.⁵⁴⁾

Postní období započalo Popeleční středou, kdy byl za zpěvu sester po ranních hodinách požehnan popel a rozdělen mezi bratry. Speciální obřady se konaly každých postní pátek, kdy se před první ranní mší konal výstav Nejsvětější svátosti doprovázený eucharistickým hymnem *Pange lingua*, postním *Sapientia Patris* a mariánskou sekvencí *Stabat Mater*.⁵⁵⁾ Po mši bylo dáváno veřejné kázání, na které navazovalo procesí s Nejsvětější svátostí. Průvodu vedeného českokrumlovským prelátem⁵⁶⁾ se účastnili i schwarzenberští úředníci a minoritské německé a české frater-

⁴⁸⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis), December 24, fol. 24 a 25 a LM II, s. 61.

⁴⁹⁾ LM II, 24. 12. 1747, s. 644 a LM III, 24. 12. 1748, s. 46.

⁵⁰⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, December, § 3, s. 79.

⁵¹⁾ Tamtéž, Januarius, § 4, s. 35.

⁵²⁾ LM II, s. 62 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis), Februarius, fol. 6.

⁵³⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, Februarius, § 3, s. 41 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 308, Kniha příjmů a vydání konventu, 6. 2. 1751, nestr.

⁵⁴⁾ Tamtéž, November, § 3, s. 76 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 308, Kniha příjmů a vydání konventu, 22. 11. 1751, nestr.

⁵⁵⁾ Tamtéž, Februarius, § 4, s. 41 a tamtéž, Martius, § 2, s. 45.

⁵⁶⁾ Prelát je vysoce postavený duchovní, přičemž českokrumlovský prelát dokonce vlastnil některá biskupská privilegia a sloužil jako komisař pražského arcibiskupství a biskupský vikář pro jižní Čechy.

nity Pěti ran Páně a svatého Františka. Den byl uzavřen kompletářem, který zpívali bratři střídavě s muzikanty.⁵⁷⁾

Rituály Svatého týdne byly zahájeny ranním kázáním a požeháním na Květnou neděli. Po promluvě se rozezněly všechny kostelní zvony a věřící s požehnanými větvíčkami prošli za zpěvu hymnu *Vexilla regis* přes křížovou chodbu a hřbitov k vchodovým dveřím kostela. Zevnitř kostela dva kantoři zazpívali příslušnou antifonu *Gloria, laus et honor*, kterou zopakovali věřící stojící za dveřmi, poté byly jednotlivé sloky zpívány zevnitř střídavě kantory a sestrami. Nakonec podjáhén udeřil do dveří křížem a procesi mohlo vejít do chrámu.⁵⁸⁾

Slavnostní obřady Tridua započaly již ve středu, kdy byl v půl čtvrté odpoledne zpíván kompletář se slavnostní mariánskou antifonou *Ave regina coelorum*, na který navazovaly temné hodiny (*Tenebrae*). Ty byly slouženy v předvečer Zeleného čtvrtku, Velkého pátku a Bílé soboty a zahrnovaly tři nokturny a tři čtení ze starozákonních Lamentací proroka Jeremiáše. První žalm nokturnu byl zpíván střídavě sestrami a bratry, druhý a třetí pouze bratry, odpovědi na čtení byly prováděny figurálně klášterními muzikanty stojícími u chrámové přepážky (*letner*) vpředu presbytáře.⁵⁹⁾ Po temných hodinkách ihned následovaly ranní chvály, jejichž žalmy byly recitovány bratry, zpívány evangelijní chvalozpěv *Benedictus* bratry i sestrami a závěrečné graduale *Christus factus est* pouze sestrami. Celý obřad zakončilo zbožně recitované *Miserere* bratrů. Stejný obřad byl opakován i po dva následující večery.⁶⁰⁾

Obřady Zeleného čtvrtku začaly velmi brzy ráno hodinkami a slavnou mší. Jelikož během mše utichly při *gloria* všechny nástroje, zbytek obřadů doprovázely pouze sestry svým zpěvem. Na konci mše byl oltář zakryt plátnem a Nejsvětější svátost byla přenesena z hlavního oltáře do kaple Panny Marie Einsiedelské (zvané *Eremitana*) v rajské zahradě, která v tomto případě představovala zahradu Getsemanskou.⁶¹⁾ Na Velký pátek byla Nejsvětější svátost v procesi přenesena k Božimu hrobu umístěnému v křížové chodbě. Doprovodné zpěvy byly prováděny sestrami, bratry i konventními muzikanty.⁶²⁾ Bílá sobota byla již od rána ve znamení Vzkříše-

⁵⁷⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis), Martius, fol. 8.

⁵⁸⁾ LM II, s. 62 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 242, sign. F3a, Nařízení ke konání bohoslužeb v klášterním kostele.

⁵⁹⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, § 19, s. 10.

⁶⁰⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 242, sign. F3a, Nařízení ke konání bohoslužeb v klášterním kostele.

⁶¹⁾ Tamtéž.

⁶²⁾ Jednalo se o minoritský hymnus *Jesu Christe crucifixe* a chvalozpěv *Trisagion*. LM II, s. 64 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 242, sign. F3a, Nařízení ke konání bohoslužeb v klášterním kostele.

ni. Ranní mše v půl deváté začínala žehnáním ohně s trojitým zvoláním *Lumen Christi*, přičemž tichá část obřadu byla opět zpívána chorálně sestrami, po epištole se již ozvali muzikanti s nástroji. Odpoledne následoval zpíváný kompletář s figurálními litaniami a večer v půl osmé kvardián přistoupil k Božímu hrobu, zaintonoval slavnostní mariánskou antifonu *Regina coeli*, ukázal Nejsvětější svátost lidu a začal německou velikonoční píseň *Christus erstanden*, kterou poté dokončili muzikanti s nástroji. Za vyzvánění všech klášterních zvonů byla eucharistie v procesí přenesena na hlavní oltář do kostela, sestry zazpívaly matutinum a celý obřad byl uzavřen slavnostním figurálním *Te Deum* s požehnáním Nejsvětější svátostí. Ranní chvály recitovali bratři soukromě na svém chóru.⁶³⁾

Čtyřicet dnů po Velikonocích bylo slaveno Nanebevstoupení Páně. V tento den kněz ve dvě hodiny odpoledne třikrát a stále hlouběji zpíval verš *Ascendo ad Patrem meum et Patrem nostrum*, přičemž postupně zvedal sochu Vzkříšeného Krista stále výše. Sestry na jeho zvolání odpovídaly „*Aleluja, Aleluja*“ a muzikanti troubili fanfáry.⁶⁴⁾ Nakonec kněz zaintonoval chvalozpěv *Te Deum*, který dokončili muzikanti s nástroji, poté následovaly slavnostní nešpory. O deset dní později se konala slavnost Letnic se slavnou mší, kázáním a nešporami.⁶⁵⁾ Na další den připadala pouť k Panně Marii Einsiedelské, a proto se nešpory, loretánské litanie a svátostné požehnání konaly v mariánské kapli na rajském dvoře.⁶⁶⁾ Nešpory a zpívané mše na den sv. Anny a sv. Wolfganga, kteří byli patrony dalších konventních kaplí, se rovněž slavily v jim zasvěcených prostorách.⁶⁷⁾

Poutní svátek Božího Těla připadající na 60. den po Velikonocích představoval další mimořádnou slavnost s privilegiem plnomocných odpustků.⁶⁸⁾ Jelikož místní prelatura slavila Boží Tělo ve čtvrtek, minorité překládali procesí na následující neděli. Na slavnost byli vždy pozváni i krumlovští jezuité, prelát, starosta, městská rada, správce zámku, místní cechy a obě minoritské fraternity. Pro tuto příležitost se také spojili muzikanti konventní, městští i zámečtí.⁶⁹⁾ Božitělové procesí, které vedlo z kláštera na zámek a zpět, zahájila německá fraternita Pěti ran Kristových v osm hodin ráno. Velký zástup věřících byl doprovázen vyzváněním zvonů a hrou

⁶³⁾ LM II, s. 64 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 242, sign. F3a, Nařízení ke konání bohoslužeb v klášterním kostele.

⁶⁴⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, Kniha ceremonii (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis), Maius, fol. 13–14

⁶⁵⁾ LM III, s. 12, 2. 6. 1748.

⁶⁶⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, Kniha ceremonii (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis), Maius, fol. 14

⁶⁷⁾ Tamtéž, Julius 26, fol. 16 a October 31, fol. 20.

⁶⁸⁾ LM II, s. 64. Podrobný popis svátku v SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, § 18, s. 8–10.

⁶⁹⁾ LM II, s. 500 a 563.

na varhanní portativ, tympány a další nástroje. Procesí končilo u hlavního oltáře, kde kněz zazpíval *Te Deum*, a poté sloužil zpívanou mši s požehnáním a druhé nešpory. Pokud bylo špatné počasí, procesí se konalo v křížové chodbě kláštera. Slavnostní liturgie se posléze konala skrz celý božitélový oktáv.⁷⁰⁾ V souladu s dobovými zvyklostmi se festivity účastnil i kníže Josef Adam ze Schwarzenberka s manželkou, granátníky a celým dvorem. Prelát a další tři minorité byli poté pozváni na zámecký banket, zatímco vybraní hosté byli pohoštěni v klášteře. Jak uvádí Sperl, knížecí pár byl znám svou „vrozenou zbožností a speciální úctou k Eucharistii“, a proto jím byl kvardián vyzván, aby sloužil každý čtvrtek votivní mši k Nejsvětější svátosti v zámecké kapli.⁷¹⁾ Josef Adam v tom zřejmě následoval habsburský model tzv. *pietas Austriaca*, jelikož stejná mše byla každý čtvrtek sloužena i ve vídeňském Hofburku.⁷²⁾

Poslední velká liturgická slavnost církevního roku se konala na listopadový svátek Všech věrných zemřelých. Významný den začal již v předvečer nešporami, oficiem za zesnulé, matutinem se třemi nokturny a ranními chválami. Ve zpěvu žalmů a antifon se střídali bratři s muzikanty, celý obřad trval téměř tři hodiny.⁷³⁾ O následující občerstvení s pivem se staraly sestry,⁷⁴⁾ hudebníci získali pro obveselení tři litry maďarského vína.⁷⁵⁾ Další den ráno se opět sestry modlily oficium za mrtvé, zatímco bratři recitovali tichým hlasem primu. Poté následovalo rekviem se sekvencí *Dies irae*, po mši vyšlo procesí za vyzvánění všech klášterních zvonů. Průvod se zastavil u osmi zastavení: u krypty bratří v presbytáři, u různých oltářů v kostele, u veřejné krypty v ambitu, v kapli sv. Wolfganga, v hřbitovní kapli sv. Anny, v kostnici a u oltáře Panny Marie Bolestné v kostele. U každého zastavení se zazpívalo responsorium *Libera me*, na konci se připojila mariánská antifona *Salve regina* s varhanním doprovodem. Nakonec byla v devět hodin slavena společná konventní mše.⁷⁶⁾

⁷⁰⁾ LM II, s. 367, 383, 407, 425, 463, 500, 563 a 600; LM III, s. 12 a 62. Také SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, § 18, s. 8–10.

⁷¹⁾ LM II, s. 563–564, 20. 6. 1745.

⁷²⁾ F. W. RIEDEL, *Kirchenmusik am Hofe Karls VI.*, s. 27.

⁷³⁾ LM II, s. 638, 1. 11. 1747 a LM III, s. 31, 1. 11. 1748.

⁷⁴⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, November, § 1, s. 75.

⁷⁵⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 308, Kniha příjmů a vydání konventu, 1. 11. 1751, nestr.

⁷⁶⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 102, sign. F3a, Kniha ceremonií (Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis), November 2, fol. 21–22; LM II, s. 638, 2. 11. 1747; LM III, s. 32, 2. 11. 1748 a LM III, s. 79, 2. 11. 1749.

Řádové slavnosti

Kromě slavností liturgického roku, které slavila celá římskokatolická církev, zachovávali českokrumlovští minorité celou řadu vlastních řádových svátků, zpestřujících především dlouhé období liturgického mezidobí. Ačkoli zdejší bratři světili většinu běžných řádových památek, některé, jako Sedm radostí Panny Marie (27. 8.), sv. Alžběta Durynská (17. 11.) či sv. Jan Bonaventura (14. 7.), nejsou v pamětní knize připomínány vůbec. Jednotlivé slavnosti také nejsou zmíněny v každém roce, avšak podle dobových souvislostí je možné předpokládat, že byly v konventu slaveny pravidelně, avšak písemně zachyceny jen v případě návštěvy významných hostů či při jiných nezvyklých okolnostech. Dva řádové svátky však byly slaveny pouze jednou, jelikož byly vázány na jedinečnou konkrétní událost. Jednalo se o vysvěcení křížové cesty v konventu a o beatifikaci Andrey Cacciola de Hispello.

Pravidelně slavené svátky začínaly v době adventní slavností Neposkvrněného početí Panny Marie, která měla svou duchovní i světskou část.⁷⁷⁾ Na úvod slavného dne se konala rorátní mše svatá, po níž následovala slavná mše sloužená kvardiánem či jiným pozvaným knězem. Slavnost pokračovala v pět hodin odpoledne, kdy místní prelát pronesl v refektáři oraci, poté muzikanti zatroubili fanfáry a provedli nejlibivější arii (*suavissimus concertus*) ke cti Neposkvrněného početí. Posléze přednesl nejlepší student zdejšího teologického a filozofického učiliště oslavnou řeč na toto téma, zakončenou mariánským chvalozpěvem *Magnificat* v provedení konventních muzikantů. Na slavnosti obvykle bývalo přítomno mnoho vznešených hostů včetně knížecího páru se dvorem, starosta, studenti, členové bratrstev, jezuité a další klérus z okolí. Na závěr bylo obecnostvo pozváno na hostinu a muzikanti obdrželi svačinu a hlt piva.⁷⁸⁾

První neděli po Zjevení Páně se slavil svátek Nejsvětějšího Jména Ježíš, kdy kvardián sloužil za přítomnosti knížete slavnou mši s překrásnou hudbou (*praeclara musica*) a chvalozpěvem *Te Deum*.⁷⁹⁾ V roce 1750 byla tato mše na rozdíl od předchozích let sloužena v kapli Panny Marie Einsiedelnské.

Jeden z nejsvátečnějších dnů v konventu představoval 25. březen, který připomínal hned dvě konventní slavnosti, a to patronátní svátek konventu zasvěceného

⁷⁷⁾ LM II, s. 397, 8. 12. 1739; LM II, s. 485, 8. 12. 1742; LM II, s. 516, 8. 12. 1743; LM II, s. 544, 8. 12. 1744; LM II, s. 576, 8. 12. 1745; LM II, s. 614, 8. 12. 1746; LM II, s. 643, 8. 12. 1747; LM III, s. 41, 8. 12. 1748; LM III, s. 81, 8. 12. 1749

⁷⁸⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, December, § 5, s. 81.

⁷⁹⁾ LM II, s. 494, 20. 1. 1743; LM III, s. 88, 17. a 18. 1. 1750.

Zvěstování Panny Marie⁸⁰⁾ a vysvěcení křížové cesty v roce 1740, která byla navíc obdařena privilegiem plnomocných odpustků.⁸¹⁾ Slavnost začala tercií zpívanou společně bratry a sestrami v osm hodin ráno, poté se bratři shromáždili před vystavenou Nejsvětější svátostí v procesí s křížem a provinciální komisař, speciálně pro tuto příležitost vyslaný provinciálem, zaintonoval hymnus *Vexilla regis*. Procesí odešlo do křížové chodby, kde komisař a konventní vikář požehnali všech 14 zastavení křížové cesty. Poté se bratři vrátili před hlavní oltář, kde byla vystavena Nejsvětější svátost, recitovaly se modlitby a komisař zaintonoval hymnus *Te Deum*. Vrcholem celého dne byla slavná mše s požehnáním, před kterou bylo pro četné věřící proneseno kázání o smyslu křížové cesty. Jelikož sestry nesměly navštěvovat křížovou cestu umístěnou v mužské části kláštera, požehnali jim bratři jejich vlastní kříže a devocionálie, aby mohly tuto pobožnost provádět i ve své části konventu. Díky příspěvku horažďovických minoritů, kteří spolu s bratřími ve Stříbře podléhali krumlovskému konventu, se o čtyři roky později mohlo uskutečnit pozlacení rámu jednotlivých zastavení.⁸²⁾

S podobnou velkolepostí byl slaven červnový svátek sv. Antonína Paduánského.⁸³⁾ Pontifikální mši v tento den sloužil krumlovský prelát či zlatokorunský opat, následně kázání pronesl minorita, jezuita, cisterciák, či diecézní kněz z okolí. Zhruba dvacet urozených hostů přijalo pozvání na banket do velkého ambitu, přičemž v roce 1746 se ho zúčastnil i schwarzenberský dvorní architekt Andrea Altomonte. Slavnost se nemohla konat v tomto případě ve stejný den, na nějž připadal svátek Božího Těla, kdy dostávalo přednost farní božítělové procesí.⁸⁴⁾

Minorité slavnostně prožívali i řádový svátek Navštívení Panny Marie,⁸⁵⁾ největšího ohlasu však dosáhl svátek Porciunkule neboli Panny Marie Andělské, slavený přesně o měsíc později.⁸⁶⁾ Tento svátek byl obdařen privilegiem plnomocných odpustků, kvůli kterým do kláštera pravidelně putovalo obrovské množství věřících

⁸⁰⁾ LM II, s. 626, 25. 3. 1747; LM III, s. 58, 25. 3. 1749 a SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, Martius, § 4, s. 45.

⁸¹⁾ LM II, s. 403, 25. 3. 1740.

⁸²⁾ LM II, p. 517, 21. 2. 1744

⁸³⁾ LM II, s. 367, 13. 6. 1738; LM II, s. 383, 13. 6. 1739; LM II, s. 406, 13. 6. 1740; LM II, s. 427, 13. 6. 1741; LM II, s. 468, 13. 6. 1742; LM II, s. 500, 13. 6. 1743; LM II, s. 527, 13. 6. 1744; LM II, s. 562, 13. 6. 1745; LM II, s. 600, 13. 6. 1746; LM II, s. 634, 13. 6. 1747; LM III, s. 12, 13. 6. 1748; LM III, s. 64, 13. 6. 1749.

⁸⁴⁾ LM II, s. 500, 13. 6. 1743 a LM III, s. 12, 13. 6. 1748.

⁸⁵⁾ LM III, s. 67, 2. 7. 1749

⁸⁶⁾ LM II, s. 369, 2. 8. 1738; LM II, s. 390, 2. 8. 1739; LM II, s. 408, 2. 8. 1740; LM II, s. 428, 2. 8. 1741; LM II, s. 475, 2. 8. 1742; LM II, s. 509, 1. a 2. 8. 1743; LM II, s. 529, 2. 8. 1744; LM II, s. 567, 2. 8. 1745; LM II, s. 604, 2. 8. 1746; LM II, s. 637, 2. 8. 1747; LM III, s. 16, 2. 8. 1748; LM III, s. 68, 2. 8. 1749.

– například v roce 1747 na slavnost zavítalo 9200 přijímající a nespočet dalších kajníků. Svátek byl uveden již předcházející den slavnými nešporami a pokračoval následující den slavnostní mší svatou slouženou krumlovským prelátem, či zlatokorunským opatem. Kázání bylo proneseno dvojjazyčně, a to česky na hřbitově a německy v kostele. Hostina pro třicet vybraných hostů se podávala na zahradě a v refektáři, přičemž ke stolu byli pozváni farní, zámečtí i konventní muzikanti, kteří také společně doprovázeli liturgii. Den byl opět uzavřen slavnostními nešporami, které sloužil některý z pozvaných kněží.

Ačkoli se památka sv. Kláry týkala především sester, českokrumlovští minorité přijali slavení svátku zakladatelky klarisek též za své.⁸⁷⁾ Slavná mše s požehnáním byla sloužena servitou z Nových Hradů, nebo cisterciáckým opatem ze Zlaté Koruny, či z Vyššího Brodu. Kolem dvaceti urozených hostů obědvalo v refektáři, ostatní jedli v křížové chodbě a v zahradě. Díky zvláštnímu povolení představeného mohla být na hostině výjimečně přítomna i abatyše klarisek. Speciální pozornost byla věnována knížeti Josefu Adamovi ze Schwarzenberku a jeho manželce Marii Terezii, kteří byli vítáni dvěma sbory trubačů a bubeníků, a po celý den byla nad nimi nošena červená nebesa. Muzikanti zpřijemňovali též slavnostní oběd, během kterého seděli v malém otevřeném prostoru mimo refektář (*areola*),⁸⁸⁾ jenž byl podle zvyklosti oddělen závěsem. Slavnost opět ukončily slavné druhé nešpory.

S nemenším důrazem se světil svátek sv. Františka.⁸⁹⁾ Slavná mše byla sloužena českokrumlovským prelátem, nebo dominikánem z Českých Budějovic. Poté bylo opět dávano dvojjazyčné kázání v obvyklých lokalitách, přičemž prelát vždy kázal česky. Pokud byly české země ve válce jako na počátku 40. let 18. století, modlili se minorité obzvlášť v tento den za mír a požehnání pro Marii Terezii.⁹⁰⁾ Po duchovní části opět následoval banket v refektáři pro třicet vybraných hostů, další seděli v ambitu a v místnosti u kuchyně. Poté se všichni shromáždili k závěrečným nešporám.

⁸⁷⁾ LM II, s. 369, 12. 8. 1738; LM II, s. 390, 12. 8. 1739; LM II, s. 409, 12. 8. 1740; LM II, s. 432, 12. 8. 1741; LM II, s. 477, 12. 8. 1742; LM II, s. 510, 12. 8. 1743; LM II, s. 530, 12. 8. 1744; LM II, s. 568, 12. 8. 1745; LM II, s. 605, 12. 8. 1746; LM II, s. 638, 12. 8. 1747; LM III, s. 18, 12. 8. 1748; LM III, s. 68, 12. 8. 1749.

⁸⁸⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, Augustus, § 1, s. 65.

⁸⁹⁾ LM II, s. 371, 4. 10. 1738; LM II, s. 394, 4. 10. 1739; LM II, s. 411, 4. 10. 1740; LM II, s. 433, 4. 10. 1741; LM II, s. 480, 4. 10. 1742; LM II, s. 514, 4. 10. 1743; LM II, s. 536, 4. 10. 1744; LM II, s. 575, 4. 10. 1745; LM II, s. 609, 4. 10. 1746; LM II, s. 639, 4. 10. 1747; LM III, s. 21, 4. 10. 1748; LM III, s. 76, 4. 10. 1749.

⁹⁰⁾ LM II, s. 411, 4. 10. 1740 a LM II, s. 480, 4. 10. 1742.

Církevní rok uzavíral svátek Všech svatých minoritského řádu.⁹¹⁾ V tento den byli na ranní mši přítomni i terciáři, kteří společně s bratry a sestrami recitovali hymnus *Veni Creator Spiritus*, načež obnovili své sliby. Po obřadu zakončeném svátostným požeháním následovala slavná mše svatá, v roce 1742 dokonce zpívaná cisterciákem ze vzdálených západočeských Plas.⁹²⁾

Mimořádnou řádovou slavnost představovala beatifikace Andrey Cacciola de Hispello, jednoho z prvních kněží minoritského řádu a učedníka sv. Františka z Assisi.⁹³⁾ Krumlovská oslava blahořečení trvala po tři dny a byla opět otevřena nejširší veřejnosti. Všech obřadů, včetně obojích nešpor, mše a kázání, se zhostili místní jezuité se svými studenty. Dobrá spolupráce s nimi byla zajištěna oboustrannou smlouvou, která stanovila, že jezuité nebudou dávat žádná německá kázání, pokud svátek sv. Antonína Paduánského, sv. Františka z Assisi či Porciunkule připadne na neděli. V případě nedělních svátků jezuitských svatých neměli německy kázat zase minorité.⁹⁴⁾

Klášterní hudební sbírka

O životě v klášteře a jeho kontaktech s dalšími hudebními centry mnohé vypovídá i 21 dochovaných hudebních tisků. I když se v konventu prokazatelně hrála také světská hudba, dochovány jsou výhradně tisky hudby duchovní (mše, nešpory, árie, ofertoria, litanie k Panně Marii a Nejsvětější svátosti). Co se týče výběru děl a skladatelů, jednalo se o nejnovější kusy na hudebním trhu, které byly rychle po svém vydání zakoupeny pro potřeby kláštera za poměrně velké finanční obnosy.⁹⁵⁾ Krumlovští minorité jasně preferovali díla jiných řádových skladatelů, jakými byli benediktýn Valentin Rathgeber, augustinián Benedikt Geisler nebo minorita Česlav Vaňura. Sbírký těchto bavorských a českých skladatelů byly většinou vydávány buď v Praze, anebo v bavorském Augsburgu u nakladatele Lottera, jehož nabídkový katalog se též ve sbírce dochoval. Její specifika můžeme vidět v zastoupení tří českých minoritských skladatelů (Bohuslava Matěje Černohorského, Česlava Vaňury a Huberta Peškovice) či v zakoupení německých zádušních motet⁹⁶⁾ pro potřeby klášterní pohřební liturgie. Repertoár soustředící se na úctu k Nejsvětější svátosti a Panně Marii zřetelně odráží tendence patrné i u habsburské zbožnosti. Zvláštní

⁹¹⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, Notata specialiora per menses, November, § 2, s. 75–76.

⁹²⁾ LM II, s. 484, 29. 11. 1742.

⁹³⁾ LM II, s. 384, 28., 29. a 30. 6. 1739.

⁹⁴⁾ LM I, s. 157, rok 1727.

⁹⁵⁾ Průměrná cena jednoho tisku byla tři zlaté.

⁹⁶⁾ Jedná se o sbírku zádušních motet západočeského skladatele Jana Josefa Brentnera.

úctu k řádovým svatým dokazuje kolekce chorálních zpěvů (*Graduale proprium*) ke světcům minoritského řádu. Je zvláštní, že zatímco díla staršího minoritského autora Bernarda Artophaea ještě zachovávají řádové předpisy nařizující jednoduchost liturgických kompozic,⁹⁷⁾ krumlovská minoritská sbírka již žádná takováto omezení nerespektuje a zcela odpovídá běžným dobovým požadavkům slavnostní liturgické hudby. Do konventu se díla dostávala různým způsobem: zajímavostí je sbírka mší k českým patronům Františka Václava Habermanna, kterou minoritům věnovalo místní české bratrstvo sv. Františka. Jeden tisk též pochází z nedalekého konventu borovanských augustiniánů, několik tisků bylo věnováno samotným Sperlem. Na základě rukopisných poznámek na jednotlivých partech je jasné, že dochované skladby byly v klášteře opakovaně provozovány místním hudebním ensemblem, jehož personální složení odpovídá nástrojovému obsazení jednotlivých děl. Jelikož se jedná o skladby s poměrně vysokými interpretačními nároky, je velmi pravděpodobné, že klášterní soubor dosáhl výjimečné úrovně.

Srovnání se slavnostmi v brněnském a vídeňském minoritském konventu

Abychom získali plastičtější představu o českokrumlovské hudební aktivitě, uvádím zde srovnání s jinými konventy téhož řádu v habsburské monarchii. Důkladnější studie byla ovšem provedena pouze u konventu brněnského⁹⁸⁾ a částečně fulneckého;⁹⁹⁾ katalogizována a krátce analyzována byla též sbírka vídeňských minoritů.¹⁰⁰⁾ Archiv brněnského kláštera se dochoval ve velmi dobrém stavu, přičemž o liturgii nejvíc vypovídajícími dokumenty jsou *Manuale, Functiones et ceremoniae* a smlouva uzavřená mezi konventem a světským regenschorim. Tyto dokumenty typově odpovídají krumlovské kronice, *Knize ceremonií a Direktoriu*. Oba konventy též spojuje stejná doba největšího rozkvětu, ke kterému přispěla i bohatá hudební činnost rozvíjená na obou místech. Rozmach konventů byl také zapříčiněn velmi aktivními představenými, a to v Českém Krumlově již několikrát zmíněným Hyacintem Sperlem a v Brně Barnabášem Freislerem (v konventu činný v letech 1711–1732).¹⁰¹⁾ Brněnský konvent měl také svého aristokratického patrona v osobě

⁹⁷⁾ S. BOHADLO, *A. R. P. M. Bernardus Artophaeus*, s. 253.

⁹⁸⁾ Vladimír MAŇAS, *Lze chrám vzkřísit? Brněnský konvent minoritů v první polovině 18. století a jeho místo ve městě*, in: Ladislav Daniel – Filip Hradil (edd.), *Město v baroku, baroko ve městě*, Olomouc 2012, s. 41–57 a J. SEHNAL, *Die Musikpraxis*.

⁹⁹⁾ Zdeňka MYŠKOVÁ, *Hudba u opavských minoritů v 18. století*, diplomová práce Masarykovy univerzity, Brno 2015.

¹⁰⁰⁾ Sbírkou zkatalogizoval a krátce popsal Friedrich W. RIEDEL, *Das Musikarchiv im Minoritenkonvent zu Wien. Katalog des älteren Bestandes vor 1784*, Kassel 1963.

¹⁰¹⁾ V. MAŇAS, *Lze chrám vzkřísit? mrtvých?*, s. 42.

olomouckého biskupa kardinála Wolfganga Hannibala ze Schratzenbachu.¹⁰²⁾ Moravští minorité rovněž pravidelně spolupracovali s ostatními místními řády.

Avšak zatímco se brněnští bratři účastnili především oslav pořádaných městem, a tak byli v kontaktu zejména s městským obyvatelstvem,¹⁰³⁾ krumlovští řeholníci se nejvíce věnovali pěstování vztahů s knížetem Josefem Adamem ze Schwarzenberku, který konvent navštěvoval průměrně jednou za měsíc a minority též zval na zámek. Jelikož v Brně sídlilo mnohem více církevních řádů než v Českém Krumlově, moravští minorité se vůči svému okolí museli jasněji vymezit a nabízet větší škálu různých pobožností, aby přitáhli věřící právě do svého kláštera (například speciální liturgii v lořetě či na svatých schodech). V Brně byly figurální litanie provozovány každý den; v úterý, v sobotu a neděli byla navíc sloužena slavnostní mše svatá. Naopak o dnech mimořádně slavnostních se v moravském konventu žádá větší hudba nehrála. Konvent totiž neživil vlastní soubor zpěváků a muzikantů, ale najímal si je z okolních kostelů. Minoritský konvent proto zůstával o slavnostních dnech bez možnosti větší hudební produkce, jelikož jinak najímaní muzikanti hráli ve svých domovských chrámech, kde byli dlouhodobě zaměstnáni.¹⁰⁴⁾ V Českém Krumlově byla situace zcela opačná: všední mše byly většinou slouženy pouze tíše, figurální hudba se dostala ke slovu jen o nedělích a slavnostech, kdy hráli a zpívali klášterní muzikanti vedení minoritským regenschorim. Naopak v Brně si minorité vedoucího kůru najímali za roční plat 400 zlatých, a ten pak musel obstarat odpovídající množství hudebníků, zajistit hudební doprovod liturgie, učit zpívat tři chlapecké diskantisty a altisty a nakoupit nové hudebniny a vše potřebné pro hudební produkce.¹⁰⁵⁾ Naproti tomu v Českém Krumlově bděl nad nákupem hudebních novinek a výběrem vhodných hudebníků pouze představený konventu.¹⁰⁶⁾

V Brně bratři organizovali četné pobožnosti mimo konventní kostel, a to v lořtánské kapli, v kaplích sv. Ivana a Josefa, u oltáře sv. Antonína Paduánského a na svatých schodech.¹⁰⁷⁾ Podobný jev je možné najít v menší míře i v Českém Krumlově, kde se pravidelně konaly zvláštní pobožnosti s vlastními obřady ke sv. Antonínovi a Panně Marii Bolestné, jejíž milostná socha skýtala privilegium plnomocných odpustek. Podobný typ pobožností, jaké se konaly u svatých schodů v Brně, k sobě vázala nově posvěcená křížová cesta v Českém Krumlově. Liturgie též nebyla sloužena pouze v klášterním kostele, ale i v přilehlých kaplích, v křížové chodbě a na hřbitově. Pro oba konventy byla tedy v pojednávané době společná vysoká

¹⁰²⁾ Tamtéž, s. 45.

¹⁰³⁾ Tamtéž, s. 47.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž, s. 50.

¹⁰⁵⁾ J. SEHNAL, *Die Musikpraxis*, s. 79.

¹⁰⁶⁾ SOA Třeboň, Minorité Český Krumlov, inv. č. 97, sign. E1b3, Directorium superioris crumloviensis, § 13, s. 4.

¹⁰⁷⁾ V. MAŇAS, *Lze chrám vzkřísit z mrtvých?*, s. 43.

úroveň hudby přitahující velké množství věřících a výrazná osobnost kvardiána starajícího se o rozkvet jemu svěřeného konventu ve všech směrech.

Ve stejných letech prožíval mimořádně příznivé období také vídeňský minoritický konvent, který ve svých zdech skrývá jednu z nejceněnějších evropských hudebních sbírek. Ta zahrnuje okolo 800 vzácných rukopisů, tisků a teoretických traktátů, přičemž některé z nich pocházejí ještě ze 17. století. Rozkvet rakouského konventu též zapříčinil mimořádně schopný představený Alexander Giessel, který byl jen o čtyři roky mladší než krumlovský Hyacint Sperl. Giessel byl také velmi dobře vzdělán a udržoval četné kontakty s nejvyššími šlechtickými kruhy. Krumlovská i vídeňská sbírka shodně obsahují soudobou duchovní hudbu především z druhé čtvrtiny 18. století, ve Vídni se navíc dochovaly i sbírky pro klávesové nástroje a pro různá malá instrumentální uskupení, která mohla hrát při rekreaci bratrů či při slavnostních hostinách stejně jako v Českém Krumlově. Rozdílný je původ autorů obsažených ve sbírce: zatímco se v krumlovském souboru jednalo o skladatele české a bavorské, ve Vídni spíše o italské a vídeňské. Tento fakt se dá vysvětlit tím, že Sperl byl více orientován na centrum provincie v Praze, kde nakupoval i hudební novinky; rakouští minorité si pro změnu opatřovali díla skladatelů populárních v hlavním městě monarchie. Je zvláštní, že jednoduchý františkánský hudební styl, který nařizovala řádová pravidla, nenalezneme ani v jedné z pojednávaných sbírek. Obě kolekce každopádně dokazují, že minorité investovali velké množství finančních prostředků, aby ve svých konventech zajistili kvalitní hudební doprovod liturgie.

Závěr

Jak bylo naznačeno na předchozích řádcích, liturgie u českokrumlovských minoritů a klarisek zásadně určovala průběh a podobu řeholního života jak během jednotlivých všedních dnů, tak po všechna období církevního roku. Ačkoli mužská a ženská komunita žily svůj všední život odděleně, liturgii slavily společně o nedělích a slavnostních dnech. Z dochovaných pramenů vyplývá, že bratři a sestry speciálně prožívali celou řadu církevních a řádových svátků. Jejich slavení bylo vyvážené rozprostřeno na celý liturgický rok a tvořilo jasnou páteřní osu řeholního života. Jako ve všech ostatních klášterech, nejvíce obřadů se vztahovalo k vánočnímu a velikonocnímu liturgickému okruhu, především ke Svatému týdnu před Velikonocemi. Forma hudebního doprovodu liturgie přitom byla velmi pestrá: některé části byly zpívány pouze bratry a sestrami, jiné společně s konventními muzikanty. Jednotlivé rituály se přitom prováděly především v kostele, ale i na různých jiných místech v konventu (v kaplich, křížové chodbě, na hřbitově). V případě řádových svátků se jednalo o slavnosti jednodenní, které vždy zahrnovaly dvojce nešpory, slavnou mši

s následným kázáním a banket pro vybrané hosty z řad církevních a šlechtických kruhů včetně knížete Josefa Adama ze Schwarzenberku, který konvent pravidelně navštěvoval. Právě oslavami specifických minoritských svátků se klášter odlišoval od slavností slavených v kostele farním či u blízkých jezuitů, a právě díky tomu pravidelně přitahoval k návštěvě tisíce věřících.

Ze zpráv v pamětní knize a pokynů v *Directoriu* je jasné, že klíčovou osobnost konventu ztělesňoval kvardián, který sloužil slavnostní mše, intonoval začátky žalmů a hymnů a osobně dozíral na hudební dění v konventu. Díky němu konvent kupoval nejnovější hudební tisky a vzdělával vlastní muzikanty, kteří hudebně doprovázeli slavnostní liturgii, hostinu i knížete při vstupu do konventu. Jak Sperl sám poznamenává, vysoká úroveň místní hudby přitahovala velké množství věřících z českokrumlovského regionu, kteří se tak při bohoslužbách mohli setkat s velmi kvalitní hudební produkcí z pera soudobých skladatelů. Není pochyb, že pěkně provedená hudba poutníky vzdělávala, povznášela a všeobecně kultivovala.

Markéta Králová

**FESTIVITIES OF THE LITURGICAL YEAR
AND THEIR MUSIC SHOWN ON THE EXAMPLE
OF THE MINORITES AND CLARISSAN NUNS
IN ČESKÝ KRUMLOV MONASTERIES DURING
THE SECOND QUARTER OF THE 18TH CENTURY**

SUMMARY

The Minorite Monasteries in Český Krumlov are remarkable for its very-well preserved archival materials labeled *Minorité Český Krumlov* [*The Minorites - Český Krumlov*] which are deposited in the state regional archive in Třeboň. Since these monasteries were jointly used by the Minorites and the Clarissan nuns who shared one church, the Minorite archives partly enable us to get to know the life of the local nuns. The greatest part of documents contained in the Minorite fund comes from the period of guardian Hyacint Sperl (1690–1754) who led Český Krumlov Monasteries during the period 1726–1750. The main source for the studied period is the five-volume chronicle of the monasteries entitled *Liber magistralis*, other information pertaining to the life in the monasteries can be found in documents *Directoriu superioris Crumloviensis* from 1738 and in *Rituale Ecclesiae Conventus Crumloviensis*. Also, the founder and patron of the monastery, Prince Josef Adam of Schwarzenberg, kept close ties with the Minorites and visited the monastery regularly. In the case of the Minorites and Clarissan nuns from Český Krumlov Monasteries, the course of their monastic life and its form were strongly shaped by the liturgy, both during the individual weekdays as well as during all periods of the ecclesiastical year. Although the monks and the nuns lived their everyday life separately, the liturgy was celebrated jointly on Sundays and festive days. It follows from the preserved sources that the monks and the nuns had a special way of celebrating a number of both religious holidays and festivities of the order. The festivities were evenly distributed throughout the entire liturgical year and constituted sort of a backbone of the monastic life. Just as in the majority of other monasteries, most ceremonies had to do with the Christmas and Easter parts of the liturgical year, especially with the Holy Week before Easter. The form of the musical accompaniment of the liturgy was very varied: some parts were sung only by the monks and the nuns, other parts together with the musicians from the monasteries. Individual rituals were performed mostly in the church, but also at other

places in the monasteries (in chapels, the cloister or at the cemetery). As regards the festivities of the order, they were one-day events which always included two vespers, a Solemn Mass with subsequent preaching and a banquet for guests chosen from among the ecclesiastical and noble circles including the Prince Schwarzenberg. It was these specific festivities of the order which differentiated Český Krumlov Monasteries from other festivities celebrated in the local parish church or by the nearby Jesuits, and it was this very exclusivity which attracted large numbers of believers.

The preserved documents clearly show that the key person in the monasteries was the guardian who celebrated festive masses, intoned the beginnings of psalms and hymns, and personally oversaw musical issues in the monasteries. Thanks to him the monasteries purchased the latest musical prints and educated their own musicians who played during festive liturgies and feasts or welcomed the Prince upon entering the monasteries. As Sperl himself noted, the quality of the local music attracted large numbers of believers from the region of Český Krumlov, who thus had the opportunity to get acquainted during masses with high-quality music by contemporary composers. The nicely performed music undoubtedly educated the pilgrims, uplifted and generally cultivated them.

Translated by Daniela Reischlová

II

MATERIÁLY A DOKUMENTY

Pavel B a n ě o u c h SJ

**GIOVANNI BOTERO A JEHO *RELATIONI*
UNIVERSALI.**

**Pohled na náboženskou situaci v zemích Koruny české
na konci 16. století**

ABSTRACT

Giovanni Botero and His Relationi universali. Looking at the Religious Situation in the Lands of the Bohemian Crown at the End of the 16th Century

The article introduces a translation and interpretation of a part of *Relationi universali* written by Giovanni Botero (1544–1617). In this work, Botero presents his perspective on the course of the Catholic Reformation in the Lands of the Bohemian Crown and he also touches on the issues of religious tolerance and coexistence of various Christian creeds. Botero's evaluation of believers under both kinds is relatively positive whereas his perception of other religiously nonconformist groups is strongly critical. According to him, the process of re-Catholization can be perceived as a positive one and his main actors are higher clergy, Catholic nobility, ruling monarchs and the Jesuit Order.

Keywords: Giovanni Botero - Catholic Reformation - Utraquists - Jesuits - re-Catholization

Osoba a dílo Giovanniho Botera (1544–1617) nejsou v českém prostředí příliš známé. Oproti tomu se s jeho jménem lze setkat v řadě textů italské provenience, kde je tento jezuita pojímán především jako výrazný kritik Niccolò Machiavelliho (1469–1527). I proto se mi jeví přínosné reflektovat text, který nalezneme v Boterově díle *Relationi universali*. Jedná se o popis náboženské situace v českých zemích na konci 16. století a hned na úvod je potřeba zdůraznit, že sám Botero v čes-

kých zemí nikdy nepobýval.¹⁾ Tímto aspektem Boterova díla se prozatím u nás žádný autor nezabýval, což pochopitelně neznamená, že studie o Boterovi neexistují.

První z nich je relativně nedávno vydaná monografie Petra Kratochvíla *Původ a smysl národního zájmu: analýza legitimacy jednoho politického systému*.²⁾ Její autor se ale zabývá Boterem pouze v souvislosti s jeho odporem vůči Machiavellimu.³⁾ Druhá ze zmiňovaných studií je naopak výrazně staršího data. Jde o překlad části Boterových *Relationi universali*, přesněji španělské verze tohoto díla z roku 1622. Napoleon Manuel Kheil, autor příspěvku, který vyšel v *Českém časopise historickém* v roce 1901, přeložil popis zemí Koruny české, který se nachází v té části Boterova díla, která by se pravděpodobně dala nazvat zeměpisnou.⁴⁾ Posledním relevantním dílem je práce Jaroslavy Kašparové *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.-17. století*.⁵⁾ Autorka v příslušné pasáži monografie využila svůj článek, který vyšel v roce 1988.⁶⁾ V něm výstižně komentovala Boterův význam i jeho popis zemí Koruny české. Ani v tomto případě nicméně nešlo o pasáž, která by se zabývala náboženskou situací zmíněného území.

Vzhledem k tomu, že Giovanni Botero se prozatím zjevně netěšil v české historické obci přílišnému zájmu, považuji za vhodné ve stručnosti předložit jeho krátký životopis, který pomůže lépe uchopit dílo tohoto italského autora.

Život Giovannio Botera. Tovaryšstvo Ježišovo, kardinál Karel Boromejský a savojské vévodové

Giovanni Botero se narodil roku 1544 v Bene, ležícím nedaleko Cunea a spadajícím pod jurisdikci savojských vévodů.⁷⁾ První zmínka o Boterovi však pochází

¹⁾ Konkrétně jsem vycházel z tohoto vydání: Giovanni BOTERO, *Le Relationi universali di Giovanni Botero Benese, divise in quattro parti*, Venetia 1596. Pozornost si jistě zaslouží i edice díla, kterou pořídila B. A. Raviola, vydaná v Turíně v roce 2015. Blythe Alice RAVIOLA (ed.), *Giovanni Botero, Le relazioni universali*, Torino 2015.

²⁾ Petr KRATOCHVÍL, *Původ a smysl národního zájmu: analýza legitimacy jednoho politického konceptu*, Brno 2010, zejména s. 48–52.

³⁾ Stručně řečeno můžeme konstatovat, že Botero nepovažuje náboženství za pouhý užitečný nástroj k vládnutí, ale považuje ho za samotný základ, z něhož má vladař vycházet.

⁴⁾ Napoleon Manuel KHEIL, *Krátké popsání české říše z roku 1595*, ČČH 4, 1901, s. 456–458.

⁵⁾ Jaroslava KAŠPAROVÁ, *České země a jejich obyvatelé očima románského světa 16.-17. století*, České Budějovice 2010, zejména s. 62–65. Autorka se zmiňuje i o pasáži, o které pojednává tento článek.

⁶⁾ Jaroslava KAŠPAROVÁ, *České země 16. století v Boterově díle Relazioni universali*, Miscellanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 5, 1988 (1989), s. 147–163.

⁷⁾ *Dizionario Biografico degli Italiani XIII*, Roma 1971, s. 352–362. Autorem hesla je Luigi Firpo.

z roku 1559 z druhého konce Itálie, z Palerma. Jako mladík studoval v tomto sicilském městě na jezuitské koleji, kam se dostal díky svému strýci. Ten ale ještě téhož roku zemřel a Botero se stěhoval do Říma na Collegium Romanum, kde byl i přijat do Tovaryšstva Ježíšova.⁸⁾ Představení zde na něm oceňovali zejména jeho nadání pro skládání latinských veršů. Kvůli své zřejmě nepřilíh snášenlivé povaze byl však zanedlouho poslán z Věčného města jako učitel nejprve do Umbrie a následně i do jiných částí Apeninského poloostrova.⁹⁾

Dva roky po odchodu z Říma byl opět povolán do Collegia Romana, kde – i přes své prosby o vyslání na misie do Německa – studoval přírodní filozofii. Boterovou další destinací se stal francouzský Billom, město nacházející se nedaleko Clermontu. Jeho úkolem byla výuka rétoriky. Pravděpodobně na podzim roku 1567 se přesunul na pařížskou kolej Tovaryšstva. Zdá se, že se v Paříži dostal do konfliktu s jezuitou pocházejícími z Iberského poloostrova a byl umístěn do Milána, kam jezuita teprve před nedávnem pozval Karel Boromejský (1538–1584). Botero opět vyučoval a někdy na začátku 70. let 16. století rovněž přijal kněžské svěcení. Během roku 1573 začal studium teologie v Padově.

Botero pravděpodobně cítil, že výuka a komponování oslavných řečí a her, ke kterým byl vybízen představenými Tovaryšstva, není tím, co by ho naplňovalo. Znovu – a opět neúspěšně – proto žádal o vyslání na misie. Byl znovu poslán do Milána, kde setrval až do roku 1579, kdy byl kvůli rozepři s Karlem Boromejským odeslán do Turína. Do konfliktu se dostal ale i tam, došlo dokonce k jeho uvěznění. V prosinci 1580 byl z Tovaryšstva Ježíšova propuštěn. Vrátil se tehdy do Milána, kde se ho ujal později svatořečený Karel Boromejský. Boterovi byla svěřena kněžská služba v Luinu a postupně získával další hodnosti týkající se duchovní správy v této oblasti. Možná trochu paradoxně se mu příležitost k rozsáhlejší pastoraci vyskytla v podstatě až po odchodu z řádu. V roce 1583 vyšel v Miláně – kde ho nacházíme i v následujícím roce – jeho spis *De regia sapientia*, ve kterém se poprvé postavil za pomoci mnoha historických exemplů proti Machiavellimu.

Po smrti Karla Boromejského roku 1584 byl pověřen určitou diplomatickou misí ve službě savojského vévody ve Francii. Strávil na ni rok, a měl tak možnost osobně znovu zažít konfesijně rozdělenou společnost francouzské monarchie, zmitající se ve vnitřních válkách a nepokojích. Byla to asi rozhodující zkušenost, která udala směr jeho další literární tvorbě. Po skončení této mise se Botero vrátil krátce do Milána. Byl mu svěřen dohled nad mladým Federikem Boromejským (1564–1631),

⁸⁾ Collegium Romanum bylo založeno v roce 1551 jezuitským řádem. Postupně začalo nabízet vzdělání v podstatě na všech úrovních, od nejnižšího až po univerzitní.

⁹⁾ V počátcích existence Tovaryšstva, které bylo založeno v roce 1540, se stávalo, že mladí jezuité byli velmi brzy posíláni učit, protože řád neměl tolik členů, kolik by bylo potřeba. Srov. Luis DE LA PUENTE, *Baltasar Álvarez SJ: zповědník Terezie z Avily*, Olomouc 2015, s. 13.

bratrance Karla Boromejského, kterého proto následoval do Říma, aby mu pomohl se vstupem do komplikovaného prostředí kurie.

V následujících letech v Římě vydával Botero svá nejznámější díla, *Delle cause della grandezza e magnificenze delle città*, které se následně stalo stěžejní částí obsáhlejšího spisu *Della ragion di Stato*. Především první spis měl relativně značný vliv, protože na svou dobu poměrně nezvykle zaznamenával vztahy mezi životním prostředím, ekonomickými zdroji a demografií. Druhá Boterova práce byla vlastně rozpracováním tezí z *De regia sapientia*; autor v ní hájil morální jednání, které pokládal za nemožné bez opravdové zbožnosti. I v tomto spise se ale objevovaly některé myšlenky spjaté s jeho pojednáním o městech. Pozdější spojování těchto dvou spisů do jedné edice proto bylo logické.

Pro tento text je však zásadní Boterova práce *Relationi universali*, jejíž první část vyšla v květnu 1591 v Římě. Toto bez přehánění monumentální dílo je vlastně popisem celého tehdy známého světa – první část se zaměřuje zejména na přírodní podmínky jednotlivých zemí a oblastí; druhá je zaměřena statisticko-politicky; část třetí se zabývá náboženským složením obyvatel a misijními aktivitami; čtvrtá, poslední část, je zaměřena na Nový svět a na pronikání křesťanského učení do těchto oblastí. Mimo itáličtiny vyšly *Relationi* v latině (Helmstadt, 1596), němčině (Mnichov, 1596), angličtině (Londýn, 1601), španělštině (Gerona, 1603) a polštině (Krakov, 1609).

Krátce ještě k Boterovu dalšímu osudu. Poté, co se jeho svěřenec Federiko Boromejský stal milánským arcibiskupem (1595), snažil se Botero osamostatnit. Jisté je, že nadále pracoval na *Relationi* a stále je upravoval. První kompletní vydání všech čtyř částí vyšlo v roce 1596 v Bergamu. Nakonec se dostal do služeb savojského vévody jako vychovatel tří jeho synů. Při výkonu této funkce využil svých zkušeností se sběrem exemplů a skládáním oslavných děl. Mladé prince Botero následoval i do Španělska, kam byli vysláni na vychování ke královskému dvoru. Savojský vévoda totiž doufal v možný zisk španělské koruny pro některého ze svých synů, jelikož byli s Habsburky pokrevně spřízněni. Narození budoucího Filipa IV. ale tyto plány zhatilo. I to byl jeden z důvodů, proč se Botero i se svými urozenými svěřenci vrátil roku 1607 do Turína.

Podzim Boterova života a tvorby byl charakterizován návratem k tvorbě veršů a poem. Roku 1610 dokončil pátou část *Relationi*, která ovšem nebyla publikována. Ve stejném roce zřejmě skončila také jeho finanční závislost na savojském vévodovi. Botero postupně odkázal většinu svého jmění různým domům Tovaryšstva Ježíšova, ale neopomněl ani jiné instituce. Posledním Boterovým spisem bylo dílo věnující se očistci, *Del Purgatorio* (1615). Zesnul o dva roky později, 23. června 1617.

***Relationi universali* a Boterův popis náboženské situace v zemích Koruny české**

Pokud lze věřit slovům samotného Botera, k sepsání jeho spisu *Relationi universali* ho vedl především zájem o to zjistit, v jakém stavu se v jednotlivých částech světa nachází křesťanstvo (*Religione Christiana*).¹⁰⁾ Na druhou stranu to není jediný motiv, který zmiňuje: píše o touze po popisu jednotlivých zemí, jak co se týče politiky, tak zvyků či geografických podmínek. Celý spis je Boterem rozdělen na čtyři části: nejdříve popisuje jednotlivé části světa včetně zvyků a tradičních výrobků, pak vypisuje důvody velikosti zemí a jejich slavné vladaře, přičemž používá termín *stato* (otázkou je, zda ho lze přeložit dnešním pojmem „stát“). Třetí část je věnována náboženskému prostředí jednotlivých zemí (nejen křesťanům) a poslední se zaměřuje na náboženství Nového světa a na problémy, na které tam narážejí šířitelé křesťanské víry.¹¹⁾ Michel de Certeau v jednom ze svých děl mluví v tomto ohledu o celé řadě raněnovověkých snah redefinovat, a tím symbolicky ovládnout prostor. Podle názoru tohoto francouzského historika a antropologa se tyto snahy odrážejí především v rozvoji kartografie. Boterova práce může v tomto kontextu představovat určitý přechod od jisté totality popisu k větší specializaci jednotlivých „věd“, který může odrážet i fenomén stále větší distinkce jednotlivých „států“.¹²⁾ Jde v podstatě o návaznost na kosmografie, z nichž nejznámější sepsal Sebastian Münster (1488–1552).¹³⁾

¹⁰⁾ G. BOTERO, *Le Relationi universali*, s. A2, první část.

¹¹⁾ Plný název *Relationi* obsahuje vlastně i obsah: „*Nella prima parte si contiene la descrizione dell'Europa, dell'Asia, e dell'Africa; e i costumi, ricchezze, negozii, ed industria di ciascuna nazione. E si tratta del continente del Mondo nuovo. E dell'isole, e penisole sino al presente scoperte. Nella seconda, si dà contezza de' maggior precipi del mondo; e delle cagioni della grandezza de i loro stati. Nella terza, si tratta ancora de' popoli d'ogni credenza, catolici, giudei, gentili, e scismatici. [NB pořadí, pozn. aut.]. Nella quarta si tratta delle superstitioni in che vivevano già le genti del Mondo nuovo; e delle difficoltà, e mezi, co' quali si è quivi introdotta la religione christiana, e vera.*“

¹²⁾ Michel DE CERTEAU, *Fabula mistica. La spiritualità religiosa tra il XVI e il XVII secolo*, Bologna 1987, s. 222–223. Klasifikaci připomínající antropologii a zároveň hledání kuriózního je možné vnímat i v kontextu „objevení“ Ameriky a lepších znalostí jiných kultur. I v českém prostředí je, především zásluhou Rudolfa II., známá postava sběratele kuriozit. Zároveň se ale jednalo často i o promýšlení alternativních způsobů duchovního i společenského života v širokém slova smyslu, včetně hospodářské stránky. Přičemž se dá říci, že utilitární význam stále více vzrůstal. Přinášel s sebou ale metodologické problémy klasifikace a explikace. Viz Margaret T. HODGEN, *Early anthropology in the sixteenth and seventeenth century*, Philadelphia 1971, s. 111–201.

¹³⁾ Matthew McLean hovoří už o kosmografiích poloviny 16. století jako o dílech odrazejších určitou změnu paradigmatu: „*That vantage point in the middle of the sixteenth century represented a period of transition, a moment of liminality. The Weltbild of the Middle Ages had been superseded, and yet continued to exercise imaginative influence especially in matters of theology, whereas that new creed of empirical inquiry and mathematized representation which had come first to*

Jak už bylo zmíněno, zaměřil jsem se na bohemikální úsek třetí části. Botero v jejím úvodu vyjadřuje nespokojenost s tím, že dobová historiografie líčí spíše politické a válečné skutky a opomíjí duchovní a náboženské záležitosti. Zároveň lituje, že nedostal možnost účastnit se snah o přivedení heretiků nebo pohanů na římskokatolickou víru. Chce proto alespoň vzdát čest těm, kteří tuto možnost dostali a obětovali misiím své životy.¹⁴⁾ V tom lze spatřit odraz jeho sporů s bývalými představenými, kteří mu nevyhověli v jeho opakovaných snahách o vyslání na misi.

O zemích Koruny české se Botero zmiňuje hned v první knize třetí části, která se zabývá náboženskou situací v Německu (*Allemagna*). V této souvislosti stojí za zmínku, že za původce situace v německojazyčných zemích, kterou Botero hodnotí ze svého konfesijního pohledu negativně, považoval Erasma Rotterdamského, který podle něj otevřel cestu Lutherovi.¹⁵⁾ Domněnka, že Erasmus Rotterdamský byl tím, kdo byl zodpovědný za propuknutí reformace, byla v Boterově době zejména v Itálii značně rozšířená také proto, že řada Lutherových spisů (nebo přinejmenším částí těchto spisů) byla vydávána pod jménem nizozemského humanisty.¹⁶⁾

Ze zemí Koruny české pojednává Botero nejprve o Čechách (*Boemia*). Podle jeho názoru se učení Jana Husa prosadilo zejména kvůli nedbalosti krále Václava IV. Zajímavější než sledovat chronologicky ne zcela přesný a leckdy i evidentně faktograficky pomýlený Boterův výklad (srov. v tomto ohledu poznámky pod čarou u edice textu na konci článku), bude nutné zdůraznit několik širších souvislostí, do kterých může být jeho text zařazen. Celý je ostatně k nahlédnutí na konci tohoto příspěvku, a to jak v italském originále, tak v překladu do českého jazyka.

the geographical disciplines, had as yet neither fully formulated its manifesto, nor gained universal assent to its tenets.“ Matthew McLEAN, *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*, Aldershot 2007, s. 45–46; k Boterovi specifitěji Artemio Enzo BALDINI (ed.), *Botero e la „Ragion di Stato“*. *Atti del Convegno in memoria di Luigi Firpo*, Firenze 1992.

¹⁴⁾ „...già che non mi è dato d'adoprar mi nella conversione de' gentili, o nella riduzione de gli heretici alla luce evangelica (imprese stimate da me molto più, che l' rovinare con l'artegliaria le mura di una città, e che l' cuoprir una campagna di corpi morti) mi giova d'haver qualche parte in ciò, almeno con celebrar quegli, che in operatione così gloriosa, s'affaticano“. Tamtéž, s. A2, třetí část.

¹⁵⁾ „La depravazione della nobilissima provincia d'Allemagna hebbe principio dall'impertinenza, per non dire malignità, di Desiderio Erasmo, nato in Guda, terra d'Olinda, ma nodrito in Roterodamo.“ Tamtéž, s. A3, část třetí.

¹⁶⁾ Viz např. Massimo FIRPO, *Juan de Valdés e la Riforma nell'Italia del Cinquecento*, Roma – Bari 2016, s. 33.

Botero a náboženská tolerance v raném novověku

Jednou z těchto souvislostí je podle mého mínění otázka náboženské tolerance v době raného novověku. Jistě je třeba poznamenat, že termín „náboženská tolerance“ je pro toto období poněkud diskutabilní. Někteří badatelé proto raději píší o „náboženské (či konfesijní) koexistenci“. Standardní pojetí jakoby předpokládalo toleranci jako kvalitativně vyšší a pokrokovější stupeň schopnosti vzájemné koexistence. Osobně se domnívám, že záleží na tom, jaký význam příslušnému pojmu připsujeme. Dovolím si proto krátkou filozofickou interpretaci, která si neklade nárok na neomylnost, ale která by měla pomoci lépe uchopit celou problematiku v její podstatě. „Tolerovat“ znamená „snášet“, „nést“. Ono břemeno, které musíme nést, máme na pomyslných ramenou; ne nutně z vlastní vůle. Pokud ho neponese (budeme ne-tolerantní, ne-snášenliví), dojde k určité formě destrukce, oddělení. Má tedy větší smysl toto břemeno nést, neboť tím zůstane zachován vztah. Variantou je v podstatě naprostá separace (i formou eliminace) nositele a břemena, která nakonec může být pouze fiktivní. Odsunutí kontaktu (vzájemného styku) stejně předpokládá, že možnost styku existuje, pouze se mu vyhýbáme. Nechceme-li tedy zůstat navěky existenciálně vzdálení. Toto vzdálení by ale znamenalo vedle úlevy bezpochyby i jinou námahu, která může být ve výsledku větší, než kdybychom nesli původní břemeno. Tolerance je něčím, co vyplývá z možnosti volby, přičemž volit můžeme jak lepší variantu nebo variantu, která představuje menší zlo. V každém případě je ale s tolerancí spojena i námaha. Každá vpravdě lidská práce je ostatně tíží, která však umožňuje lépe poznat tak zásadní lidskou hodnotu, kterou je svoboda.¹⁷⁾

Pojem „koexistence“ by mohl být vyložen s pomocí Martina Heideggera jako „spolu-pobyt“.¹⁸⁾ Pod tímto zdánlivě zvláštním pojmem se skrývá základní způsob bytí člověka. Člověk totiž existuje, je, pobývá jinak než ostatní jsou. Je zakotven v dějinách a sám sebe dokáže vědomě projektovat. A to nikoli jako „od všeho odstříhnutý jedinec“, ale vždy v souvislosti s jinými lidmi. A protože základní charakteristikou lidského pobytu (života) je starost a s ní spojená tíže, dostáváme se zpět k toleranci, snášení. Osobně tedy pokládám koexistenci za předpoklad jakékoli tolerance. Toleranci, v existenciálním slova smyslu, pak za svobodně přijatou koexistenci, spolu-pobyt. To platí i pro toleranci náboženskou. Netolerance je něčím neautentickým, co k bytí člověka ontologicky nepatří, protože ho degraduje na úroveň věci či zvířat, která si vymezují životní prostor, ale těžko lze tvrdit, že se

¹⁷⁾ Srov. Jan PATOČKA, *Kacířské eseje o filosofii dějin*, Praha 2007, s. 18.

¹⁸⁾ Srv. Martin HEIDEGGER, *Bytí a čas*, Praha 1996. Člověk, přemítá Aristotelés v podobném kontextu, který žije mimo obce – tedy bez společenství, které trvá za účelem dobrého života a nikoli jen pro jeho zachování – není člověk: je buďto zvíře, nebo bůh. K tomu, aby se mohl rozlišovat, co je dobré a co je špatné, slouží lidem řeč. ARISTOTELÉS, *Politika*, 1252b–1253a.

navzájem tolerují či netolerují. Tolerance v užším slova smyslu proto neznamená, že považujeme všechny názory (náboženské, politické atd.) za stejně dobré, za mající stejnou hodnotu. Mají-li protivné strany pocit vlastnění pravdy, nemohou přijmout bez výhrady tu, která se neslučuje s jejich přesvědčením. Bez otevřenosti a paradoxně ani bez polemiky, ale nelze dospět ke kompromisu, natož se přiblížit pravdě.¹⁹⁾ Chybí-li střet, nabízí se otázka, nemáme-li namísto tolerance mluvit spíše o indiferenci.²⁰⁾ Domluvit se dá jedině v rámci mluvení.²¹⁾ Tolerance je možnost přesvědčit druhého ve vzájemném styku.

Každopádně: jak tolerance, tak koexistence jsou možné jedině na základě posunutí jejich významu na hlubší, existenciální rovinu. Nelze je vnímat jako větší či menší míru otevřenosti, protože tato otevřenost je spíše jejich předpokladem než důsledkem. Náboženská tolerance je prostě způsobem, který odpovídá přirozenosti člověka jako osoby, která podle Aristotela spolužije (koexistuje) s dalšími osobami a zároveň si chce uchovat své náboženské přesvědčení. Jakým způsobem se tato osoba konkrétně projevuje, je samozřejmě věc druhá. Nicméně náboženská tolerance vždy vychází z bytostné tolerance jako volby toho, co je pro člověka dobré.

Botero se k záležitosti tolerance vyjadřuje při hodnocení neúspěchu křížových výprav proti husitům. S odkazem na savojského vévodu Emanuela Filiberta považoval Botero použití zbrani v otázkách spjatých s náboženským vyznáním za zcela poslední, vpravdě extrémní možnost. Tím násilné řešení konfesijních konfliktů ne-

¹⁹⁾ „Πόλεμος je to společné. Πόλεμος spojuje soupeřící strany, nejenže stojí nad nimi, nýbrž v něm jsou zajedno. V něm se vytváří jedna, jednotná moc a vůle, z něho jediného rostou všechny zákony a ústavy, ať jakkoli rozdílné. Ale moc, která se vytváří skrze boj, není slepá síla. Moc vyroste ze sporu je vědoucí, vidoucí: jedině v tomto tonifikujícím sporu je život, který opravdu vidí do povahy věcí, τὸ φρονεῖν. Φρόνησις, pochopení tedy z povahy věcí nemůže být jiné než zároveň společné a ve sporu.“ J. PATOČKA, *Kaciřské eseje*, s. 41.

²⁰⁾ V tomto kontextu je zajímavý příspěvek Josefa Války, pocházející z roku 1986. Situaci v předbělohorských zemích Koruny české, která umožňovala přítomnost různých vyznání, komentoval Válka takto: „I když se nejedná o toleranci v moderním slova smyslu, je v českých zemích situace dosti výjimečná. Koexistence není jen výsledkem politické rovnováhy panovníka a stavů, ale je posilována ve druhé polovině 16. století právě humanistickou a manýristickou kulturou, skepsí a laxností a reflektovanou snášenlivostí v kruzích nejvyšší aristokracie a dvora. To, co se ve starší a teologické literatuře považovalo za negativní laxnost, za konjunkuralistické kompromisnictví, je v době reformace a protireformace spíše projevem tzv. „třetí cesty“ evropské kultury, vycházející z humanistického základu. Ale v českých zemích nikdy nedošlo k uvolnění náboženského napětí; to existuje stále a zvyšuje se.“; „Namísto předbělohorské otevřené společnosti a kultury vnitřního napětí udržovaného v labilní rovnováze vzniká v 17. století uzavřená kultura, která nejen zastírá, ale i konzervuje katastrofický stav společnosti.“ Josef VÁLKA, *Předbělohorská kultura a společnost. Poznámky k interpretaci a hodnocení*, in: Tomáš Knoz – Jiří Kroupa (edd.), *Josef Válka, Myšlení a obraz v dějinách kultury. Studie, eseje, reflexe*, Brno 2009, s. 122–123, 127.

²¹⁾ Mluvit jakožto dávat do vztahu, vytvářet poměr, rozevírat svět. Srov. Martin HEIDEGGER, *Aristotelova Metafyzika IX, 1-3. O bytí a skutečnosti síly*, Praha 2001, s. 98–104.

vyklučuje zcela, ale považuje je za velmi těžko slučitelné s evangeliem a Kristovým učením. Jeho náboženská tolerance tedy evidentně má své meze a výhrady, ale to neznamená, že není kritická vůči agresivním formám christianizace a rekatolizace.

V tomto ohledu není bez zajímavosti, že italští jezuité – mezi něž Botero poměrně dlouhou dobu rovněž patřil – prosazovali při potlačování reformačních idejí na Apeninském poloostrově namáhavou a vyčerpávající cestu kázání, osobního příkladu a snažili se pochopit příčiny obliby myšlenek Luthera, Kalvína a jiných reformátorů; na rozdíl od značně rigidního působení Svatého officia (zřízeno Pavlem III. v roce 1542), vedeného především dominikánskými a františkánskými soudci. Pochopitelně ani Botero, ani italští jezuité – nebo přesněji jezuité působící v Itálii – nehodlali uznat, že by jiná konfese mohla být rovnocenná a rovnoprávná s římskokatolickým vyznáním; odsouzení Erasmovy činnosti je toho jasným dokladem.²²⁾ Jejich pojetí ale přinejmenším dobře reflektovalo fakt, že vyznání věřícímu vnučené pod pohrůzkou násilí může být jen těžko přijímáno svobodně.²³⁾

V tomto kontextu *Relationi* zmiňují i Simone Simonio da Lucca (1532–1602), relativně známou postavu italské heterodoxie, přesněji jeho návrat ke katolické církvi v Praze v roce 1581. Simoni studoval filozofii a medicínu nejprve v Pavii, a posléze v Padově. V roce 1565, tedy ve svých 33 letech, opustil Apeninský poloostrov a usadil se v Ženevě, kde tento sympatizant reformace hledal větší svobodu vyznání, než byla možná v Itálii. V tomto ohledu se ale zklamal a postupně zradikalizoval.²⁴⁾ Kládl důraz především na morální chování, patrné je jeho ovlivnění antitrinitarismem a racionalismem.²⁵⁾

²²⁾ Toto určité napětí dobře demonstruje list ze srpna 1554, který Ignác z Loyoly zaslal Petru Kanisiovi (1521–1597) ohledně toho, jak má postupovat proti nekatolíkům v zemích, v nichž vládne Ferdinand I. Ignác jako generální představený řádu doporučoval velmi ostrá opatření, která měla dát jasně najevo, že nekatolici nemají být považováni za rovnocenné co do víry s těmi, kteří se hlásí ke katolické církvi. Kdyby to nebylo „nad chápavost Německa“, byl by i pro nejtvrďší tresty. Přítomnost nekatoliků byla ale vnímána spíše jako důsledek právě nedostatečného označení toho, co je správné a co ne a – v tomto ohledu spíše implicitně – nevhodných mravů a nekvalitního vzdělání katolických duchovních. Jaroslav OVEČKA (ed.), *Výbor z listů a instrukcí svatého Ignáce z Loyoly, zakladatele Tovaryšstva Ježíšova*, Praha 1940, s. 221–225.

²³⁾ Srov. v tomto ohledu historiografickou reflexi využití svátosti smíření v rámci misijního působení u Adriano PROSPERI, *Tribunali della coscienza. Inquisitori, confessori, missionari*, Torino 2009, s. 600–649.

²⁴⁾ Massimo FIRPO, *Alcuni documenti sulla conversione al cattolicesimo dell'eretico lucchese Simone Simoni*, Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di Lettere e Filosofia, Serie III, vol. 4, No. 4, s. 1479–1480.

²⁵⁾ Antitrinitarismus je v podstatě spíše určitým shrnujícím označení názorů vymezujících se vůči učení o Nejsvětější Trojici; a možná ještě spíše proti církevní hierarchii. Pod pláštěm tohoto pojmu se dá nalézt celá řada různých učení. Organizovaněji se pro odpor ze strany v podstatě

V roce 1581 se Simone Simoni objevuje mezi dvorními lékaři Rudolfa II. Jak zmiňuje Botero, došlo zde k jeho veřejnému přihlášení k římskokatolické víře, což mezi ostatními nonkonformními příznivci reformace, kteří pocházeli z Itálie, vyvolalo překvapení a pohoršení. Za jistý příslib do budoucna pokládal Simonioho přestup ve své zprávě do Říma nuncius u císařského dvora Bonhomini (či Bonomi).²⁶⁾ Simonioho dalším působištěm se stal Krakov, město, které bylo vnímáno jako tolerantní vůči italským jinověrcům.²⁷⁾ Simoni nicméně přinejmenším vnějškově zůstával katolíkem, a to i na místě svého další působení, kterým byla Olomouc.²⁸⁾ Zemřel nakonec v Krakově v roce 1602.

Botero zmiňoval tento případ pravděpodobně proto, že se jednalo o nevynucené navrácení vzdělaného a poměrně známého nekatolíka ke katolické církvi. Ačkoli považoval jeho konverzi za dílo Boží milosti, jistě ne náhodou umístil řádky týkající se Simonioho za zmínku o kvalitním duchovním působení jezuitů. V tomto pojetí je hereze tolerovatelná jakožto omyl a Simoni si díky Boží milosti působící skrze argumentaci jezuitů měl tento omyl uvědomit. Obrácení je v podstatě prokázáno jako něco zcela racionálního – jako by milost spočívala v tom uvážit, co je pravdivé

všech větších konfesí prosadil pouze v Polsku, Sedmihradsku a svým způsobem i na Moravě. Srov. Kęstutis DAUGIRDAS: *Antitrinitarier*, in: Europäische Geschichte Online (EGO). URL: <http://www.ieg-ego.eu/daugirdask-2011-de> [2019-09-11]. Je samozřejmě otázkou, nakolik byl jeho důraz na morální chování koherentní s jeho nikodemismem. Podrobněji o Simonim i v kontextu této otázky srov. Dainora POČIŪTĚ, *Antitrinitari italiani alla corte del re di Polonia e randuca di Lituania Stefano Báthory (1576-1586)*, in: Giovanni Brogi Bercoff – Roland Marti (edd.), *La riforma protestante nei paesi slavi*, Milano 2018, s. 145–158; také Domenico CACCAMO, *Eretici Italiani in Moravia, Polonia, Transilvania (1558-1611): studi e documenti*, Firenze 1999.

²⁶⁾ „Da messer Simone Simonio, cittadino lucchese, — scriveva il Bonomi in data 6 febbraio 1582 — mi è stato dato l'incluso sommario di abiurazione, fatta pubblicamente in casa del signor Pernestan, gran cancelliere del regno di Boemia, co l'intervento del signor ambasciatore cattolico e di cinquante altre persone, ac ciò lo mandò a Vostra Signoria illustrissima. Desidererebbe egli di esser liberato ancora dal bando di Roma e di Lucca, e certo credo che meriti che li sia fatta la grazia, sendo egli ritornato spontaneamente alla buona strada e avendo lasciati grandi guadagni che faceva appresso l'elettor di Sassonia; è uomo di grande ingegno, fatto medico di Sua Maestà Cesarea, con provisione di 500 talari l'anno, et è assai caro. Se parerà così a Nostro Signore, si potrà rimettere a me l'assoluzione, sendo egli di nuovo apparecchiato a far nuova abiurazione in quel modo che Nostro Signore o cotesti illustrissimi signori del Santo Officio ordine ranno; e credo che tale essemplio non possi se non giovare per far animo ad altri, che ritornino al grembo di Santa Chiesa.“ Citováno podle M. FIRPO, *Alcuni documenti sulla conversione*, s. 1485.

²⁷⁾ Srov. Rita MAZZEI, *Alle origini dell'immagine di Cracovia come città di esilio. Il ferrarese Antonio Maria Nigrisoli alla corte di Bona Sforza (1550-1555)*, *Rivista storica italiana* 123, 2011, s. 461–509.

²⁸⁾ Patrně léčil i olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, viz Bohumil NAVRÁTIL, *Jesuité olomoučtí za protireformace. Akty a listiny z let 1558-1619, I. 1558-1590*, Brno 1916, s. 511–513.

a co není. Odvolání nekatolické nauky se děje u dvora za přítomnosti významných šlechticů a kněží, čímž získává toto obrácení legitimizaci ze strany duchovní i světské vrchnosti.

Relationi universali a katolická reforma v zemích Koruny české

S otázkou tolerance souvisí i Boterův postoj k husitům. Bývalý jezuita představuje určitou hierarchii nekatolíků: zatímco na jednom konci stojí pro něj zcela nepřijatelní novokřtěnci, na opačné straně nacházíme husity, kteří se podle Botera odlišují od římských katolíků v podstatě jen přijímáním pod obojí způsobou, respektive hlásáním jeho nezbytnosti pro všechny věřící.²⁹⁾

Botero v zásadě zastává stejný pohled jako někteří čeští katoličtí autoři druhé poloviny 16. století, kteří se snažili zdiskreditovat radikálnější příznivce reformace poukazem na neshodu jejich učení s dílem Jana Husa a jeho následovníků. Snad není náhodou, že jeden z těchto autorů byl rovněž členem Tovaryšstva Ježíšova – řeč je o Václavu Šturmovi (1533–1601), který patřil k prvním následovníkům sv. Ignáce ze země Koruny české a věnoval značnou část svého úsilí vyvrácení učení jednoty bratrské.³⁰⁾ Na jeho argumentaci upozornil ve své knize před časem Zde-

²⁹⁾ Botero se nicméně nezmiňuje o další konfliktní linii, kterou byl jazyk. Patrně se chtěl soustředit v tomto textu pouze na náboženství. Srov. Jaroslav PÁNEK, *Nation and Confession in the Czech Lands in the pre-White mountain Period*, in: Eva Doležalová – Jaroslav Pánek (edd.), *Confession and Nation in the Era of Reformations. Central Europe in Comparative Perspective*, Praha 2011, s. 139–153.

³⁰⁾ Mimo to, že se snažil poukázat na nestálost jejich učení, kritizoval je i pro to, že ačkoli se hlásí k tradici kališníků, ve skutečnosti Husovu učení věrní nejsou. Patrně nejvýznamnějším spisem tohoto českého jezuita je *Srovnání víry a učení Bratří starších*. Tento fiktivní dialog mezi „bratrem“ (příznivcem jednoty bratrské) a „knězem“ (římskokatolickým paterem) měl sloužit k znedůvěřehodnění jednoty bratrské mezi jejími vlastními členy, eventuálně jako odstrašující varování těm, kteří by do jednoty chtěli vstoupit. V jedné části textu „bratři“ odpovídá na výtku „kněze“, že členové jednoty na jednu stranu hlásají, že i jiné církve jsou Bohu milé, na druhou stranu prý ve skutečnosti ostatní církve kaceřují. Příznivec jednoty „knězi“ namítá – a jakoby potvrzuje jeho koncept – že se odlišují jen od katolíků a kališníků: „*Ale to potupování nevztahuje se na všechny jiné Jednoty než toliko na Římány a na Kališníky anebo Pražany, kteří rozdílného učení od Římanů nevedou a nemají kromě toho, že při Svátosti oltářní kalichu Páně a při službách těch jazyku svého přirozeného užívají*“. Srov. Václav ŠTURM, *Srovnání a učení Bratří starších, kteří sebe sami Zákona Kristova, a jiní je Valdenskými a Boleslavskými, jiní pak Pikharty jmenují*, Praha 1684, s. 48. Text upraven autorem v zásadě podle Aleny BOČKOVÁ, *Paralelní edice několika jazykových verzí jednoho textu*, FHB 32, 2017, s. 5–18, zde 10–12; širší přehled literatury o tom podává Tomáš STERNECK, *Problematika multilingvismu v edičním projektu Historica Třeboň 1526-1547*, FHB 32, 2017, s. 77–91, zde s. 84 (pozn. pod čarou); detailněji o Václavu Šturmovi pojednává Albert KUBIŠTA, *Baltazar Hostounský a Václav Šturm, čeští jezuité mezi*

něk V. David.³¹⁾ Botero rozhodně nepodává v předloženém krátkém textu podobný elaborát jako Šturm ve svém objemném svazku, relativně pozitivní zmínka o křesťanech přijímajících pod obojí způsobou je nicméně faktem, který si zaslouží pozornost. Bylo by jistě přínosné pokusit se přesněji identifikovat prameny, z nichž Botero vycházel. Je pravděpodobné, že by to přispělo k lepšímu poznání komunikace mezi zeměmi Koruny české a Itálií.

Poměrně zajímavým faktem je i to, že Boterova vize náboženské situace předkládá katolickému čtenáři relativně pozitivní obraz – země Koruny české jsou sice v jeho podání značně nakaženy zhoubnou herezí, ale byly učiněny mnohé kroky ve prospěch katolické církve. Za hlavní aktéry tohoto vývoje Botero považuje mocné katolické šlechtice (Viléma z Rožmberka, Vratislava z Pernštejna), panovníka, pražského arcibiskupa a olomouckého biskupa; stručně řečeno opěrné sloupy katolické reformace. Není patrně náhodou, že prakticky ve všech těchto případech šlo o dobrodince jezuitů, kteří jsou prezentováni v jasně pozitivním slova smyslu.

Botero vyzdvihuje součinnost vrchností a nekomentuje, jaké byly důvody jejich náboženské politiky na jejich statcích. Je pochopitelné, že svou roli hrály i důvody politické a ekonomické, neboť identita jednotlivých šlechticů či duchovních nebyla dána pouze jejich vyznáním, ale i jejich původem či postavením na společenském žebříčku.³²⁾ Součástí tohoto procesu posilování katolické strany bylo zejména obnovení (být prakticky vlastně spíše znovuobsazení) pražského arcibiskupství (1561) a s ním spojená výchova budoucích kněží v seminářích, protože kvalitní duchovní stáli podle tridentského koncilu ve středu celé reformy, jejíž praktickou aplikaci a význam poznal Botero ve službách Karla Boromejského.³³⁾

Prahou a Olomoucí, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura z let 1620–1780 I, Proměny ambic jednoho města*, Olomouc 2010, s. 38–40.

³¹⁾ Zdeněk V. DAVID, *Nalezení střední cesty: liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012.

³²⁾ Například u Viléma z Rožmberka sice můžeme mluvit o podpoře zachování dvojvěří a především katolické církve, na druhou stranu jeho postup vůči duchovenstvu a církevnímu majetku byl vysoce invazivní. Jaroslav PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha 2011, s. 177–184, 244–259. Pokud to bylo ve Vilémově zájmu, konaly se v jeho paláci na Pražském hradě i luteránské bohoslužby. Tamtéž, s. 186. O Vratislavovi z Pernštejna a jeho působení v úřadu nejvyššího kancléře viz Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 2012, s. 237–258. Boterem zmíněné panství Litomyšl získal Vratislav do zástavy od císaře Maxmiliána v roce 1567.

³³⁾ Ohledně obtíží se zaváděním tridentských dekretů srov. např. list pražského arcibiskupa apoštolskému nunciovi z 21. července 1568. Klement BOROVÝ, *Antonín Brus z Mohelnice, arcibiskup pražský*, Praha 1873, s. 257–259. Jedním z projektů, který měl řešit nedostatek kněží a misionářů v severní Evropě a který reálně formoval i řadu středoevropských duchovních bylo olomoucké Nordicum, založené Řehořem XIII. na podnět jezuity Antonia Possevina. Rád

Pro budoucnost katolické církve byl příchod jezuitů do zemí Koruny české velmi důležitý.³⁴⁾ Nicméně – jak uvádí Anna Skýbová – rozhodně se nedá jejich pozvání Ferdinandem I. srovnávat s tak složitou a náročnou operací, jakou bylo právě obnovení arcibiskupství a jmenování Antonína Brusa z Mohelnice (1518–1580). Zatímco příchod Tovaryšstva byl v podstatě panovníkovou osobní iniciativou, ve které mu těžko mohl někdo bránit, obnova arcibiskupství znamenala složitou hru, v níž hrály roli takové otázky jako kompaktáta, eventuální svěcení utrakvistických kněží a restituce církevního majetku.³⁵⁾

Botero velmi oceňuje, byť neuvádí jméno, politiku Stanislava Pavlovského (cca. 1545–1598). Ve funkci olomouckého biskupa se mu dařilo spolupracovat s panovníkem i s katolickými zemskými úředníky, zejména už se zmíněným nejvyšším kancléřem Vratislavem z Pernštejna. Pavlovský ale navazoval na dlouhodobější úsilí olomouckých biskupů „a to přinejmenším od episkopátu Viléma Prusinovského, jenž uvedením jezuitů do Olomouce odstartoval trend posilování „katolických menšinových enkláv ve většinově protestantském městském prostředí,“ který měl značně destabulizační potenciál.“³⁶⁾

Závěr

Období poslední čtvrtiny 16. století bylo časem, kdy se v zemích Koruny české díky úsilí biskupů, řeholních řádů a stavovsky výše postavených laiků začala prosazovat katolická reforma, pro niž někteří mohou upřednostňovat termín protireformace.³⁷⁾ Boterův text svědčí o tom, jak mohl být tento proces vnímán v konfesně kato-

daný tomuto semináři je v prepisu k nahlédnutí v B. NAVRÁTIL, *Jesuité olomouctí*, s. 179–182.

³⁴⁾ Počátky ale byly velmi skromné, což zjevně vnímal i Ignác z Loyoly, který byl i prvním generálem řádu. V listu prvnímú rektorovi pražské koleje Goissonovi psal, že i když nástroje jsou slabé, milost Boží je velmi silná a mocná („se bien sieno deboli li instrumenti, è molto forte e potente la gratia di Dio“). Srov. *Monumenta Historica Societatis Iesu, Monumenta Ignatiana, Sancti Ignatii de Loyola Societatis Jesu fundatoris epistolae et instructiones XII*, Romae 1968, s. 18.

³⁵⁾ Anna SKÝBOVÁ, *Obnovení pražského arcibiskupství, Antonín Brus z Mohelnice a koncil tridentský*, in: Zdeňka Hledíková – Jaroslav Polc (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994*. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Praha 1994; František KAVKA – Alena SKÝBOVÁ, *Husitský epilog na koncilu tridentském a původní koncepcie habsburské rekatolizace Čech: počátky obnoveného pražského arcibiskupství 1561–1580*, Praha 1969.

³⁶⁾ Ondřej JAKUBEC, *Olomouctí biskupové a konfesní poměry v Olomouci v potridentském období*, in: Týž (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598)*. Biskup a mecenáš umírajícího věku, Olomouc 2009, s. 55–66.

³⁷⁾ Svým způsobem jsou relevantní oba termíny. „Katolická reformace“ má veskrze pozitivní nádech – tj. dává důraz na pozitivní a konstruktivní procesy *per se*; „protireformace“ jakoby

lické Evropě. Sám autor, bývalý člen jezuitského řádu a spolupracovník Karla Boremejského, měl s obnovou v rámci své konfese bohaté zkušenosti. Jeho text je proto samozřejmě psán z této perspektivy. Pro dnešního čtenáře může být přínosný z více úhlů pohledu.

Osobně se domnívám, že si zaslouží pozornost Boterův příklon k nenásilné formě náboženského přesvědčování. Zajímavé je, kolik prostoru je v rámci textu věnováno Simone Simonimu. Italští exulanti, kteří odešli ze své vlasti kvůli náboženskému pronásledování, poměrně často využívali především Moravu jako určitou přestupní stanici. Toto téma není v naší literatuře příliš reflektované, což je jistě dáno i množstvím zachovaných pramenů. Zdá se, že pro sestavení sledovaného textu musel mít Botero přístup buďto k jezuitským zprávám a/ nebo – přinejmenším přes různé prostředníky – k relacím nunciů. Přesněji identifikovat tuto síť považuji za jednu z hlavních výzev do budoucna.

Ediční poznámka

Na následujících stranách je editován text z Boterova spisu *Relationi universali*, III parte, I libro, s. 22–25. Při prepisu text upravuji tak, aby byl pro čtenáře snadněji čitelný a současně aby se zachoval jeho nezměněný obsah. Normativní pravidla prepisu raně novověkých italských textů do moderní italštiny neexistují. Debatu o transkripci v italské odborné veřejnosti, která upřednostňuje co největší zachování specifik původního textu, shrnuje Rosario COLUCCIA, *Grafia dei testi e grafia delle edizioni*, in: Marco Biffi – Francesca Cialdini – Raffaella Setti (edd.), *Acciò che 'l nostro dire sia ben chiaro. Scritti per Nicoletta Maraschio*, Firenze 2018, s. 205–223. Ačkoli se jedná hlavně o editování středověkých rukopisů, inspirativní je například pojednání o velkých písmenech (podle toho např. *Prima Parte* měním na *prima parte*) a nahrazení & či *et* prostým *e* (ve významu spojky *a, i*); dále *tt* měním na *z* (*descrittione/descrizione*). Lze konstatovat, že se kloním spíše k zachování maximálně původního vzhledu textu. Srov. rovněž Ivan ŠTOVÍČEK, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002, s. 64–66. Oproti této práci se osobně nicméně kloním k poněkud většímu zachování původní podoby pramene.

podtrhává vymezení se vůči reformačnímu učení ve smyslu Martina Luthera aj. Osobně chápu v tomto významu protireformaci jen jako určitý aspekt mnohem rozsáhlejší katolické reformace.

Boemia.

Ai tempi di Roberto Imperatore (questo imperò 10. anni, e morì l'anno 1410.) nacque in Boemia per la trascuragine del Re Vencislao, una pestifera heresia, quale fu autore Giovanni Hus: onde i suoi seguaci, perduto il nome, che noi habbiamo da Christo, furono chiamati hussiti. La principal loro heresia è, che la communione *sub utraque specie*, sia necessaria così a' laici, come a' sacerdoti.³⁸⁾ Fu Giovanni Hus abbruggiato l'anno 1417. con Geronimo da Praga, suo collega, in Costanza: dove era venuto al concilio sotto la parola di Sigismondo Imp.³⁹⁾ Ma i padri, vista la loro ostinatione, stimarono maggior inconveniente il lasciar impuniti due heresiarchi, che il non mantenere la parola data loro dall'imperat. a cui esso concilio sovrastava. Guerreggiò poi lungo tempo Sigismondo con gli hussiti: ma con poca ventura. Anzi pare: che con quella guerra s'allargasse, e si diffondesse con rovina delle chiese, e de' cattolici, quel empietà. Perche come ben diceva Emanuele Filiberto, duca di Savoia, la fede non si può ripiantare, ne' luoghi, onde ella è stata suelta, se non in quel modo, nel quale, vi fu primieramente piantata: e le arme debbono in ogni deliberatione essere l'ultime: e massime in questa materia.⁴⁰⁾ Perche, come vuoi tu stabilir la pace, annontiaci da gli angeli con la guerra; e divorlar l'evangelio co'l tuono

Čechy.

Za časů císaře Roberta (který vládl 10 let a zemřel v roce 1410) se v Čechách zrodila kvůli nedbalosti krále Václava škodlivá hereze, jejímž původcem byl Jan Hus: z toho důvodu i jeho následovníci, ztrativše jméno, které my máme po Kristu, byli nazýváni husity. Jejich hlavní herezí je tvrzení, že přijímání *sub utraque specie* je pro laiky právě tak nezbytné, jako pro kněží. Jan Hus byl upálen v roce 1417 se svým kolegou Jeronýmem Pražským v Kostnici: kam přišel na koncil pod ochranou císaře Zikmunda. Ale otcové, kteří spatřili, jaká je jejich zatvrzelost, považovali za vhodnější neponechat bez trestu dva heresiarchy, než dohrzet ochranu příslibem jim císařem, pod jehož autoritou se koncil konal. Zikmund poté dlouho s husity válčil: ale s malým úspěchem. Spíše se zdá: že díky válce se tato bezbožnost zvětšila a rozšířila se ke škodě církve a katolíkům. Protože jak dobře říkával vévoda savojský Emanuel Filibert, v místech, kde už byla víra zaseta, nemůže být znovu vysazena jiným způsobem, než jakým byla vysazena původně: a zbraně musí být v každém rozhodování až poslední možnost: a to obzvlášť v této záležitosti. Protože jak chceš ustanovit pokoj, který nám zvěstovali andělé, válkou; a šířit Evangelium hřměním kanónů, a spásou naplněné slovo Boží bezbožnými rukama vojáků;

³⁸⁾ Jedná se o Ruperta III. Falckého.

³⁹⁾ Botero zde uvádí nepřesný údaj. Jan Hus byl upálen v roce 1415, zatímco Jeroným Pražský v roce 1416.

⁴⁰⁾ Savojský vévoda Emanuele Filiberto žil v letech 1528–1580.

delle canonate, e la parola di Dio tutta piena di santità, con le mani empie de' soldati; e la salute, con l'esterminio delle genti? Non si mette mano al ferro, per guarire una malattia, se non nella desperatione d'ogni altro rimedio. E a' tempi nostri si è provato, che in Francia, e in Fiandra, hanno fatto molto minor effetto a servizio della fede catolica, i capitani, che i predicatori: e le arme, che la dottrina.⁴¹⁾ Si che non si debono in questa materia adoperar l'arme se non per aprir la porta alla predicatione della verità. Fu Sigismondo vinto in tre fatti d'arme da un certo Cisca capitano de gli hussiti, e essendosi dopo la morte di Cisca rinovata la guerra da' precipi d'Allemagna, non ne seguì nissun buono effetto.⁴²⁾ Finalmenee [sic!] venuti essi hussiti alle mani tra se, si divisero in due fazioni: e in una ostinato battaglia, ne morirono tanti, che il resto si contentò facilmente d' accetar Sigismondo in Re.⁴³⁾ Lasciarono anche buona parte della loro ostinatione nella pravità heretica. Onde si rifecero molte chiese: si rinovarono in più luogi i riti, e le usanze cattoliche. Non voglio lasciar di dire che quei rumori, e travagli, non fu città, che si portasse con più costanza contra Cisca, e gli hussiti, che Pilsnia. E non è ne anche hoggi terra di Boemia, che le metta piede innanzi in fede, e religione. Fu in questi primi tem-

a spásu vyhlazením pohanů? Když se léčí nemoc, tak se železo nebere do ruky než v případě, že není žádný jiný lék. A v naší současnosti se prokázalo, že ve Francii a ve Flandrách mnohem méně posloužili katolické víře kapitáni než kazatelé: a zbraně, než učení. V tom smyslu, že v této záležitosti se nesmí používat zbraní než k otevření brány ke kázání pravdy. Zikmund byl poražen ve třech šarvátkách jistým kapitánem husitů Žižkou, a poté, co se po Žižkově smrti obnovila válka německých vladařů, nebylo z toho nic dobrého. Konečně se husité dostali do rozepří mezi sebou samými a rozdělili se na dvě uskupení: a v jedné urputné bitvě jich zahynulo tolik, že zbytek přijal snadno Zikmunda za krále. Zanechali také značnou část své heretické zatvrzelosti. Díky tomu se obnovily mnohé kostely: na více místech se obnovily katolické obřady a zvyklosti. Nemohu se nezmínit o tom, že v těchto pozdvíženích a utrpeních nebylo města, které by si zachovalo větší stálost proti Žižkovi a proti husitům, než byla Plzeň. A ani dnes není v Čechách panství, které by ji předstihlo ve víře a ve zbožnosti. V těchto prvních časech byl v Praze farář velké pověsti, jistý Rokycana, který příkládal velkou úctu a autoritu knihám Petra Chelčického, který přišel z Míšně do Prahy, kde byl učitelem na škole: a učil blud nezbyt-

⁴¹⁾ Autor zde naráží patrně na velice nekompromisní postup dona Fernanda Álvareze di Toledo (známějšího jako vévoda z Alby), mistodržícího krále Filipa II., který uplatnil vůči nepokojům ve „španělském“ Nizozemí v letech 1567–1573.

⁴²⁾ Jan Žižka z Trocnova zesnul v roce 1424.

⁴³⁾ Jedná se o bitvu u Lipan 30. května 1434.

pi paroco di molta stima in Praga, un certo Rochezana, che co'l dare grandissima autorità, e credito a i libri di Pietro Khelsicense, venuto da Misnia a Praga, ove fu maestro di scuola: e insegnò l'errore della necessità della comunione *sub utraque specie*: consentì il sudetto errore a' suoi parochiani: e di mano in mano si diffuse quasi per tutta Boemia. E il concilio di Basilea il consentì anche loro.⁴⁴⁾ E finalmente Pio III. a istanza di Massimiliano cesare, che sperava, che i suoi popoli con questa indulgenza, dovessino ritornare alla chiesa, concesse l'uso del calice alla Boemia, Moravia, Slesia, Luzatia, Austria, Stiria, Carintia.⁴⁵⁾ Ma l'esperienza mostra che ne segue maggiore ostinatione, che miglioramento. Perche par loro di haver vinto il partito, e saputo, più che la chiesa romana. Ma la pravità de gli hussiti se ben si distese largamente per la Boemia, non s'allargò però molto fuor de' suoi confini: ma ben aprì poi in progresso di tempo la porta a gli annabattisti, razza d'huomini detestata per la loro bestialità da tutti, e di mano in mano a' lutherani, a' calviniani, e i a' piccardi. Tirano questi ultimi origine da un certo Piccardo, che di Fiandra portò l'heresia de gli adamiti in Boemia: e hanno abbracciato quel ch'è parso loro dell'heresia di Luthero, di Calvino, e d'altri. Hoggi gli

nosti přijímání *sub utraque specie*: povolil tento blud svým farníkům: a krok za krokem se rozšířil skoro po celých Čechách. A basilejský koncil to povolil také jim. A nakonec Pius IV. na podnět císaře Maxmiliána, který doufal, že obyvatelé jeho zemí by se museli po tomto povolení navrátit do církve, povolil přijímání z kalicha Čechám, Moravě, Slezsku, Lužici, Rakousku, Štýrsku, Korutanům. Ale zkušenost prokázala, že z toho vznikla větší zatvrzelost než zlepšení. Protože se jim zdálo, jako by vyhráli souboj spíše oni než římská církev a jako by věděli více než ona. Ale ačkoli se husitská zvrácenost značně rozšířila po Čechách, nerozšířila se mnoho za jejich hranice: ale významně postupem času otevřela bránu novokřtěncům, lidem nenáviděným pro jejich bestialitu všemi, a krok za krokem luteránům, kalvinistům a pikardům. Tito posledně zmínění mají původ od jistého Pikarda, který z Flander přinesl do Čech herezi adamitů: a přijmuli za své, co se jim zamlouvalo z hereze Luthera, Kalvína a dalších. Dnes je v Čechách husitů málo a jsou jen málo odlišní od katolíků, a to v užívání kalicha (dokonce jsou zvěsti o usmíření se konzistorie s církví); ale je tam mnoho novokřtěnců a pikardů. Žádný vladař se nesnažil s takovým úspěchem o znovupřivedení Čechů

⁴⁴⁾ Jedná se o Petra Chelčického a Jana Rokycanu, který byl zvolen pražským arcibiskupem (1435), ale nikdy se mu nedostalo biskupského svěcení, právě kvůli zmíněným sporným bodům mezi katolíky a utrakvisty. Basilejský koncil zasedal v letech 1431–1445, kromě Basileje i ve Florencii a ve Ferrare.

⁴⁵⁾ Přijímání pod obojí bylo povoleno po složitých jednáních v roce 1564. Panovník, který inicioval toto povolení, byl Ferdinand I., nikoli Maxmilián (II.).

hussiti in Boemia sono pochi, e poco differenti da' cattolici, cioè nell'uso del calice (anzi si è inteso della riconciliazione del concistoro loro con la chiesa) [sic!] ma vi è numero grande d'annabatisti, e di piccardi. Nissun prencipe si è adoperato con più frutto per la riduzione de boemi alla verità, che Ferdinando imper. Conciosia cosa, ch'egli primieramente a questa fine restituì l'arcivescovato a Praga: e poi vi condusse anche i padri giesuiti, che vi si affaticano frutuosamente, e non passa anno, che per mezzo della scuola, prediche, dispute, conferenze non si converta un buon numero d'heretici d'ogni sorte. E vi si convertì l'anno 1581 tra gli altri, Simon Simonio da Lucca. Questo era medico del duca Augusto di Sassonia: e leggeva medicina in Lipsia, con fama grande, e dopo l'essere stato lungo tempo involto nelle tenebre di varie sette d'heretici, accortosi finalmente, per gratia di Dio, dell'errore suo, abiurò in presenza dell'arcivescovo, del gran cancelliero, di molti prelati, e signori, l'heresia. L'anno medesimo il sig. Pernestan impiegò diligenza tale nello stato suo di Lithistomo (che fu de' primi a dar ricapito alla pravità de gli hussiti) che ne ritornarono all'ubidienza della chiesa sei parochie: e trentadue altre si providero di parochiani cattolici, piu non si potè per mancamento d'huomini. E alquanto dopo si ricuperarono dalle mani de gli heretici undeci altre parochie.⁴⁶⁾ Ne merita laude minore il signor di Rosemberga, morto l'anno passato, per la

k pravdě než císař Ferdinand. A to tak, že nejprve obnovil za tímto účelem pražské arcibiskupství: a pak tam přivedl také otce jezuitů, kteří se tam velmi plodně namáhají, a není roku, aby se díky škole, kázáním, disputacím a konferencím neobrátilo značné množství heretiků různého druhu. A v roce 1581 se tam obrátil mezi jinými i Simon Simonio z Luky. Byl lékařem saského vévody Augusta: a vyučoval medicínu v Lipsku, kde získal značnou proslulost. A poté, co byl po dlouhý čas zahalen v temnotách různých bludařských sekt, uvědomil si konečně, z milosti Boží, svůj omyl a hereze se za přítomnosti arcibiskupa, nejvyššího kancléře, mnoha prelátů a pánů zřekl. Ve stejném roce pán z Pernštejna věnoval takovou pili svému panství Litomyšl (které bylo jedno z prvních, jež přijalo za své zvrácenost husitů), že se k poslušnosti k církvi navrátilo šest farností: a dvaatřicet dalších si obstaralo katolické farníky [sic, *ač měl snad Botero na mysli spíše faráře, pozn. aut.*]. Více nebylo možné kvůli nedostatku lidí. A nedlouho poté se podařilo dostat z rukou heretiků jedenáct dalších far. Nemenší slávu si pro starost o svá rozsáhlá panství zaslouží pán z Rožmberku, který zemřel loni. Nelze zamlčet ani pana Jiřího staršího Popela, váženou osobu vysoce urozeného stavu, pro zápal, který prokázal při znovupřivedení [na katolickou víru, *pozn. aut.*] svého chomutovského panství. Kacířští duchovní, kteří jsou zvyklí poměřovat vše ziskem, zde zakázali porodním bá-

⁴⁶⁾ Jedná se o Vratislava z Pernštejna, viz pozn. č. 32.

solecitudine usata da lui nei suoi amplissimi stati.⁴⁷⁾ Nè si deve tacere il sig. Giorgio maggiore Popello, personaggio d'autorità, e di stato nobilissimo, per il zelo mostrato da lui nella riduzione della terra sua di Commotovia.⁴⁸⁾ Havevano qui i ministri de gli heretici, soliti a misurare ogni cosa co'l guadagno, vietato alle commadri il battezzare, chi si fosse, anche in pericolo di morte, sotto gravissime pene, e di denari, e di prigione, e di essiglio di due anni. Onde avenia che molti fanciulli pasassino indegnamente all'altra vita, senza l'acqua della vita. Procurò questo prencipe, con l'opra di due sacerdoti catolici, di dar saggio a quel popolo della bellezza della fede nostra. Onde con aplauso, e con allegrezza de' buoni, si rinovarono molti riti: e usanze christiane e si battezzò un buon numero di fanciulli. Accresce la speranza della totale conversione de' boemi, il seminario di giovani fondato da Greg. XIII. di fel. me. onde escono di mano in mano, soggetti altissimi a' ministri ecclesiast. E l'anno 1584. 18. alomni, che vi erano entrati heretici, divennero tutti Christiani.⁴⁹⁾

bám křtít, i když by kdo byl v nebezpečí smrti, pod těžkými tresty, peněžními, vězením a dvouletým vyhnanstvím. Z té příčiny mnoho dětí přešlo nehodně do jiného života, bez vody života. Tento vladař zařídil, prostřednictvím služby dvou katolických kněží, že tamní obyvatelstvo mohlo zakusit krásu naší víry. Od té chvíle se za potlesku a k radosti dobrých lidí obnovily mnohé křesťanské obřady a zvyklosti a bylo pokřtěno značné množství dětí. Naději na úplné obrácení Čechů zvyšuje seminář pro mládež založený Řehořem XIII. bl. p., z něhož postupně vychází urození k církevním úřadům. A v roce 1584 se ze všech 18 žáků, kteří tam vstoupili jako heretici, stali křesťané.

⁴⁶⁾ Jedná se o Vratislava z Pernštejna, viz pozn. č. 32.

⁴⁷⁾ Pán z Rožmberka je Vilém z Rožmberka, viz stejnou poznámku jako v případě Vratislava z Pernštejna.

⁴⁸⁾ Jiří Popel z Lobkovic byl jedním z největších protivníků Viléma z Rožmberka ve stavovské obci a zároveň relativně dlouhou dobu osoba vnímaná papežskými vyslanci jako opora katolické reformace v zemích Koruny české. Nakonec ale svůj život dožil jako vězeň kvůli údajné zradě a urážce panovníkova majestátu, odsouzen byl v roce 1594.

⁴⁹⁾ Botero na tomto místě píše o tzv. Nordiku, které bylo založeno za episkopátu Stanislava Pavlovského.

Moravia. Slesia. Lusatia.

Queste tre provintie appartengono alla corona di Boemia delle quali la Moravia è macchiata d'ogni heresia. Ma in particolare di quelle de gli annabattisti, e de' piccardi. Si stima, che gli annabattisti arrivino a cento mila: ma i piccardi passano questo numero di assai. Vi è però questo di buono, che la città d'Olmuz, capo della provintia, si può dire affatto cattolica, mercè della cura, hautane dai vescovi. Non è chiesa nissuna nella città ove non si celebri alla Cattolica. Il medesimo dico di parecchie buone terre della giuriditione episcopale. Il vescovo, c'oggi governa. Principe di zelo, e di religione singolare tra molte cose santamente instituite per l'ampliacione della pietà, ha celebrato ultimamente un sinodo diocesano, nel quale a ricevuto il concilio di Trento: e lo v'ha mettendo in pratica. E in Olmuz un collegio di gesuiti, con scuole celebri, e frequenti: evvi un seminario di giovani, fondato da Greg. XIII. pontef. d'eterna memoria. Nichelborgo è terra di Moravia nobile, e grossa. Questa si fè tutta cattolica l'anno 1581. con le vicine populationi. E il Vescovo diede l'anno seguente, il sacramento della confermatione a 400. persone: e vi costituì otto chiese. E havendo un barone heretico chiamato colà, unpredicante, e fattolo parlamentare in casa sua, il popolo corse all' arme; e fece in modo, che quel maestro di pestilenza fu sforzato a licenziarsi. La conversione di questa terra fu di tanta meraviglia, che l'arciduca Carlo la stimò non indegna d'esser vista da lui.⁵⁰⁾

Morava. Slezsko. Lužice.

Tyto tři provincie náležejí ke Koruně české, z nich Morava je poskvrněna každou herezí. Ale obzvláště těmi novokřtěnců a pikardů. Odhaduje se, že počet novokřtěnců dosahuje až ke sto tisícům: ale pikardi toto číslo výrazně přesahují. Je tam ale dobré to, že město Olomouc, hlava provincie, se může nazvat zcela katolickým, díky péči, kterou o ni mají biskupové. Ve městě není žádný kostel, kde by se necelebrovalo katolickým způsobem. Totéž říkám o mnohých dobrých panstvích pod biskupskou jurisdikcí. Biskup, který dnes vládne, zapálený a mimořádně zbožný vladař, mezi mnoha věcmi svatě zavedenými, slavil v posledku diecézní synodu, při níž přijal Tridentický koncil: a uvádí ho do praxe. V Olomouci je jezuitská kolej, se slavnými a mnohými školami: je tam seminář pro mládež, založený Řehořem XIII. papežem věčné paměti. Mikulov je ušlechtilé a rozsáhlé moravské panství. Stal se s okolním obyvatelstvem zcela katolickým v roce 1581. A následujícího roku biskup udělil svátost břimování 400 osobám: a založil tam osm kostelů. A když tam jeden heretický baron povolal k sobě jednoho kazatele a nechal ho hovořit ve svém domě, lid se chopil zbraní; a jednal tak, že učitel náuky byl donucen odejít. Obrácení této země bylo tak podivuhodné, že arcivévoda Karel ji považoval za hodnou toho, aby ji sám spatřil. Z toho důvodu se rozhodl zastavit v Mikulově, když se navracel od císařského dvora na svá panství ve Štýrsku: a poté

⁵⁰⁾ Jde o arcivévodu Karla Štýrského (1540-1590).

Onde, ritornando dalla corte cesarea a gli stati suoi di Stiria, piegò il camino a Nichelburgo: e considerato bene il tutto, confessò, che la cosa haveva di gran lunga trappassato la sua opinione.

Slesia è anche più infetta di Moravia: perche have anco meno soccorso. Sono più di 60. anni, che vi regna l'empietà Luterana; e non vi mancano Zwingliani, oltra a gli Annabattisti, e piccardi. In Vratislavia, bellissima città, che è capo della provincia, a pena si vede vestigio di religione, fuor del capitolo della cattedrale, il quale destatosi questi anni passati, quasi da un lungo sono, ha procurato d'haver alcuni buoni ministri Catolici; che vi hanno con la predicatione, convertito parecchie persone: e convertono tutta via e si vada di mano in mano facendo acquisto.

co vše zhodnotil, vyznal, že celá věc dalece překročila jeho představy.

Slezsko je ještě více nakaženo než Morava: protože má také méně pomoci. Je tomu už více než 60 let, co zde vládne bezbožnost luteránů; a nechybí ani zwingliáni, nepočítaje novokřtence a pikardy. Ve Vratislavi, překrásném městě, která je hlavním městem země, lze sotva spatřit byt jen ostatky zbožnosti; s výjimkou katedrální kapituly, která se v minulých letech probudila jako z dlouhého spánku. Obstarala si některé dobré katolické duchovní; kteří tam kázáním obrátili mnohé osoby: a obracejí i dále a postupně se pokračuje se ziskem.

Pavel B a n d' o u c h SJ

GIOVANNI BOTERO AND HIS *RELATIONI UNIVERSALI*.

Looking at the Religious Situation in the Lands of the Bohemian Crown at the End of the 16th Century

SUMMARY

The article introduces a translation and reflection of one part of *Relationi universali* by Giovanni Botero (1544-1617), namely of the part pertaining to the religious situation in the Lands of the Bohemian Crown. Since the author was not such a well-known personality within the Czech environment, the article also includes Botero's autobiographical portrait: his studies at the Jesuit College in Palermo, his entrance into the Society of Jesus and his subsequent dismissal. His next life phase was influenced by his ties to Charles Borromeo and his career of a tutor of successors to the Duke of Savoy. Despite his earlier dismissal from the Order, Botero maintained a positive relation to the Jesuits throughout his entire life.

Certain passages of Botero's *Relationi universali* can be interpreted as a historical source and they enable us to observe the author's relationship to key processes such as re-Catholicization or religious tolerance (or religious coexistence). Botero rather resolutely condemns a possible use of coercion in the context of re-Catholicization of the Lands of the Bohemian Crown, albeit it has to be admitted that he does not fully exclude its use if no other possibilities are available. In his work, Botero presents a certain hierarchy of non-Catholics - the highest ranking ones (that is the most positively perceived ones) are believers under both kinds. Similarly to other member of the Society of Jesus, Václav Šturm - who is often presented as one of Botero's possible sources of information - Botero sees only few differences between the believers under both kinds (whom he calls the Hussites) and the true believers. On the contrary, his assessment of the members of the Unity of Brethren (whom he calls the Picards) is very negative. He also mentions the presence of many other nonconformist religious groups, for instance the Antitrinitarians. He namely lists Simone Simoni who was a court physician to Rudolf II, yet he places his story into the context of Simoni's conversion to the Roman Catholic denomination.

Within this context, a relatively moderate approach of Jesuits active in Italy to adherents of other confessions could be mentioned. As regards the presence of different types of Protestant groups on the Italian Peninsula, the members of the

Unity of Brethren understood it as a consequence of insufficient or even completely absent pastoral care by the Roman Catholic Church. Botero's interpretation of the Catholic Reformation in the Lands of the Bohemian Crown went along the same lines and at the same time he believed that its success depended on the main actors of the entire process – that is on the higher clergy, Catholic nobility, ruling monarchs and last but not least on the Jesuit Order.

Translated by Daniela Reischlová

III

LITERATURA

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila KAŠPÁRKOVÁ a kol., Historiam scribere. Řádová historiografie raného novověku II. Biografický slovník, Praha – Olomouc, Historický ústav AV ČR, Univerzita Palackého v Olomouci 2018, 881 s.

V návaznosti na bio-bibliografickou databázi řeholníků z českých zemí, která vychází ze zakladatelské práce Anny Fechtnerové, vznikla publikace, již lze v kontextu české historiografie považovat za ojedinělou. Biografický slovník řádových historiků je součástí dlouhodobého strategického záměru Historického ústavu AV ČR v oblasti bio-bibliografické a encyklopedické činnosti, uskutečňující se zejména ve vydávání Akademické encyklopedie českých dějin, Biografického slovníku českých zemí a Bibliografie dějin českých zemí. Široký autorský kolektiv, čítající celkem 29 specialistů, a zahrnující tak většinu osob, které se u nás věnují raně novověkým církevním řádům, se při vytváření nově vydané příručky ujal časově i metodologicky nanejvýš náročné práce. Jejím výsledkem jsou biogramy řeholníků, kteří buď sami vytvářeli historiografické texty, anebo pro jejich sepisování měli zvláštní význam.

Úvodní část slovníku je věnována metodologickým otázkám, spojeným s tvorbou řádových historiografických textů v raném novověku, přesněji v období od konce 16. do 80. let 18. století. Mapují se osobnosti řádových autorů, jejich práce, strategie, důvody psaní a vůbec otázka pramenů, které jsou relativní pro vytváření životopisů. Detailně jsou analyzovány přístupy jednotlivých církevních řádů k zaznamenávání historie, ať už se jedná o formy zachycení, anebo o tematické akcenty (fundace, privilegia, nekrologia). Z prezentovaných textů vyplývají například legitimační funkce řádových písemností (opisy privilegií, listiny, nekrologia), často jejich obranná úloha (soupeření o prestiž mezi jednotlivými řeholemi), ale také jen slabá kritika pramenů (například listin). Zásadní roli sehrávala řádová struktura, tedy zda šlo o řád centralizovaný, disponující regulemi upravujícími vedení záznamů, anebo nikoli. Autoři úvodní studie upozorňují, že historiografická praxe byla důkladně vymezena pouze u jezuitů, zatímco většina ostatních řádů tuto záležitost ve statutech neupravovala, a mnohé proto záleželo na soukromé iniciativě jednotlivých členů. Ukazuje se navíc, že přístupy se v této věci nelišily jen řád od řádu a konvent od konventu, ale svou roli hrály také osobní preference a strategie samot-

ných pisatelů. Důležitá je chronologie. Počátek „moderního“ řádového historiografického psaní, jak známo, lze klást na přelom 16. a 17. století, kdy u nás vznikají „nové“ dějiny řádů, klášterů i regionů.

Úvod ke knize lze považovat za jeden ze zásadních příspěvků k tématu raně novověké historiografie v českých zemích stejně jako za důležité východisko budoucí pramenné kritiky. Samotný slovník pak zahrnuje biogramy více než 1100 osob z 21 církevních řádů (475 hesel náleží jezuitům). Jedná se o osobnosti, které psaly historie řádu, anály, diária, osobní deníky nebo zápisky do tištěných kalendářů. V mnoha případech však byli autoři a autorky těchto textů anonymní, zejména pokud šlo o členky ženských řeholí. Každé heslo obsahuje jméno osoby (včetně jména civilního), životopisné údaje, biogram a dílo (jednotlivé práce jsou stručně charakterizovány), doplněny jsou také zmínky o případných edičně vydaných pramenech a odkaz na internetovou bio-bibliografickou databázi řeholníků z českých zemí (<http://reholnici.hiu.cas.cz>), která poskytuje možnost konzultovat další prameny a literaturu. Z řady hesel vyplývá, že kniha reflektuje současný stav poznání, a někde tak prezentuje zásadnější revizi staršího bádání. Příkladem budiž jezuita Matěj Václav Šteyer (s. 653–654), u něhož je uvedena řada nových skutečností publikovaných v literárněhistorických pracích z posledních let.

Uživatelům příručky zřejmě bude chybět místní rejstřík, jenž by umožnil vyhledávat osoby a díla i z hlediska geografického, lokálního. To však nic nemění na skutečnosti, že slovník sám o sobě představuje velice podstatnou publikaci. Nejenom že poskytuje potřebné encyklopedické údaje a je tedy mimo jiného pomůckou k určení řady anonymních autorů rukopisů, ale jedná se zejména o nezbytné východisko budoucí biografické analýzy české barokní historiografie, a to v oblasti generační otázky, prosopografie a výzkumu kariér. Kniha takřikajíc zalidňuje českomoravskou klášterní krajinu a vyvstává z ní na povrch skupina lidí, kteří stáli za významným přerodem duchovního klimatu a provozu v českých zemích 17. a 18. století. Ukazuje se jejich původ, činnost, kariéry, stejně jako jejich rozsáhlé historiografické dílo. To vše vybízi k budoucí prosopografické analýze řádové inteligence jako specifické skupiny společností. Lze také doufat, že se v brzké době dočkáme vydání prvního dílu knihy, na který se často odkazuje.

Tomáš Malý

Rex REXHEUSER, *Juden im öffentlichen Raum einer christlichen Stadt. Posen im 16.–18. Jahrhundert*, Deutsches Historisches Institut Warschau, Quellen und Studien, Bd. 33, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 2017, 132 s.

Židovská obec v královském městě Poznani patřila v raném novověku k jednomu z nejvýznamnějších aškenázských center středovýchodní Evropy. Zdejší komunita, čítající po polovině 16. století kolem 1500 osob v celkově osmitisícovém městě, představovala v té době důležité místo, které bylo působištěm řady významných osobností tehdejšího náboženského života, židovského renesančního myšlení, vědy a kultury a současně byla důležitým uzlem obchodním. Přes tuto její roli se dějinám židovské Poznaně, ve srovnání s jinými významnými centry regionu středovýchodní a východní Evropy (Krakov, Lublin nebo Lvov), dodnes nedostalo tak komplexního zpracování jako výše jmenovaným obcím, jež mají sepsány své dějiny od židovského historika a rabína Majera Bałabana,¹⁾ na něhož navázaly pozdější studie. Pravděpodobně nejpodrobnější zpracování dějin poznaňských židů tak dosud představuje dnes již dosti zastaralá publikace Josepha Perlese,²⁾ z níž těží převážná většina pozdějších prací. S velkým zájmem je tak judaisty a historiky, zabývajícími se židovskými dějinami, sledován každý nový počín v této oblasti. To pak platí dvojnásob pro české prostředí, neboť poznaňská židovská obec byla s tou pražskou v 16. a 17. století na mnoha úrovních velmi úzce propojena, a to nejen řadou vynikajících učenců, kteří působili jako rabíni postupně na obou místech (např. Jehuda Liva ben Becalel zvaný rabi Löw či talmudista a lékař Eliezer ben Elija Aškenazi). Současně mezi příslušníky obou komunit existovaly silné vazby rodinné, osobní i obchodní.

Recenzovaná práce není koncipována jako syntéza dějin poznaňské židovské obce, její autor Rex Rexheuser se zaměřil úžeji na problematiku existence židů ve veřejném prostoru křesťanského města Poznaně, což avizoval již názvem publikace. Jako hlavní cíl si pak podle svých vlastních slov vytyčil prozkoumat, do jaké míry se nařízení vzešlá z církevních koncilů (zejména ze IV. lateránského koncilu) i z polských provinciálních synod, jež regulovala život židů a jejich kontakty s křesťany, fakticky prosadila v běžném životě tehdejší městské společnosti. To vše na příkladu královského města Poznaně a její židovské komunity v časovém horizontu 16.–18. století.

Toto velmi zajímavé téma autor strukturoval do tří nestejně rozsáhlých kapitol. V té první, která je spíše jen krátkým úvodem (s. 7–12), otevřel problematiku cita-

¹⁾ Majer BAŁABAN, *Żydzi Lwowsy na przelomie XVI i XVII wieku*, Lwow 1906; TÝŽ, *Die Judenstadt von Lublin*, Berlin 1919; TÝŽ, *Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304-1868 I-II*, Kraków 1931–1936.

²⁾ Joseph PERLES, *Geschichte der Juden in Posen*, Breslau 1865.

cí a interpretací dopisu-stížnosti poznaňské městské rady na tamní židy z roku 1620, jehož adresátem byl polský panovník Zikmund III. Vasa. Jen velmi stručně zde pak v závěru formuloval vlastní cíle práce (s. 12), přičemž zcela pominul jakýkoliv rozbor uplatněných metodologických východisek a postupů. To považuji za citelný nedostatek. Formy soužití židů a křesťanů v městském prostředí jsou v posledních desetiletích po právu jedním z dosti frekventovaných témat české i zahraniční historiografie, přičemž existuje řada přístupů, jak tuto problematiku uchopit a zkoumat. V tomto směru tak v práci postrádám jakoukoliv definici toho, jak autor chápe a vymezuje „veřejný prostor města“, v němž se rozhodl koexistenci poznaňských židů a křesťanů sledovat. Lze to pak spíše jen dovozovat z dalšího textu.

Ve druhé kapitole (s. 13–32) autor podává stručný přehled protizidovských nařízení od 13. století, jejichž prostřednictvím se církev pokoušela upravovat životní podmínky židů a současně regulovat pravidla chování křesťanů v kontaktu s nimi. Autor reflektuje, že papežská a kuriální politika byla ve vztahu k židům v průběhu století v mnoha ohledech proměnlivá, a oscilovala tak mezi přísnými regulacemi, danými na III. a IV. lateránském koncilu (1179, 1215) a smířlivějším soužitím, kdy byli židé bráni papeži v ochranu (např. bula *Licet Iudaeis* papeže Pavla III. z roku 1540). Současně se pak autor pokouší identifikovat, nakolik se usnesení církevních koncilů promítala do postoje církve v Polsku, přičemž se soustředí zejména na polské provinciální synody a diecézní synody poznaňského biskupství. V tomto ohledu hodnotí, že protizidovská nařízení církevních autorit v Polsku (resp. v poznaňském biskupství) byla formulována někdy i přísněji, než vyžadovala koncilní a papežská usnesení; jinou věcí však bylo faktické prosazení těchto nařízení (s. 18–19).

Těžiště práce představuje třetí, nejobsáhlejší kapitola (s. 33–117), v níž se Rexheuser zaměřuje na konkrétní situaci v Poznani. Hned v jejím úvodu přichází se vstupní hypotézou či spíše tvrzením, že usnesení církevních koncilů i výnosy papežů, vydávané prostřednictvím bul, byly církvi v Polsku (a potažmo v poznaňském biskupství) oficiálně implementovány, a to někdy i v přísnější formě, avšak fakticky nebyly nijak zvlášť kontrolovány či vymáhány. Podrobně se pak věnuje jednotlivým nařízením, která se dotýkala různých oblastí života židů, a na konkrétních příkladech ukazuje, jak byla v praxi porušována či obcházena. Zdejší židé tak nenosili zvláštní oděv či viditelné znamení (žluté kolečko) na šatech. Přes opakující se tlaky ze strany měšťanů se plně neprosadila ani snaha o segregaci židovské čtvrti, a ta tak nebyla během středověku obehnána žádnou zdí ani jinak uzavřena (k tomu podle autora došlo až někdy po roce 1740). Židé tu naopak žili v těsném sousedství s křesťany, některé domy pak dokonce obývaly rodiny křesťanů a židů společně; lidé se vzájemně ve svých domácnostech navštěvovali. Kontakty byly běžné také v oblasti hospodářské, bohatší židé křesťany zaměstnávali, oboustranně probíhal obchod.

Popsanou situaci Rexheuser vysvětluje tím, že v Polsku působily od středověku po raný novověk ve společnosti dvě protichůdné síly, tedy na jedné straně církev se svými nařízeními, ale na straně druhé hospodářské a finanční zájmy polských panovníků, kteří svými privilegii brali židy v ochranu. Obdobnými motivacemi byli pak vedeni také někteří příslušníci polské šlechty, kteří židům na svých panstvích například pronajímali výběr mytného a cel (s. 33–40). Tyto závěry jsou jistě správné, v žádném případě však nejde o zjištění, která by byla nějak specifická či unikátní konkrétně pro Poznaň. Autor v tomto směru nijak nereflektuje vývoj v jiných židovských komunitách Polsko-litevského státu ani jinde v širším evropském prostoru. Při komparaci se situací v jiných raně novověkých obcích (nejen té krakovské, lublinské či pražské) by totiž zjistil, že se jednalo o situaci pro sledované období dosti obvyklou.

V další části se autor zabývá myšlenkovými stereotypy, které se ve společnosti ve vztahu k židovskému obyvatelstvu průběžně objevovaly, a tím, jakým způsobem je zájmové skupiny převážně katolických měšťanů, zastoupených například v poznaňské městské radě, využívaly při své argumentaci proti židům. V tomto kontextu hodnotí také podíl církve na vzniku a posilování těchto názorů v tamním prostředí. Autor si pozorně všímá také protižidovských postojů v symbolické rovině, které se projevovaly v jazyce, tedy například v tom, jaké termíny křesťané při pojmenování a charakteristice židů používali (s. 48–86). Závěrečnou část věnuje Rexheuser konfliktům a sporům, které probíhaly mezi židovským obyvatelstvem a privilegovanými vrstvami obyvatel Poznaň (šlechta, klérus, nositelé úřadů apod.; s. 86–117). Publikace je doplněna krátkým shrnutím (s. 120–126) a přehledem pramenů a literatury (s. 127–132).

Na knize je třeba ocenit samotný výběr tématu a zejména pasáže věnované myšlenkovým stereotypům o židech, které se v různých společenských vrstvách Poznaň od středověku do 18. století objevovaly. Zde se Rexheuser pohybuje o poznání jistěji než při rozboru jiných, v knize zařazených témat. Určitý deficit, který vnímám v kapitolách zaměřených na podoby soužití a kontaktů mezi židy a křesťany, může být způsoben také tím, že autor pracoval výhradně s prameny z tištěných edic, aniž by více využil další archivní materiál, uložený v poznaňském archivu či v jiných paměťových institucích. Průzkum a interpretace těchto pramenů (např. městských soudních knih) by podle mého názoru mohly přinést nová zjištění, a přispět tak k vytvoření konkrétnějšího obrazu tehdejší poznaňské společnosti.

Marie Buňatová

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Petra HNILICOVÁ (edd.), *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáři*, Telč, Národní památkový ústav, územní pracoviště Telč 2020, 440 s.

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Hedvika KUCHAROVÁ (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči*, Praha, Historický ústav AV ČR Praha 2020, 172 s.

V roce 2020 vyšly dva katalogy ke stejnojmenným výstavám uskutečněným jako výstupy projektu *Telč a jezuité, řád a jeho mecenáři* (kód DG16PO2M043), který je řešený v Programu aplikovaného výzkumu a vývoje Národní a kulturní identity (NAKI II) financovaném Ministerstvem kultury České republiky. Recenzované publikace pokládám za velice zdařilé. Na problematiku působení jezuitů v Telči je totiž nahlíženo velice komplexně (viz dále), což je dáno mnohostranným interdisciplinárním přístupem. Do katalogů totiž svými příspěvky přispěli historikové,¹⁾ kunsthistorikové (např. Petra Oulíková, Ondřej Hnilica, Michaela Ramešová, Anna Hamrlová a další), knihovědci (Hedvika Kuchařová), etnologové (Markéta Holubová), muzikologové (Vladimír Maňas), teologové (Petr Havlíček) či bohemisti (Ondřej Koupil). To bylo umožněno mimo jiné i tím, že zmíněný projekt byl řešen pracovníky více institucí: Historického ústavu AV ČR, Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR a Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště v Telči.

První katalog s názvem *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáři* seznamuje čtenáře s dějinami jezuitského řádu v Telči. Jedná se o dosud nezpracovanou tematiku, přičemž je zdejší kolej s probačním domem zasazena nejen do kontextu města (v této souvislosti je věnována velká pozornost i řádovým mecenášům, v první řadě Anně Marii Františce z Meggau) a jeho okolí, ale potažmo i celé řádové provincie. První část zkoumá zejména vlastní dějiny probačního domu v Telči, jeho architekturu a duchovní síť jeho kontaktů. Druhý oddíl reflektuje podrobně hospodářskou základnu telčských jezuitů, přibližuje nám složení místní komunity a především fenomén třetí probace. Tuto poslední pasáž pokládám za nejpřínosnější, jelikož uvedené důležité otázky spojené s jezuitskou formací se v českém prostředí dosud blíže nikdo nevěnoval. V poslední třetí části se katalog zabývá veřejnou činností Tovaryšstva Ježíšova v Telči, jezuité jsou představeni jako kazatelé, zpovědníci, operáři, organizátoři náboženských slavností, vyučující na řádovém gymnáziu a provozovatelé lékárny.

¹⁾ Jedná se v první řadě o historiky zabývající se dlouhodobě jezuitským řádem: Kateřinu Bobkovou-Valentovou, která byla hlavní řešitelkou projektu, Ivanu Čornejovou, Jiřího M. Havlíka a další. Zapojeni však byli také kolegové věnující svou pozornost dějinám měst (Josef Hrdlička), historické geografii (Eva Chodějovská) či dalším tématům z oblasti církevních dějin (Jarmila Hlaváčková, Zdeněk Orlita a další).

V rámci výstavy bylo představeno široké spektrum předmětů, které dokumentují působení jezuitů v Telči. Nejvíce byly zastoupeny archiválie (například architektonické plány, smlouvy, diárium koleje, tzv. litterae annuae koleje, dobové tisky atd.), liturgické textilie (kasule, bursy, manipuly, štoly) a nádoby (kalichy, monstrance, ciboria apod.) či vybavení barokní lékárny (nejen její mobiliář, ale i léčebné prostředky včetně zajímavosti, jakou je bezoárový kámen). Součástí výstavy byly i jedinečné 3D vizualizace, které ukázaly jak současnou, tak i historickou podobu staveb spojených s činností jezuitského řádu a jejich mobiliářů. Proto mezi katalogovými hesly nalezneme řádový kostel Jména Ježíš, farní kostel sv. Jakuba či kapli Povýšení sv. Kříže v Knínících.

Druhý katalog s názvem *Knihovna jezuitské koleje v Telči* popisuje v úvodních kapitolách obecné fungování jezuitských knihoven, strukturu knihovního fondu telčské řádové knihovny a její mobiliář. Výstava neproběhla v Telči, konala se v neďaleké Nové Říši, jelikož místní premonstrátská kanonie v roce 1776 zakoupila největší část knih z původní jezuitské knihovny v Telči. Tato druhá publikace navazuje na předchozí katalog a promyšleně ho doplňuje, například v oblasti výzkumu duchovní četby v rámci období třetí probace. Katalogová hesla jsou pak věnována vystaveným knihám, které dokreslují, že hlavní oblastí zájmu telčských jezuitů byla nejruznější teologická díla, v rámci nichž dominují publikace využitelné zejména v kazatelské a misijní činnosti.

Recenzované katalogy pokládám za velice přínosné, a to nejen díky jejich komplexnosti a interdisciplinárnímu charakteru zpracování dosud neznámé problematiky, která je velice specifická, jelikož kolej jezuitů v Telči sloužila zároveň jako dům třetí probace, ale především díky tomu, že nabízejí inspirativní přístupy týkající se obecně dějin klášterů v českých a moravských poddanských městech v raném novověku.

Marek Brčák

Renate ZEDINGER – Marlies RAFFLER – Harald HEPNER (edd.), Habsburger unterwegs. Vom barocken Pomp bis zur smarten Businessstour, Graz, Leykam 2017, 201 s.

Nevelký sborník s fotografií zlatého kočáru Josefa Václava z Lichtenštejna na obalu lze v záplavě literatury věnující se raně novověkým Habsburkům snadno přehlédnout. Je výstupem z konference, která se konala ve Štýrském Hradci v říjnu 2015 a kterou pořádala Rakouská společnost pro studium 18. století ve spolupráci s historickým ústavem tamější univerzity. Společnou snahou všech příspěvků je přiblížit habsburské cestování, přičemž obecné, v geografické i chronologické šíři

dotci komplikované téma bylo zacíleno na 18. století a na historické vnitrorakouské země, tedy na Štýrsko, Korutany a Kraňsko (dnes Slovinsko). Bohužel toto vymezení není z názvu publikace patrné a to na rozdíl od hlavního závěru celého svazku, jenž je vtělen do podtitulu knihy: „od barokní pompy k úsporné služební cestě“. Právě tento vývoj panovnických přesunů lze totiž na 18. století poměrně spolehlivě demonstrovat. Výběr 18. století jako jednoho ze svorníků přednesených referátů (a z nich vzniklých studií) tedy nelze přisuzovat jen pochopitelnému a dlouhodobému okouzlení rakouské historiografie tímto „velkým stoletím“ (jak jej kdysi se špetkou ironie nazval Karl Vocelka),¹⁾ ale právě onomu napětí mezi velkými dvorskými cestami Karla VI. a inspekčními výjezdy jeho vnuka Josefa II.

Recenzovaný sborník a jeho obsah však nutí i k zamyšlení nad dalšími posuny, tentokrát nad jistou změnou v pohledu na členy habsburské či habsbursko-lotrinské dynastie, již jsme v posledních desetiletích svědky. Tento posun přitom připomíná změnu akcentů při studiu panovnického dvora. Bádání o něm sice nadále vychází z dějin správy, ale kombinuje je se sociálními dějinami a ústí v poznání dvorské každodennosti. Také na habsburské panovníky přestává být pomalu nahlíženo jen jako na politické bytosti a začíná se více odkrývat jejich každodennost. Ta byla dosud obsahem především beletristického zpracování a odborný zájem se soustředil především na poznání jejich „velkých“ státnických činů. I v této oblasti je třeba přiznat průkopnickou roli již jednou zmíněnému Karlu Vocelkovi a jeho populárním, ale velmi solidně pramenně podloženým syntézám o životním stylu, mentalitě a soukromém životě členů habsburské dynastie.²⁾ Mění se s tím také forma historických pojednání: politické biografie jsou nahrazovány komplexnějšími životopisy s důrazem spíše na popisovanou panovnickou osobnost než na činy jejich generálů a předních ministrů. Vedle těchto životopisů pak stojí právě konferenční sborníky a kolektivní monografie na vybrané téma z habsburské každodennosti, přičemž důležitou roli při jejich pořádání sehrává právě Rakouská společnost pro výzkum 18. století.

Spíše než zacílení na jednu konkrétní panovnickou osobnost či některého z arcivévodů (popř. arcivévodkyň) zde vystupuje do popředí hledisko tematické. Samozřejmě nelze říct, že by dosud nebylo bráno v potaz, až na jednu či dvě výjimky (studium habsburské rodové zbožnosti a svatebních slavností)³⁾ se však vázalo *ad*

¹⁾ Karl VOCELKA, *Glanz und Untergang der höfischen Welt. Repräsentation, Reform und Reaktion im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Wien 2004, s. 11–24.

²⁾ V českém překladu Karl VOCELKA – Lynne HELLER, *Soukromý svět Habsburků. Život a všední dny jednoho rodu*, Praha 2010; TÍŽ, *Život Habsburků. Kultura a mentalita jednoho rodu*, Praha 2012.

³⁾ Anna CORETH, *Pietas Austriaca. Wesen und Bedeutung habsburgischer Frömmigkeit in der Barockzeit*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 7, 1954, s. 90–119; TÁŽ, *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit in Barock*, Wien 1959, 21982; česky TÁŽ, *Pietas Austria-*

hoc ke konkrétním artefaktům a víceméně vyrůstalo z pramenů hmotné povahy. Obrovský fundus uměleckých děl stál v pozadí zájmu o Habsburky jako sběratele, sbírka nábytku uložená v *Hofmobiliendepot* probouzela podobný zájem o zařízení jejich rezidencí, množství zachovaných jídelních servisů stálo na počátku studií o habsburském stolování a podobně. Také dosavadní, velmi cenný, výzkum habsburského cestování vycházel primárně z množství kočárů, saní a dalších předmětů spojených s raně novověkými dopravními prostředky, zachovanými v rámci habsburských sbírek, které se dnes nacházejí převážně ve správě vídeňského Umělecko-historického muzea. Recenzovaný sborník však předkládá opačný pohled: zajímá ho primárně fenomén habsburského cestování a až následně hmotné památky na něj. Stejně důležitou, a ne-li důležitější, roli pak hrají prameny písemné povahy, především rozsáhlé archivní fondy, vzniklé jak činností centrálních či dvorských úřadů, tak úřadů místních, popř. institucí, které Habsburkové při svých cestách navštívili.

Fenomén cestování habsburského dvora 17. a 18. století se i v rakouském a německém prostředí objevoval dlouho především v oblasti populárně-naučné literatury,⁴⁾ která se často soustředila na střípky a drobné příběhy, jež se během cesty udály, a také v literatuře regionální, která reflektovala habsburské návštěvy jednotlivých míst a vycházela přitom z lokálních pramenů, účtů městských rad, vrchnostenských archivů či klášterních kronik. Celkový pohled na cesty habsburských panovníků tak nabízely po dlouhá desetiletí jen poctivě zpracované, ale v širší badatelské veřejnosti dosti málo známé kvalifikační práce, které vznikaly v rozsáhlém časovém úseku druhé poloviny 20. století na vídeňské univerzitě a které dohromady pokrývají období od vlády Leopolda I. až po Františka II. a z nichž některé byly přepracovány do článku v časopise *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*.⁵⁾ Jejich reflexe, stejně jako reflexe bádání na území českých

ca. Fenomén rakouské barokní zbožnosti, Olomouc 2013. K habsburským svatbám srov. Herbert SEIFERT, *Der Sig-fragende Hochzeit-Gott. Hochzeitsfeste am Wiener Kaiserhof 1622-1699*, Wien 1988; Andrea SOMMER-MATHIS, *Tu Felix Austria Nube. Hochzeitsfeste der Habsburger im 18. Jahrhundert*, Wien 1994. Také Claudia HAM, *Die verkauften Bräute. Studien zu den Hochzeiten zwischen österreichischen und spanischen Habsburgern im 17. Jahrhundert*, dizertační práce Univerzita Wien, Wien 1995.

⁴⁾ Nověji např. Georg SCHREIBER, *Habsburger auf Reisen*, Wien 1994; Hannes ETZELSTORFER, *Die Reisen der Habsburger. Von Kavaliertouren, Brautschau und hoher Diplomatie*, Wien 2013; Frank HUSS, *Der Wiener Kaiserhof – eine Kulturgeschichte von Leopold I. bis Leopold II.*, Stuttgart 2008 (česky jako *Videňský císařský dvůr. Kulturní dějiny od Leopolda I. po Leopolda II.*, Praha 2014).

⁵⁾ Srov. Wilhelm RAUSCH, *Die Hofreisen Kaiser Karl VI.*, dizertační práce Univerzita Wien, Wien 1949; Monika ZELLMANN (KOHLEIDER), *Die Hofreisen Maria Theresias*, dizertační práce Univerzita Wien, Wien 1966; Rotraut MILLER, *Die Hofreisen Kaiser Leopolds I.*, dizertační práce Univerzita Wien, Wien 1966; Eleonore HARTMANN, *Die Hofreisen Kaiser*

či uherských zemí, však v případových studiích, naplňujících recenzovaný sborník, povážlivě chybí. Ten se tak stal především souborem ukázek jednotlivých cest, detailně zpracovaných na základě dochovaných archivních pramenů; ovšem až na výjimky bez širšího kontextu.

Absence širšího kontextu se projevila i tím, že sborníku chybí úvodní studie, která by vytyčila dané téma a nastínila možné cesty jeho zpracování, i (byť jen stručně) závěrečné pojednání, které by jednotlivé případové studie shrnulo. A tak je čtenář „vržen“ hned *in medias res*, ačkoli je nutno přiznat, že hned první studie jisté náběhy na zobecnění obsahuje. Věnuje se totiž mediální reflexi habsburských cest v soudobém novinovém zpravodajství. Autor si klade důležitou otázku, co vlastně zpravodajství o cestách vypovídalo, na co kladlo důraz a co naopak zamlčovalo, přičemž se soustředí na holdovací cestu Karla VI. do vnitrorakouských zemí roku 1728, na cestu Marie Antonie (pozdější Antoinetty) do Francie roku 1770 a na informace o habsburských přesunech na počátku 90. let 18. století, tedy v době počínajících válek s revoluční Francií. Náročná a drahá cesta Karla VI. přes Štýrsko, Korutany a Kraňsko až k jaderským přístavům Fiume (Rijeka) a Terst roku 1728 je hlavním obsahem také následujících článků Evy Holz ze Slovinské akademie věd a Stefana Seitscheka, který dodává svém obsáhlému, čtyřicetistránkovému textu užší kontext, tedy alespoň rámcové srovnání se dvěma dalšími Karlovými cestami – na českou korunovaci (1723) a do karlovarských lázní a na hornorakouské holdování (1732). V Seitschekově výkladu je však zejména cenná reflexe císařovy osobní zkušenosti, kterou autor čerpá z osobního deníku Karla VI., nedávno zpracovaného pro období 20. let 18. století do samostatné monografie.⁶⁾

S výjimkou posledního textu se všechny následující studie zabývají cestováním habsburských arcivévodů či císařského páru v době Marie Terezie, ačkoli to ne všechny ve svém názvu čtenáři sdělí. Z vydaného deníku nejvyššího dvorského hofmistra Jana Josefa Khevenhüllera-Metsche čerpá Peter Wiesflecker, který sleduje návštěvu církevních institucí Marii Terezií a členy její rozvětvené rodiny. Svou pozornost přitom soustředí na Klosterneuburg, Mariazell a karmelitánky v St. Pölten, přičemž si všimá zajímavého faktu, že zatímco se zbožná císařovna věnovala rozjímání s členy klášterních komunit, popř. soukromým modlitbám, další příslušníci jejího doprovodu a rodiny včetně Františka Štěpána Lotrinského věnovali svůj čas spíše zábavě v okolí, nezřídka pak lovu. Z českých cest Marie Terezie se Wiesflecker zabývá pouze tou korunovační roku 1743 a při popisu návštěv zdejších ná-

Franz I., dizertační práce Universität Wien, Wien 1968; Wolfgang MAY, *Studien zur Reisetätigkeit Kaiser Josephs II.*, dizertační práce Universität Wien, Wien 1983. Z řady vybočuje Roland KRATZER, *Die Reisen Josephs II.*, diplomová práce Karl-Franzens-Universität Graz, Graz 2014.

⁶⁾ Stefan SEITSCHKEK, *Die Tagebücher Kaiser Karls VI. Zwischen Arbeitseifer und Melancholie*, Horn 2018.

boženských institucí jsou pro něj Khevenhüllerovy záznamy výhradním pramenem. Převážně organizační strážce cestování se potom věnují texty Gernota Petera Obersteinerera o pobytech ve Štýrsku v letech 1740 až 1765⁷⁾ a o komplikovaném přesunu většiny dvora z Vídně do Innsbrucku na svatbu arcivévodky Petra Leopolda (pozdějšího Leopolda II.), kterému se věnovala Renate Zedinger.⁸⁾ Ta pro popis cesty velmi zajímavě kombinovala úřední prameny se zprávami španělského vyslance Demetria Mahonyho, s deníkem hraběnky Eleonory Inzaghi a také s deníkem sekretáře Marie Terezie Corneille de Nenyho. Renate Zedinger tak odhalila další vrstvu pramenů, tedy osobní vzpomínky osob z panovnického doprovodu či sluhů, které jsou k dispozici ve větším počtu právě až po polovině 18. století. O klíčovém posunu směrem k úsporné služební cestě za Josefa II. pak pojednává následující příspěvek z pera Corneliie Nitz a Haralda Heppnera, vycházející především z knihy Ileany Bozac a Teodora Pavela o císařově cestě do Sedmihradska roku 1773 a odtud přes nově připojenou Halič zpět do Vídně.⁹⁾ Příspěvek v recenzovaném sborníku je potom postaven zejména na srovnání obou zemí, „zmapovaného“ Sedmihradska a tajemné Haliče, která hostila také kvůli plně neustanovené habsburské správě mladého císaře pouze několik dní.

Podle mého soudu nejlepší text sestavili Christian Benedik a Sandra Hertel a týká se cesty manželského páru, arcivévodkyně Marie Kristýny a Alberta Sasko-Těšínského do Itálie v první polovině roku 1776. Autoři nabízejí řadu různých pohledů na cestu jako na celek, a to namísto detailního popisu itineráře či výčtu organizačních opatření, které přes nespornou výpovědní hodnotu mohou ve výsledku působit na čtenáře poněkud úmorně. Italské putování zasazují do kontextu proměny cestování ve druhé polovině 18. století, kdy osvícenci znovuobjevili antické památky jako vzor čistoty slohu a racionality provedení. Benedik s Hertel však berou do úvahy také uměleckohistorický kontext, protože jejich text vznikl jako výsledek bádání o počátcích vídeňské Albertiny. Velmi zajímavá je pasáž srovnávající cestovní deníky obou manželů, v jejichž obsahu se mimo jiné odrazily úkoly, jimiž je pověřila Marie Terezie.

⁷⁾ V tomto případě šlo o pobyt Marie Terezie cestou na vojenské cvičení u městečka Pettau (1750) a o průjezd Isabely Parmské přes Štýrsko roku 1760.

⁸⁾ Renate Zedinger o dva roky dříve editovala v rámci řady vydávané Rakouskou společností pro výzkum 18. století (*Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts*, sv. 29) sborník, který se meritorně věnoval právě innsbrucké svatbě a který také obsahoval řadu studií o cestách urozených návštěv do Innsbrucku roku 1765. Srov. Renate ZEDINGER (ed.), *Innsbruck 1765. Prunkvolle Hochzeit, fröhliche Feste, tragischer Ausklang*, Bochum 2015.

⁹⁾ Ileana BOZAC – Teodor PAVEL, *Călătoria Împăratului Iosif al II-lea în Transilvania la 1773. Die Reise Kaiser Josephs II. durch Siebenbürgen im Jahre 1773 I*, Cluj-Napoca 2006.

Poslední příspěvek pojednává o třech cestách, které se odehrály již v první polovině 19. století, kdy kulturu cestování naplno ovlivňoval kromě osvícenského zájmu poznávat také romantismus. Obdiv k antickým památkám, patrný již u arcivévodkyně Marie Kristýny a jejího manžela, doplňoval například zájem o hospodářství a pokroky v oblasti průmyslové výroby; po bok Itálie se tak dostávala jako jeden z nejčastějších cestovních cílů také Velká Británie. Proměna destinací i naplnění cest zasáhla bohaté a vzdělané vrstvy společnosti a projevila se i u Habsburků, jak ostatně nedávno v české historiografii popsal v pozoruhodné práci Filip Binder.¹⁰⁾ V recenzovaném sborníku si Daniel Modl a Claudia Ertl pro demonstrování této proměny vybrali putování císaře Františka I. do Itálie (1819) a dvě cesty jeho mladšího bratra arcivévody Johanna – do Anglie (1815/1816) a na Krym a dále přes Konstantinopol do Řecka (1837). Hlavním pramenem jsou potom vlastní zápisky cestovatelů, z nichž oba autoři často citují, a také náčrty antických památek, vzniklé během cest. Pro úplnost lze dodat, že pouze tato jediná studie má obrazový doprovod, který vhodně dokresluje celkovou představu o proměně habsburských cest na počátku 19. století.

Sled konferencí, z nichž následně vzniknou sborníky plné případových studií, je jistě jednou z možností, jak připravit půdu pro pozdější zpracování určitého historického fenoménu v syntetickém shrnutí. Snad se tím podaří vytvořit skutečně vědeckou bázi pro zpracování, které nebude jen řetězením anekdotických příběhů o tom, co se odehrálo, když daný panovník navštívil dané místo. Recenzovaný sborník právě takový soubor *case studies* nabízí a ačkoli má řadu nedostatků, jež padají na vrub spíše editorům než jednotlivým autorům (např. chybějící rejstříky i závěrečné shrnutí), zcela jistě stojí za pozornost a to i mimo prostředí rakouské historiografie.

Jiří Hrbek

Tomáš MALÝ, Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných Madon a koncept barokní kultury, Brno, Masarykova univerzita 2019, 324 s.

Předkládaná kniha je pozoruhodná jak svým tématem, tak především svým zpracováním. Středem autorova zájmu jsou tzv. římské korunovace dvou mariánských obrazů (ze Svatého Kopečku u Olomouce a z Brna) a jedné sošky (ze Svaté Hory u Příbrami). Kolem slavností, které doprovázely korunovace, rozvíjí Tomáš Malý propracovanou interpretaci těchto událostí, a to s pomocí kulturně-antropologických přístupů, jak je ostatně charakteristické pro celé jeho dílo.

¹⁰⁾ Srov. Filip BINDER, *Po stopách kultury, přírody i poznání. Zahraniční cesty české a rakouské šlechty mezi osvícenstvím a romantismem a jejich důsledky*, Praha 2020, zejména s. 225–251.

Kniha je rozdělena do dvou hlavních částí. Ta první tvoří pečlivou analýzu dosavadních přístupů k barokní kultuře, slavnostem a religiozitě. Autor se kriticky vypořádává s užívanými koncepty a vymezuje svou vlastní pozici. Obdobně podrobuje kritice i dostupné prameny, přičemž se věnuje zejména motivacím jejich tvůrců a okolnostem jejich vzniku. Táže se, co nám prameny mohou a chtějí říci. Zda vznikaly jako zpětná reflexe událostí, o nichž referují, nebo zda bylo naopak snahou předjímat a spoluutvářet podobu paměti na tyto události. Pozornost si zaslouží rovněž Malého práce se sekundární literaturou. Ačkoliv výsledkem není pokaždé zcela nový úhel pohledu, je potřeba vyzdvihnout, že autorovo metodologické východisko je vždy transparentní, dobře odůvodněné a lze na něm bezpečně konstruovat další výpovědi.

Jazyková výbava i znalost historické, sociologické a antropologické literatury dovolují Malému nebývale rozsáhlou reflexi interdisciplinárního bádání. Zároveň si autor obvykle uvědomuje (a často i před čtenářem přiznává) limity své metody, což opět pomáhá přehledňovat jeho badatelské pole, na které aplikuje jak zmíněný přístup kulturně-antropologický (s odvoláním na klasika kulturní antropologie Clifforda Geertze), tak pohled sociologie prostoru (zde navazuje na socioložku Martinu Löw a historičku Susanne Rau). Výsledkem je, že na příkladu tří mariánských korunovacích dokáže autor podat podrobnou interpretaci jednání akterů při této festivitě, přičemž neztrácí ze zřetele obecnější rovinu úvah o barokní kultuře.

Přestože autor pojímá kontext mariánských korunovacích velmi zešíroka, nevěnoval bližší pozornost srovnání mariánských korunovacích s těmi panovnickými. Na druhé straně je potřeba zmínit, že s pracemi o panovnických korunovacích pracuje, například na několika místech odkazuje na práce Harriet Rudolph. Nicméně nepřebírá její (v mnohém užitečnou) diferenciaci mezi rituálem a ceremoniálem, který v pojetí této historičky implikuje až přílišné oddělení kategorií sakrální a profánní, což podle Malého „v kontextu předmoderní společnosti nedává smysl“ (s. 65).

Druhý velký oddíl knihy je věnován jednotlivým aspektům oněch tří korunovacích. Stěžejním interpretačním klíčem je pojetí těchto událostí jakožto rituálu. Nejprve je čtenář důkladně seznámen s průběhem jednotlivých korunovacích. Základní struktura korunovačních slavností byla v podstatě neměnná a odvíjela se od římského preskriptu. Autor však upozorňuje na dílčí lokální odlišnosti, do nichž se promítala specifika místa konání, sociální struktura i různé lokální zvyklosti.

Jednotlivým místům konání rituálu (horám a městu) věnoval Malý pozornost mimo jiné na základě dobové literatury, která s oběma pojmy pracovala. Městu i horám byly připisovány různé konotace, které obvykle vycházely z rozpracování biblických motivů. Hora tak mohla být vnímána jako hradba či ochrana, útočiště hříšníků, místo ctností, ozdoba krajiny, ale též jako objekt kultivace (s. 85). S těmito interpretacemi také pracovali kazatelé na Svatém Kopečku i na Svaté Hoře. Oproti tomu augustiniánský klášter v Brně byl přirovnáván mimo jiné k poustevně

či pustině uprostřed města. Tradičnější výklady však vnímaly město jako ideální sídlo, místo bezpečí (zde zejména jako místo pod ochranou Panny Marie), případně se pracovalo s podobností slov *Brünn* a *Brunn*.

Významný, a to jak z praktického, tak ze symbolického hlediska, byl i prostor v chrámu a kolem něj. V chrámu se vždy odehrávala nejdůležitější část rituálu, avšak ne každý účastník mohl být přítomen dění uvnitř, kam byly vpuštěny jen osoby výše postavené (zpravidla duchovní, členové městské rady a šlechta). Ostatní museli přečkat samotný obřad vně a dovnitř mohli vstoupit teprve později, když na ně přišla řada. Tato sociální hierarchie však byla přítomna po celou dobu slavností. Promítla se do uspořádání skupin lidí v procesi, do jeho trasy, ale i do zpráv o těchto záležitostech. Dále Malý upozorňuje na řadu doprovodných událostí, k nimž patřily také zpovědi a biřmování, které stvrzovaly svátostný a symbolický rozměr celé akce. Pozornost věnoval i imaginaci spojované s posvátnými obrazy, když připomíná nejrůznější zázračná uzdravení, obrácení na víru nebo dobře známou ochrannou roli brněnského obrazu Bohorodičky při obléhání města během třicetileté války.

V závěru knihy je věnována pozornost barokní kultuře. Malý připomíná, že teatrálnost barokní kultury především odráží realitu. Toto zdánlivě banální tvrzení však není samozřejmé, neboť autor se musel poctivě vypořádat s pohledy na barokní kulturu jako kulturu zdání, kdy vše je „pouhým divadlem“. Takové pohledy autor odmítá a naopak zdůrazňuje „sociální relevanci“ těchto představení (rituálů), což podpírá celou svou studii, jejíž přínos je jistě bohatší, než jak autor skromně naznačuje na poslední straně textu.

Osobně vidím přínos knihy jak v detailní analýze rituálů za použití různých typů pramenů (včetně jejich samozřejmé kritiky), tak v důsledné a promyšlené interpretaci a v nazírání mariánských korunovací v širším kontextu barokní kultury. Úctyhodný je rozsah diskuze s tuzemskou i zahraniční literaturou, stejně jako je pozoruhodná srozumitelnost, s jakou autor podává svá tvrzení, případně tlumočí teze jiných. Vysoká je jazyková úroveň textu s minimálním výskytem chyb. Domnívám se, že se práce dočká pozitivního ohlasu v literatuře, neboť nepostrádá řadu inspirativních momentů. A pokud by někdo se závěry autorova antropologicky založeného bádání nesouhlasil, bude muset přinést velice kvalitní argumenty, což by opět bylo pouze ku prospěchu studia barokní kultury.

Michal Vokurka

OBSAH

I. STUDIE

Pavla Slavičková

Sirotčí účty z prostředí královských měst. Příspěvek k dějinám
účetnictví v 16. a na počátku 17. století*Orphans' Accounts in Royal Towns. A Contribution to the History
of Accounting during the 16th Century and the Beginning of the**17th Century* 169-184

Stanislav Kasík – Soňa Černocká – Petr Kopiczka

Jan Caramuel z Lobkovic. Otázky interpretace jeho původu

*Juan Caramuel y Lobkowicz. Issues Pertaining to Interpretations
of his Origin* 185-242

Petra Oulíková

Poznámka k hlavnímu oltáři v kostele Jména Ježíš v Telči

*Notes on the High Altar in the Church of the Holy Name**of Jesus in Telč* 243-260

Markéta Králová

Slavnosti liturgického roku a jejich hudba na příkladu konventu
minoritů a klarisek v Českém Krumlově ve druhé čtvrtině
18. století*Festivities of the Liturgical Year and their Music Shown
on the Example of the Minorites and Clarissan Nuns
in Český Krumlov Monasteries during the Second Quarter
of the 18th Century* 261-282

II. MATERIÁLY A DOKUMENTY

Pavel B a n d' o u c h SJ

Giovanni Botero a jeho *Relationi universali*. Pohled
na náboženskou situaci v zemích Koruny české na konci
16. století

Giovanni Botero and His Relationi universali. Looking

at the Religious Situation in the Lands of the Bohemian Crown

at the End of the 16th Century 285–307

III. LITERATURA

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila KAŠPÁRKOVÁ a kol.,
Historiam scribere. Řádová historiografie raného novověku II.
Biografický slovník, Praha – Olomouc 2018

Tomáš M a l ý 311–312

Rex REXHEUSER, Juden im öffentlichen Raum einer christlichen
Stadt. Posen im 16.–18. Jahrhundert, Deutsches Historisches
Institut Warschau, Quellen und Studien, Bd. 33, Wiesbaden
2017

Marie B u ň a t o v á 313–315

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Petra HNILICOVÁ (edd.), Telč
a jezuité. Řád a jeho mecenáši, Telč 2020

Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Hed-
vika KUCHAROVÁ (edd.), Knihovna jezuitské koleje v Telči,
Praha 2020

Marek B r ě ě k 316–317

Renate ZEDINGER – Marlies RAFFLER – Harald HEPPNER
(edd.), Habsburger unterwegs. Vom barocken Pomp bis zur
smarten Businessstour, Graz 2017

Jiří H r b e k 317–322

Tomáš MALÝ, Obrazy a rituál. Římské korunovace divotvorných
Madon a koncept barokní kultury, Brno 2019

Michal V o k u r k a 322–324

SEZNAM AUTORŮ:

Mgr. Pavel Bandouch, San Saba Residence and Formation House, Piazza Gian Lorenzo Bernini 20, 00153 Roma

Mgr. Soňa Černocká, Lobkowiczské sbírky, zámek Nelahozeves, 277 51 Nelahozeves

Stanislav Kasík, U Hřiště 1995, 413 01 Roudnice nad Labem

Mgr. Petr Kopička, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Krajská 48/1, 412 01 Litoměřice

Dr. phil. Markéta Králová, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Gabčíkova 2362, 182 00 Praha 8

PhDr. Petra Oulíková, Ph.D., Historický ústav AV ČR, Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9

Doc. Mgr. Pavla Slavičková, Ph. D., Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Křížkovského 12, 771 80 Olomouc

Kontakt na redakci:

Folia Historica Bohemica, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9,
e-mail: fhb@email.cz

Folia Historica Bohemica / Vedoucí redaktor Jiří Mikulec. Výkonný redaktor Jiří Hrbek. Technický redaktor Petr Čížek. Praha: Historický ústav, 2020 - 164 s. [165-328]. (Folia Historica Bohemica, ISSN 0231-7494; sv. 35/2)

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in Central European Journal of Social Sciences and Humanities.